EPİKTETOS

DÜŞÜNCELER ve SOHBETLER

(Konu Başlıklı Düzenleme)

Hazırlayan

İhramcızâde

Hacı İsmail Hakkı

ALTUNTAŞ

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2012

İçindekiler

EPİKTETOS'UN HAYATI, ESERLERİ ve FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Hayatı:

Milattan sonra 55 yılında Phrygia (Frigya)'da Hierapolis'te (Şimdiki Pamukkale yakınları) doğduğu rivayet edilen bir Yunan filozofudur.

Çocukken Roma'da İmparator Neron'un azatlısı Epaphroditos'a satılmış bir köle idi. Asıl adı bilinmediği için Yunanca **"satın alınmış adam-köle uşak"** anlamına gelen "Epiktetos" olarak adlandırılmıştır.

Epiktetos, Roma'da felsefe okuma imkânını bulmuş, kölelikten kurtulunca felsefe öğretmenliği yapmış, 90–94 yıllarında Roma imparatoru Domitianus bütün filozofları yurdundan kovunca, Nikopolis'e gitmiş orada Stoik felsefe **(stoacılık, stoik felsefe, acılara göğüs germe, metin olma)** ilkelerini öğretmeğe başlamıştır. Yokopolis'te yokluk içinde yaşamış ve burada ölmüştür.

Eserleri:

Hiçbir yazılı eser bırakmamış, fakat büyük bir etki yapmıştır. Kendisini seven birçok öğrencileri olmuş, bunlardan İzmitli Finvius Arrianus, Epiktetos'un öğrettiklerini **"Düşünceler-Epiktetos Elkitabı"** adıyla sonradan kitap halinde toplamış ve böylece felsefesi hakkında bilgi edinmek mümkün

olmuştur.[1] Gerçekte Epiktetos'un eseri sekiz kitaptan oluşmasına karşın günümüze kadar ancak dört kitabı ulaşmıştır. Epiktetos'un, bu eseri daha çok ahlaki öğütlere ayrılmış bir söyleşi türündedir. **Cynic (Kinik) Okulu**[2] mensuplarının uyguladığı türde kurmaca bir muhatapla diyaloglar biçiminde, kendisini tutkuların kölesi olmaktan kurtarıp doğaya uygun biçimde yaşamakla yetinerek bilgece esenliğe ulaşmak için öğrencilere yöneltilen konuşma metodunu kullanmıştır.

Felsefi Görüşleri:

Epiktetos'un felsefesinin ana hatları kısaca şöyledir: Tanrı'ya güvenmek, vicdanın sesini dinlemek ve insanların kardeşçe yaşamaları esasına dayanmaktadır. Kendisine, bilge kişi olarak Sokrates ile Diogenes'i örnek alan Epiktetos, temelde ahlak ile ilgilenmiş ve gerçek eğitimin, tümüyle bireye ait olan tek şeyin bireyin iradesi ya da amacı olduğunu kavramaktan başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Ona göre insan, iradeden bağımsız olan iyi ya da kötü hiçbir şey bulunmadığını öğrenmeli ve olayları öngörmeye veya yönlendirmeye kalkışmayıp sadece onları anlama çabası göstermelidir. Epiktetos'a göre insana kendisinden başka birisi zarar vermez. Epiktetos'un mesajı yönetici sınıfa değil daha çok orta sınıfadır. O, insanı, Tan-

---

[1] (trc. Burhan Toprak), İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul–1962

[2] Cynic: i. alaycı tip, toplumsal değerleri küçümseyen kimse, kinik, hayatın güzelliklerine karşı çıkan felsefeci, kötümser, (köpekleşme tarzı)

rı'dan başka insanları da içeren büyük bir sistemin üyesi olarak görmüştür. Ona göre insanlar akıllı yanlarıyla Tanrı'nın çocuklarıdırlar ve kendilerinde tanrısal öğeler taşırlar. Epiktetos'un ahlak felsefesinin temelinde genel olarak şu iki kural dikkat çekmektedir:

a-İradenin dışında, iyi ya da kötü olan hiçbir şey bulunmadığını kabul etmemiz gerekir.

b-Olayları öngörüp yönlendirmeye çalışmak yerine, onları sadece bilgelikle kabul etmeliyiz. [3]

[3] -Epicteto's Life, His Works and Philosophical İdeas- **Dr. Enver DEMİRPOLAT** (Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi-İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı)

Önemli Not

Hazırlanan kitap rahmetli Burhan Toprak Hocamızın milletimize kazandırdığı tercümeden hazırlanmıştır.[4] Düzenlemede daha faydalı olur düşüncesiyle dağınık fikirler, eş-benzer metinler olarak peşpeşe konularak konu başlıkları altında toplanılmıştır. Bu şekilde olunca asıl tercüme ile bağlantı sadece paragraf şeklinde kalmıştır.

Ayrıca kitaptaki İslâmî literatüre uygunluk sağlanmıştır. Çünkü Epiktetos'un eseri hakikat ve hikmet üzere tertip edildiği halde içinde çok az miktarda olsa da Roma döneminin baskıcı tutumu yüzünden olan tahrifat ve daha sonraki dönemlerde Hristiyanlar tarafından yapılan itikadi sapmalar kararınca düzeltilmiştir. Bu şekilde okuyucunun hikmetlere karşı inanç ve sevgisi sağlanması düşünülmüştür.

Epiktetos'u rahmet ve iyilikle anıyoruz.

İhramcızâde İsmail Hakkı

[4] Epiktetos- Düşünceler ve Sohbetler, İstanbul-1962

DÜŞÜNCELER ve SOHBETLER

AHLAK

Şimdiden sonra kendine yalnızken de olsa, başkalarıyla birlikte iken de olsa, asla değişmeyecek bir seciye ve her vakit itaat edeceğin ahlâk kanunları bul.

İnsanın gerçek asaleti faziletten gelir, doğuştan değil.

*Pek çok zahiresi olduğu halde yiyemediği için zayıf, cılız kalan kimselere benzeriz. **Güzel ahlâk kaidelerimiz vardır. Fakat bunlar lâf etmek içindir, tatbik etmek için değildir.** Hareketlerimiz sözlerimizi yalanlar. Henüz adam değiliz. Filozof rolü oynamak isteriz. Yük bizim için çok ağırdır. Bu hal tıpkı ski kiloluk yükü taşıyacak kuvveti olmayan bir adamın Aias'ın taşını yüklenmeğe girişmesi gibidir.

Sende her biri yapılması lâzım gelen vazifeleri gerektiren birtakım meziyetler vardır. Sen bir insansın; bir dünya vatandaşısın, Allah'ın kulusun ve bütün insanların kardeşisin. Bunlardan başka bir Senatörsün yahut daha başka bir makama sahipsin. Genç yahut ihtiyarsın. Ya oğul yahut babasın, nihayet bir kadının kocasısın. Bütün bu unvanların seni nelere bağladıklarını düşün ve hiçbirini lekelememeğe çalış.

Servetinin bir parçasını kaybettin. Bunu avunamayacağın bir kayıp sayıyorsun. Fakat vefayı, saffeti, alçak gönüllülüğü bıraktığın vakit bir şey kaybettiğini sanmıyorsun. Hâlbuki serveti kaybettiren ira-

demizin elinde olmayan yabancı bir kuvvettir. Onlara sahip olmamak veya kaybetmek utanılacak bir şey değildir. İç servetimize gelince onu ancak kendi yanlışımız yüzünden kaybederiz. Ona sahip olmamak ayıp ve acı bir şey olduğu gibi sahip olduktan sonra kaybetmek de çok ayıp ve çok acıdır.*

İnsanlara boyun eğen, ilkönce eşyaya boyun eğmiştir.

Senin için bayram günleri, bir azgın isteği yendiğin, kibri, yersiz atılışı, hainliği, dedikoduculuğu, aç gözlülüğü, kötü konuşmayı, israfı yahut seni ezen başka kötü huyları kendinden uzaklaştırdığın yahut hiç olmazsa onların kuvvetini azalttığın günlerdir. Bu günler bir konsüllük yahut bir ordu kumandanlığı aldığın zamanlardan çok kurban kesmene değer.

*Saffet ruh için ne ise temizlik de vücut için odur. Tabiat bile sana temizliği öğretiyor. **Yemek yediğin vakit dişlerinin arasında bir şey kalmaması imkânsız olduğu için, sana suyu vermiş, bir maymun veya bir domuz olmayıp, bir insan olman için sana ağzını yıkamayı emretmiştir.** Derimize musallat olan kire karşı sana yıkanmayı, yağlarla uğunmayı, çamaşırı, kaşağıyı sağlamıştır. Eğer bunlardan faydalanmazsan sen artık bir insan değilsin. Tımar ettirdiğin atına, yıkattığın, tarattığın köpeğine candan bakmıyor musun? Bunun için kendi bedenine; atma ve köpeğine ettiğin muameleden daha kötü muamele etme! Senden kimsenin uzaklaşmaması için, onu yıka ve temizle. Zira pis ve fena kokan bir insandan kim kaçmaz? Fakat pis ve kokmuş olmak niyetinde isen: hiç olmazsa yal-

nız pis ve kokmuş cl ve pislikle yalnız başına kal! Şehirden uzaklaş, göle git, komşularınla dostlarını zehirleme. Sen sadece çirkefsin, böyle iken tükürmenin ve sümkürmenin yasak olduğu mabetlere bizimle gelmeğe mi cesaret ediyorsun?

Kirli, kılığı zindandan çıkan bir katil gibi düşkün ve iğrenç olan bir filozof güzel vecizelerini bana satmağa kalkarsa, beni nasıl kendisine çeker? Bir adamı bu halde bırakan felsefeyi bana nasıl sevdirebilir? Onu dinlemeğe bile cesaret edemem ve her ne bahasına olursa olsun ona bağlanamam. Onun için temiz ve edepli olalım. Aynı şeyleri talebelerim hakkında da söylüyorum. Ben kendisini felsefeye vermek isteyen bir delikanlının pis, saçları yağlı ve taranmamış olarak karşıma çıkmasına tertemiz, efendice giyinmiş olarak gelmesini tercih ederim. Zira bundan; onun güzellik hakkında bir fikri olduğunu, edepli ve efendice şeylere bağlı olduğunu anlamış olurum. Böylece bildiği güzelliğe saygı duyduğu ve dolayısıyla ona öğretilecek güzelliğe de saygı besleyeceği sezilir. O iç güzelliği ki yalnız kendi aklını kullanmaktan ibarettir ve onun yanında beden güzelliği sadece çirkinliktir. Fakat iğrenç, korkunç, kir ve pislik içinde, saçları taranmamış, karmakarışık bir halde ve sakalı göbeğine kadar uzamış olarak karşıma bir insan çıkarsa, hiçbir düşüncesi olmadığı güzellik hakkında ona ne söyleyebilirim? O en güzel çeşmeye kendi süprüntülüğünü üstün tutacak bir domuz yavrusudur.

Bir süre mânevi âlemde ilerlemeni bırakıyorsun ve yolunu bulunca buna yine başlayacağını söyleyerek kendini avutuyorsun, aldanıyorsun! Bugün göz

yumulan küçük bir kusur, yarın seni daha büyüğüne yuvarlayacak ve tekrarlanan bu ihmal, senin asla düzeltemeyeceğin bir alışkanlık meydana getirecektir.*

AKIL

Deliler yola gelmez. Darbımeselin dediği gibi bir deliyi yola getirmektense parça parça etmek daha kolaydır.

ALDANMAMAK İÇİN

Bir kimsenin şan ve şeref içinde olduğunu, büyük bir mevkie yükseldiğini yahut son derece bolluk içinde olduğunu görerek, hayalinin tesiri altında kalıp onu bu nasibinden dolayı mutlu saymağa kalkma. Zira gerçek özü elimizde olan şeylerde ne açgözlülüğe, ne imrenmeye, ne de kıskanmaya yer kalmaz ve sen de general, senatör, konsül olmak istemez, belki yalnız hür olmak istersin. İmdi bu amaca giden tek bir yol vardır: **elimizde olmayan şeyleri küçük görmek!**

Bir hükümdarın yahut büyük bir Beyin himayesi bizi huzur içinde ve her türlü tehlikeden uzak tutmağa yeter. Hâlbuki koruyucu, vasi ve velimiz olarak Allah'ımız var. Niye bu korunma; kaygılarımızı, korkularımızı atmak için yetmiyor?

*Caesar'ın ordusuna yazılan askerler alışılmış yemini ederler. Bu yemin nedir? İmparatorun esenliğini her şeyin üstünde tutacaklarını, ona her konuda boyun eğeceklerini ve onun için ölümü göze alacaklarını söylemekten ibarettir. Sen ki doğuşun-

la, Allah'tan aldığın birçok armağanlarla ülûhiyete bağlısın ve onun safları arasında doğdun, bu yemini yapmayacak mısın? Bu yemini yaptıktan sonra ona vefalı kalmayacak mısın? Bu iki yemin arasında ne büyük fark var! Asker, imparatorun esenliğini her şeyin üstünde tutacağına yemin ediyor, sen ise her şeye kendi selâmetini üstün tuttuğuna yemin ediyorsun.*

*Her aldatmaya karşı kendine de ki: «İşte büyük bir savaş, ilâhî olan bir iş.» Burada bahse konu olan hâkimiyet; hürriyet, saadet ve temizliktir. Allah'ı hatırla, onu yardımına çağır, o senin için yardım göndeecektir. Denizde bir fırtına, koptuğu vakit elbette Castor ile Pollux'ü imdada çağırırsın. **Oysaki istek senin için daha tehlikeli bir fırtınadır.**

* Niçin Stoisyen oluyorsun? Hareketlerinin gerektirdiği adı al, sana uygun olmayan ve lekeleyeceğin adı alma. Stoisyen'lerin prensiplerini, ileri sürmekle geçinen birçok insanlar görüyorum. Fakat Stoisyen görmüyorum. Bana bir Stoisyen göster.Bir tane istiyorum. Stoisyen yani hasta iken mesut, tehlike içinde mesut, can verirken mesut! Bu tam Stoisyen'i bana gösteremezsen hiç olmazsa yola girmiş bir Stoisyen'i bana göster. Bu büyük gösteriden henüz zevk duyamadığımı söylemeğe mecbur olan benim gibi bir ihtiyarı bundan mahrum etme. Bana Allah'ın iradesine uymak istiyen, Tanrıdan ve İnsanlardan şikâyet etmeyen, asla arzularında mahrum olduğunu görmeyen, hiçbir şeyle yaralanmayan, ne tamahı, ne öfkesi, ne kıskançlığı olan bu geçici bedende Allah'la gizli bir alış verişi sürdüren ve insan kılığından soyunarak Allah ol-

mak isteyen adamı bana göster.*

***Bir nota, bir keman ve bir yay satın alınca insan kendisini müzisyen sanır mı? Fakat sen kendini uzun bir sakalın, bir heyben, bir değneğin ve bir çulun olduğu için filozof sanıyorsun. Dostum elbise mesleğe uygundur. Fakat adı veren elbise değil sanattır.**

Euphrates'in uzun zaman kendisinin filozof olduğunu saklamakla çok rahat ettiğine dair söylediklerini hatırla. Çünkü bu davranışı ile insanlara gösteriş olsun diye bir şey yapmadığına ve her şeyi Allah için ve kişiliği için yaptığına vicdanını inandırmakla beraber yalnız başına savaştığı için yalnız şahsını tehlikeye atmanın; ne soydaşını, ne de kendisinin istemiyerek yapabileceği yanlışlıklar yüzünden felsefeyi tehlikeye koymamanın tesellisini elde etmenin ve nihayet elbisesinden çok hareketleriyle filozof tanınmanın gizli zevkini tatmıştır.

Öyle kör insanlar vardır ki Vulcauus'u bile bir külahı olmasaydı iyi bir demirci saymayacaklardı. Bu yüzden o kadar aptal bir hâkim olan ve insanları ancak işaretleri, ayırıcı alâmetleri ile seçen kalabalık tarafından anlaşılamamaktan şikâyet etmek ne büyük aptallık! Sokrates bu yüzden insanların çoğuna meçhul kalmıştır. Ona giderler ve kendilerini bir filozofa götürmesini rica ederlerdi, o da götürürdü. Onu bir filozof saymamalarından asla şikâyet etmiş midir? Hayır, onun alâmeti yoktu ve filozof görünmeden filozof olmakla bahtiyardı. Ondan daha filozof kim gelmiştir? Sen de öyle ol: felsefe; sende ancak hareketlerinle görünsün.*

ALLAH TEÂLÂ'YI BULMAK

*Caesar'ın gladiotorları arasında dövüşmediği için ümitsizliğe düşen, bu aylaklıktan kurtulmak için Allah'a adak götüren ve halkın önüne çıkmayı en büyük şeref sayan kimselere her gün rastlanır. **Hâlbuki aramızda Allah'a olan sevgisini göstermek için fırsat arayan kimse bulunmaz.**

Allah seni şahit olarak çağırır ve sana sorar: «İradeden başka bir yerde iyilik ve kötülük olmadığı doğru mudur? Bir kimseye zararım oldu mu? Herkese faydalı olacak şeyleri herkesin iktidarına vermedim mi?» Buna sen ne cevap verirsin?

«Rabbim, şüpheli bir durumdayım. İstırap ve felâket içindeyim. Kimse bana bakmıyor. Kimse bana yardım etmiyor. Herkes beni yeriyor, herkes bana küfrediyor ve ben insanların kusmuğu bir varlığım.»

Kendisinin büyüklüğünü tasdik etmek üzere seni şahitliğe çağırmak şerefine böyle mi mukabele ediyorsun? O kendi iyiliğinin, hakikatinin, adaletinin bir şahidini arıyordu. Hâlbuki sen onu suçlandıran adam oldun.

Hayatta aşağı yukarı hepimiz evden kaçmış esirlerin tiyatrodaki durumundayız. Bu esirler oynanan piyeslerin zenginliğini görmekle büyük zevk duyarlar. Seyrettikleri trajedinin aktörlerine hayrandırlar. Fakat daima telâş içindedirler. Sağa sola bakarlar ve efendilerinin adı söylendiğini duyar duymaz dehşet içinde kalırlar, hemen kaçıp giderler. Biz de böyleyiz. Tabiatın harikalarına hayran oluruz, bu manzara bizi büyüler. Ama her ân üzün-

tü içinde yaşarız. Ve eğer efendimizin adını söylerlerse mahvolmuş bir insan durumuna düşeriz.

O halde efendi nedir?

Bu bir adam değildir. **Zira insan insanın efendisi olamaz.** Bu ölüm, hayat, şehvet, ıstırap, fakirlik yahut servettir. Caesar bile üzerime bunlarla yürümesin, o zaman dayanmamı görürsün! Fakat gürleyerek, aydınlatarak, tehdid ederek bu peyklerle gelirse ve ben korkarsam efendisini tanıyıp kaçan esir de değil miyim? Ama eğer korkmazsam tam hürüm ve kendimden başka efendim yoktur.

Sultanların ve büyüklerin huzuruna girdiğin vakit daha yükseklerde seni gören, seni duyan ve senin daha çok borçlu olduğun daha büyük bir sultanın var olduğunu hatırla.*

Bellenmesi lâzım gelen ilk bilgi ilâhî lütufları ile her şeyi idare eden bir Allah'ın varlığı, yalnız hareketlerimizin değil fakat duygularımızın ve düşüncelerimizin de ondan, saklanmayacağıdır. Bundan sonra onun mahiyetini çözmek gerekir. Mahiyeti iyice bilindiği için ona kendini beğendirmek ve itaat etmek isteyenler bütün gayretlerini zarurî olarak ona benzemeğe sarf etmeli yani hür, vefalı, hayırsever, merhametli ve efendi olmalıdırlar. Bunun için senin de bütün düşüncelerin, sözlerin, işlerin Allah'ı taklit eden, ona benzemek isteyen adamın işleri, sözleri ve düşünceleri olmalıdır.

Hiçbir şey bilmedikleri; en basit anlamlardan bile haberleri olmadıkları halde büyük mevki sahiplerinin her şeyi bildiklerini ileri sürmeleri her zaman rast gelinen bir olaydır. Servet içinde yüzdüklerinden, muhtaç olmadıklarından, her hangi bir şeyden

yoksun oldukları akıllarına gelmez. Bu cins insanların en büyüklerinden birine şunu söylüyordum: «İmparator sizi seviyor. En yüksek mevkilere sahip birçok dostunuz ve büyük makamlarla münasebetleriniz var. Bu imkânlarla dostlarınıza iyilik edebilir ve düşmanlarınızı ezebilirsiniz! O da bana «Benim yoksun olduğum, her hangi bir şey var mı?» dedi. «Gerçek saadet için lâzım olan en önemli unsurdan mahrumsunuz. Bu âna kadar size lâzım ve lâyık olan tarzdan başka türlü hareket ettiniz. İşte en köklü mesele: **Ne Allah'ın ne olduğunu, ne de insanın ne olduğunu biliyorsunuz.** İyiliğin ve kötülüğün mahiyetinden haberiniz yok, bütün bunlardan çok sizi şaşırtacak olan da, kendi kendinizi bilmemenizdir. Ah... kaçıyorsunuz ve sizinle bu kadar açıkça konuştuğum için öfkeleniyorsunuz! Size ne kötülük ettim? Sadece kendinizi olduğunuz gibi gösteren aynayı karşınıza getirdim.»*

ALLAH GERÇEKTEN VARDIR

Allah Teâlâ, bütün insanları mesut olmaları için yaratmıştır; kara bahtlı oluyorlarsa kendi yanlışları yüzünden oluyorlar.

Büyük şeyler değil, hattâ bir üzüm tanesi, bir incir bile bir anda olgunlaşmaz. Eğer bana: «Hemen şimdi bir incir istiyorum.» dersen sana «Dostum, bunun için zaman lâzımdır. Bekle de tane olsun, sonra büyüsün ve nihayet olgunlaşsın!» diye cevap veririm. Oysaki sen ruhların bir atılışta meyvelerini tam olgunlaştırmalarını istiyorsun. Bu doğru mudur?

*O kadar nankörüz ki, Allah'ın bize ihsan ettiği

hârikalar bile bahse konu olsa, bunun için şükretmek şöyle dursun, onu suçlandırır ve ondan şikâyet ederiz. Bununla beraber bir parçacık olsun duygulu ve minnet nedir bilen bir yüreğimiz olsa, tabiatın her hangi bir parçası, hattâ en basiti bile, ilâhî kudreti ve üzerimizdeki lütuflarını duymamıza yetecektir.

Eğer biraz duygumuz olsaydı yalnızken veya kalabalık içindeyken, bütün hayatımızda, Allaha bize bahşettiği Te ömrümüzün her ânında faydalandığımız nimetler için şükretmekten başka bir şey yapmazdık. Evet, çapa çapalarken, tarla sürerken, yerken, gezerken, kalkar ve yatarken kısacası her hareketimizle haykıracaktık: «Allah ne büyüktür!» Her şey bu ilâhı haykırışla titreyecekti : «Allah ne büyüktür! »Fakat siz kör ne nankörsünüz. Bunun için ihtiyar, topal, fakir ve sakat olmakla beraber bunu biteviye sizin için ben söylemeliyim: «Allah ne büyüktür!»

Bülbül yahut kuğu kuşu olsaydım, onların yaptıklarını yapacaktım. Hâlbuki ben bir insanım ve aklım var. O halde ne yapmalıyım? Allah'ı övmeliyim. İşte bütün hayatımda yapacağım şey! Bu iş için bütün insanları da bana katılmağa çağırıyorum.

Her şeyi yoluna koyacak olan akıl sapıtırsa onu yoluna kim koyacak?

*Belli bir gerçeğe inanmaktan seni kim alıkoyabilir ve yanlışı doğrulamaktan alakoyabilir? Seni kim zorlayabilir? Anlıyorsun ki senin kimsenin elinden alamayacağı iraden vardır. Eğer senin hürriyetin elinden alınabilseydi, Allah iyi bir "babanın sana

göstereceği ilgiyi göstermemiş olurdu.

Hiçbir kuvvetin hakkından gelemeyeceği adam kimdir? O; tasarılarında sebatlı ve elimizde olmayan her hangi bir şeyin kendisini sarmasına müsaade etmeyen adamdır. O bana göre bir atlettir. Birinci savaşa dayandı. Bir ikincisine dayanabilecek midir? Paraya dayandı. Güzel bir kadına karşı koyabilecek midir? Gündüz halk arasında isteklerine dayandı, geceleyin ve yalnızken dayanabilecek mi? Şan ve şerefe, yerilemeye, övgülere, ölüme dayanabilecek mi? Bütün rahatsızlıklara, her türlü kedere katlanabilecek mi? Bir kelime ile rüyasında bile muzaffer olabilecek mi? İşte benim aradığım atlet!

*Her hangi bir adam başkalarından fazla bir şey olursa veya olduğunu sanırsa ve eğer filozof değilse tabiatiyle gurur ile göğsü kabaracak ve böylelikle kötü yola sapmaktan, kurtulamayacaktır.

Bir müstebit (zorba) bana dedi ki : **«Ben mutlak hâkimim ve her şeyi yapabilirim!**

Peki elinden ne gelir? Kendi kendine iyi bir ruh verebilir misin? Benim hürriyetimi elimden alabilir misin? O halde gücün neye yeter? Arabanın içinde iken arabacıya bağlı değil misin?

Herkes bana dalkavukluk ediyor.

Fakat bunu sana bir insana yaptıkları gibi mi yapıyorlar? Bana; sana benzemek isteyen, Sokrates'in izlerinde yürümek istedikleri gibi yürümek dileyen ve seni böyle kabul eden bir kimseyi göster!

Ben senin kafanı kesebilirim!

Hakkın var, zararlı Allah’a yaptıkları gibi sana da dalkavukluk etmek ve cin çarpmasına karşı yaptıkları gibi sana da kurbanlar adamak lâzım geldiğini unutmuştum. Onun Roma'da bir sunağı yok mudur? Sen ondan çok bu saygıya yaraşırsın, Çünkü sen daha zararlısın. Fakat senin emrindekiler ve senin bütün gücün ayaktakımını şaşırtıp korkutabilir. Beni asla şaşırtamazsın. Ben ancak kendim sebep olursam meyus olabilirim. Beni boş yere tehdit ediyorsun, sana hür olduğumu söylüyorum!

Sen mi hürsün? Nasıl?

Beni hür yaratan, kurtaran Allah’tır. Allah’ın kulunu senin iktidarına bırakacağını sanıyor musun? Sen benim gövdemin hâkimisin, istersen onu al. Fakat benim üzerimde hiçbir hükmün yoktur.»*

*Felsefe uzun ve zahmetli bir yoldur, deniliyor. Aldanıyorsun dostum. Bu o kadar uzun değildir. Felsefe sana ne öğretmek istiyor? Allah’ın yolunda gitmek, isteklerini düzene koymak, düşüncelerini iyi kullanmak

Bana; Allah’ın, isteklerinin, inançlarının ne olduğunu söyle, işte uzun olan bunlardır. Fakat sana şehveti öğreten filozofların yolu daha mı kısadır? Epikuros sana ne diyor? İnsanın iyiliği bedenindedir. Bana ruhun, vücudun ve baş unsurumuzun ne olduğunu söyle, o zaman göreceksin ki bu, ondan daha az uzun değildir.*

*Filozoflar insanın hür olduğunu söylerler. Demek ki imparatorun otoritesini küçük görmeyi öğretiyorlar.

Hayır. Hiçbir filozof halkı devlet başkanına karşı isyan ettirmeği veyahut iktidarı altında bulunan her hangi bir şeyin onun elinden alınmasını istemez. Buyurun iste Dedenim, iste servetim işte. şöhretim, işte ailem hepsini size veriyorum, alınız ve eğer size rağmen her hangi bir kimseye bunları ellerinden bırakmamasını öğretiyorsam ben; öldürünüz, ben bir âsiyim. Benim insanlara öğrettiğim bunlar değildir. Ben onlara yalnız inançlarında hürriyeti korumalarını öğretiyorum ve Allah da yalnız bunlara hâkim olmaları için onları yaratmıştır.

Ülühiyetin en doğru, en kuvvetli, en çok ayaklar atına alınamayacak kanunu daima zayıfın kuvvetliye boyun eğmesi ve akılla onu yenmesidir.*

***Allah'ın mahiyeti nedir?**

Zekâ, bilgi, düzen ve akıldır. Ancak onda gerçek iyiliğinin ne olduğunu böylelikle öğrenebileceksin!

Asil bir aileden doğmuş isen, o kadar asaletin ile doluşundur ki bundan bahsetmekten bıkmazsın, herkesi serseme döndürürsün. Fakat Allah yaratandır ve o senin içindedir. Bu asaleti unutursun, nereden geldiğini ve içinde ne taşındığını bilmezsin. Halbuki hayatının bütün hareketlerinde hatırlaman lâzım gelen budur. Her an kendi kendine de ki: **«Beni yaratan Allah'tır ve Allah benim içimdedir, onu her gittiğim yere götürüyorum. Onu niçin utandırıcı düşüncelerle bayağı hareketlerle ve alçakça isteklerle kirleteyim?»**

Allah'ın varlığı veya kudreti karşısında ahlâksızca bir hareket yapmamağa dikkat edersin; o seni görür ve duyar. Öyle ise huzurunda onu üzecek hayâsızca şeyleri düşünmekten utanmıyor mu-

sun?

Ey Allah'ın düşmanı!

Ey kendi mahiyetini unutmuş alçak!

Fidyas'ın bir heykeli meselâ Minerva'sı yahut Jüpiter'i olsaydın ve biraz da duygun olsaydı seni yaratan ustayı hatırlayarak ona ve sana yaraşmayan bir şeyi yapmamağa, her ne bahasına olursa olsun kendi güzelliğini lekeleyecek olan çirkin bir kılıkta görünmemeğe çok dikkat ederdin. **Allah'ın huzuruna ne halde çıktığına önem vermemekle seni yaratana leke sürüyorsun.** Oysaki ustadan ustaya, eserden esere ne büyük fark var!

Tanrı vasilik etmek üzere sana bir yetim verselerdi, ona itina eder ve bu kadar değerli bir emanetin bozulmasına meydan vermezdin. Hâlbuki vasilik etmek üzere seni sana verdiler. Dediler ki:

Seni daha sadık, daha şefkatli bir velinin ellerine veremezdik. Bu çocuğu tabiatı gereği nasılsalar öylece koru. Onu bütün temizliği ile vefası ile asâletiyle, her türlü ihtiras ve bulanıklıktan uzak bulundurarak yetiştir!» Hâlbuki sen kendine boş veriyorsun.

Ne vefasızlık, ne cinayet!

Şu küçük filozofa, bu ağırbaşlılık şu gururlu bakış nereden geliyor?

Biraz bekle dostum, çok geçmeden ben daha vakarlı olacağım. Öğrendiğim ve benimsediğim prensiplerin gösterdikleri yolda henüz sağlam değilim. Kuvvetsizliğimden korkuyorum. Biraz kuvvetleneyim, o zaman büsbütün başka bir ağırbaşlılık göre-

ceksin. Hayat henüz bitmedi. Allah son düzeltmelerini yapmadı (Kıyamete kadar yaratma devam ediyor). **Biter bitmez göreceksin.** Fakat bunun gururdan gelen bir ağırbaşlılık olacağını sanma. O gerçeğe inanmaktan gelmektedir. Şu Jüpiter başında gördüğün zannınca gurur mudur? Hayır. O sağlamlıktır ve sebattır. Sana şu. tarzda seslenen Allah böyle olmalıdır: **«Varlığımın bir işaretiyle tasdik ettiğim şey yalan olamaz, kesindir ve mutlaka gerçekleşir.»** Bu büyük örneği taklite çalışacağım. Ve sen beni; vefalı, sâf, son derece cesur olarak ve müthiş diye vasıflandırılan kazaların, belâların sebep olduğu heyecanların, perişanlıkların uzanamayacağı bir halde bulacaksın. Fakat seni ölmez, hastalıklardan ve ihtiyarlıktan kurtulmuş görebilecek miyim?

Hayır, ama ölmesini, ihtiyar ve hasta olmasını bildiğimi göreceksin. Bir filozofun sinirlerini, son derecede rahat sinirlerini göreceksin.

Hangi sinirleri?

Asla yoksunluk bilmeyen istekler; her türlü kötülüğü önleyen yerli yerinde korkular, ölçülü ve uygun hareketler, düşünce mahsulü tasarılar ve asla arkasından pişmanlık gelmeyen katlanmalar.*

*Ey insanoğlu!

Allah'ın sana verdiği nimetlere karşı nankör olma, sana bahşettiği büyük iyilikleri unutma. Sana verdiği duymak, görmek kabiliyetleri için durmadan şükret.

Ne diyorum?

Sana verdikleri hayat için ve onu devam ettirmek

üzere şarap gibi, zeytinyağı gibi, arzın bütün meyvaları için şükret. Hususuyla bunlardan daha kıymetli olan her şeyi kullanmak, denemek ve her şeye değerini vermek iktidarını hediye ettikleri için onlara şükret. *

*Vaktin hükümdarı yeryüzünde barışı sağladı. Artık ne savaş, ne haydutluk, ne de korsanlık var. Her hangi bir zamanda her hangi bir saatte yapayalnız, korkmadan, her yere serbestçe gidilebilir. Lâkin hükümdar hastalıklara, kazalara, yangınlara, yer sarsıntılarına, yıldırıma karşı bizi emniyete alabilir mi? Bu huzur ve sükûnu, ihtiraslarımıza, aşka, üzüntüye, pintiliğe, açgözlülüğe karşı koruyabilir mi? Ah! **Bu huzur ve sükûnu hükümdarlar veremezler, onu ancak Allah verebilir ve onun yol göstericisi de akıldır. Bu huzura sahip olan bütün hayatınca yalnız kalabilir**.*

*Allah'ı suçlandırdığın zaman, kendi içine in, ona hak vereceksin. Kötü insan hangi işte senden daha iyi muamele görmüştür? Zengin olduğu için mi? **Fakat onum iç âlemini incele, sürdüğü hayata bak, onun gibi olmak seni üzecektir**. Philostorgos'un refah ve saadetine isyan etmekte olan bir delikanlıya onu söylüyordum:

Peki ama Sura ile yatmak ister mi idin?

Allah göstermesin!" dedi, ölmesini tercih ederim.

Şu halde Philostorgos Sura'ya sattığına karşılık olarak bir şeyler alırsa neye kızıyorsun? Ve nefret ettiğin şeylere sahib olduğu için neden onu mesut sayıyorsun? Sana mevcudunun en iyisini veren **Allah, sana hangi işte kötü muamele etmiştir?** Hikmet paradan daha değerli değil midir? Onun

için asla şikâyet etme. Çünkü en değerli şeye sahip bulunuyorsun?*

Seni sürgüne gönderecekler! Dünyanın ötesinde beni gönderecekleri bir ülke var mı? Gittiğim her yerde gökleri, güneşi, ayı, yıldızları bulamayacak mıyım? Rüyalarım ve bir talihim olmayacak mı? Allah ile sohbete imkân bulamayacak mıyım?

Bir küstah bir gün Diogenes'e sordu : «Sen Allah'ın mevcut olmadığına inanan Diogenes misin?» «Ben Diogenes'im.» diye cevap Verdi, «ve ben Allah'ın var olduğuna o kadar inanırım ki, onun senden nefret ettiğine son derece eminim.»

ATLATMA

Biri çıkar da bir kimsenin seni yerdiğini söylerse ileri sürüleni reddetmeğe kalkma. Yalnız şu cevabı ver: «Bunu söyleyen hiç şüphesiz başka kusurlarımı bilmiyormuş. Bilseydi sadece bunu söylemekle kalmazdı!»

Benim de yaptığım gibi insanlar işledikleri suçlara kolayca özür bulurlar. Rufus bir gün beni bir suç yüzünden azarlarken ona «Peki Efendim, Capitolium'u mu yaktım? diye itiraz ettim. O da bana «Alçak esir! Bu durumda yapılacak yanlışın hepsini yapmış olmak Capitolium'u yakmak demektir!» diye cevap verdi.

CİNSİ MÜNASEBET-ŞEHVET

Mümkün olursa evlenmeden önce cinsî münasebet zevklerine karşı perhizli ol. Eğer bu zevkleri tadarsan hiç olmazsa meşru hareket et. Bununla

birlikte bu zevklerden faydalananlara karşı sert olma, biteviye perhizinle öğünme.

Hayalin gözlerinin önünde her hangi bir şehveti canlandırırsa, hemen her zaman yapacağın gibi seni sürüklemesi için uyanık bulun. Ta ki, bu şehvet biraz geciksin ve sen kendinden bir mühlet isteyebilesin. Ondan sonra zevk anIyle arkasından gelecek pişmanlık ânını ve kendinden edeceğin şikâyetleri ve bu şehvetten duyacağın hazla ona dayandığın vakit duyacağın övünmeyi karşılaştır. Eğer bu zevki tatmanın senin içim tam zamanı olduğunu sanıyorsan, onun tuzaklarıyla cazibesinin seni aldatmasına karşı tedbir al ve ona daha büyük bir zevki olan yenmiş olma hazzını karşı koy.

İnsanlar arasında tabii hiçbir toplum yoktur. Allah insanların iradelerine karışmaz. Zevk ve şehvetten başka dünya yüzünde hiçbir ilgi çekici yönü yoktur.

DAVRANIŞ ve ANLAYIŞ TARZI

Şu düşünceler asla seni üzmesin: «Küçük düşeceğim. Yeryüzünde bir hiç olarak kalacağım.» Çünkü küçük düşmek ve yoksul olmak bir fenalıksa, başkasının eliyle felâkete çarpılamayacağın gibi kötü alışkanlıklara da düşmezsin. En büyük mevkilere geçmek veya bir eğlenceye çağırılmak senin elinde mildir? Elbette hayır! Nasıl olur da bu senin için bir küçük düşme veya şerefsizlik olabilir? Ancak sana bağlıda bir şey olan sen nasıl dünya yüzünde bir hiç sayılırsın? «Ama o zaman dostlarıma hiçbir yardımım dokunmaz.» Hiçbir yardımım dokunmaz

ne demek? Onlara para mı veremeyeceksin? Onları Roma hemşerisi mi yapamayacaksın? Bu işlerin bizim elimizde bulunan şeylerden olduğunu ve başkalarına değil bize ait olduğunu sana kim söyledi? Kendisinde olmayan bir şeyi kim başkasına verebilir? Biri çıkıp da «Servet edinmeğe çalış, biz de faydalanalım» diyebilir.

Utanmayı, alçak gönüllülüğü, haysiyet ve asaleti koruyarak servet edinebilirsem, zengin olmak için tutulacak yolu göster, zengin olurum. Sizin kalp nimetler kazanmanız için gerçek servetimi kaybetmemi istiyorsanız, teraziyi nasıl doğru tutmadığınıza ve ne dereceye kadar nankör ve düşüncesiz olduğunuza dikkat ediniz! Neyi üstün tutarsınız? Parayı mı yahut olgun ve sâdık bir dostu mu? Ah! daha doğrusu bu faziletleri elde etmek için bana yardım ediniz ve bunları bana kaybettirecek işleri yapmamı istemeyiniz!

Her hangi bir kimse ile konuşmağa, hususuyla memleketin en önemli kişilerinden biriyle buluşmaya mecbur olursan, bu görüşmede Sokrates ile Zenon'un nasıl hareket edebileceklerini kendi kendine sor. Böylelikle ödevini yapmada güçlük çekmez ve karşına çıkan fırsatlardan faydalanmış olursun.

Mevki sahibi büyük bir adama saygılarını sunacağın vakit, onu evinde bulamayacağını, evde ise yok dedirtebileceğini yahut sana kapısını açtırmağa tenezzül etmeyeceğini yahut müracaatını kayıtsızlıkla karşılayacağını önceden düşün. Eğer bütün bunlara rağmen ödevin seni zorluyorsa başına

gelene katlan ve asla «zahmete değmezdi.» demeyi aklına getirme. Zira bu sözler bayağı bir adamın; dış eşyanın, ruhundan başka olan şeylerin çok büyük tesiri altında kalan bir adamın sözlerindir.

Ben topalım. Niye topal olmalı idim? Alçak adam! Bir ayak için İlâhî hikmeti suçlandırmak mı lâzım? Allah'ın senin ayağına mı yoksa ayağının mı Allaha uyması daha doğrudur?

Bir taşa küfret, neye yarar? O seni duymaz. Onun için taşı taklit et ve sana söylenen küfürleri duyma!

Körlere, topallara acıyorsun. Niçin kötü İnsanlara acımıyorsun? Onlar da başkalarının topal ve kör olmaları gibi kötüdürler.

*Homeros'un eserinde, Eumaios'un kendisini tanımadığı halde gösterilen iyi muameleden hoşnut kaldığını anlatan pasajı hatırla. «Yabancı! Senin düştüğün halden daha kötü ve daha sefil bir durumda bile evime gelen bir yabancıya kötü davranmağa hakkım yoktur. Zira yabancılarla, fakirleri Allah gönderir.» Sen de kardeşine, babana, soydaşına yine onu söyle. **«Şimdikinden daha kötü olsanız da, size iyilikten başka "bir şey yapamam! Çünkü Allah göndermiştir.»**

Dindarlığınız ve isteyerek katlandığınız mahrumiyetler, beden egzersizlerimiz ne olağan üstü, ne de inanılmayacak derecelere varmalı ve öğünme, gösteriş için de yapılmamalıdır. Aksi takdirde biz filozof değil hokkabaz ve soytarı oluruz.*

*Ben senden değerliyim. Babam konsül idi Ben de hâkimim, sen ise hiçbir şey değilsin.

Azizim eğer ikimiz de at olsaydık ve sen bana : «Babam zamanının bütün atlarından çevikti. Benim ise pek çok dostum, arpam ve fevkalâde bir eğerim var.» deseydin sana şöyle cevap verirdim : «Pekâlâ. O halde koşalım!...» Ata göre koşu ne ise insanda da kendisine has vasıfları onunla anlaşılacak, kıymeti onunla ölçülecek bir şey yok mudur? O şey saffet, vefa, adalet değil midir? Bu anlamda beni aştığın tarafı göster. Adam olarak benden daha değerli olduğunu ispat et. Eğer bana «Ben zarar verebilirim, tekme atabilirim.» dersen, sana şöyle cevap verebilirim: «Sen insana değil, eşeğe ve ata mahsus bir vasıfla öğünüyorsun.»*

*Bir jimnastik hocası boynumu, omuzlarımı, kollarımı yuğurarak, yapılması zor idmanları emrederek beni spora alıştırır. «Şu gülleyi iki elinle tutup iyice kaldır!» der ve gülle ağır olduğu nispette sinirlerimi kuvvetlendirir. **Bana kötü muamele eden ve küfreden bir adam da böyledir.** Beni beden idmanlarından büsbütün başka türlü faydası olan idmanlara; sabra, tatlılığa, merhamete alıştırır.*

*Bir insan sana bir sırrını emanet etti ve sen de ona bir sırrını emanet etmenin namusluca, doğru ve nazik, bir hareket olduğunu sanıyorsun. Sen bir hoppa ve bir aptalsın. Ekseriya tatbik edildiğini gördüğün şeyi hatırla. Sivil elbise giymiş bir asker vatandaşın yanına oturur ve şuradan buradan konuştuktan sonra, Caesar'ın aleyhinde bulunmağa başlar. Bu açık yüreklilik karşısında yumuşayan vatandaş askerin emanet ettiği bu sırrı, samimiliğine delil sayarak ona gönlünü açar, hükümdardan şikâyet eder ve nihayet asker kendisinin ne oldu-

ğunu açığa vurarak, onu zindana sürükler. İşte bu, her gün rastlanan bir olaydır. Sana sırrını söyleyen ekseriya namuslu bir adamın maskesini ve elbisesini taşır. Zaten bu güvenlik değildir. Bu, boşboğazlıktır. Senin kulağına söylediği şeyi rast geldiğine söyler. O, delinmiş bir fıçı gibidir. Kendi sırrını saklayamadığı gibi senin sırrını da saklayamayacaktır.

Saffetin, sadakatin, vefan olduğunu ve delik bir fıçı olmadığını bana göster. Senin bana bir sır vermeni beklemem ve benim sırrımı dinlemeni rica ederim. Zira bu kadar tertemiz, bu kadar emin bir gemiyi bulmakla kim sevinmez. İyiliğimizi isteyen ve sadık olan bir danışmanı kim itebilir? Kim bizim zayıflığımızı mazur gören ve bize yükümüzü taşımak üzere yardım eden iyi sırdaşı büyük bir hazla aramaz ve ona sarılmaz?

Meraklı, gözetleyici ve elimizde olmayan şeylere düşkün bir adam görüyorsun. Onun bir geveze olduğundan ve senin sırrını asla saklayamayacağından emin ol. Onu kızgın zifte veyahut insanın organlarını kıran çarka yaklaştırmağa lüzum yoktur. Bir kızın bir göz kırpması, bir orospunun okşayıvermesi, en küçük bir mevki ve makam ümidi, bir vasiyetnamede bir mirası ele geçirme ihtirası, buna benzer binlerce şey kolayca, senin sırrını açığa vurmasına yeter.*

DUA

Hepimiz bedenin ölümünden korkuyoruz. Fakat ruhun ölümünden korkan kimdir?

*Dünyada her şey îlâhî kuvvetin övgüsü ile meş-

guldür. Bana zeki yahut doğruyu teslim eden bir adam göster., Bunu anlayacaktır.*

* İnsan bu dünyada Allah'ın mahiyetinin ve yarattığı eserlerin seyircisi, onun tefsircisi ve övücüsü olmalıdır Sen ise en bahtı kara hayvanların başladığı yerde başlıyor Ve bitiyorsun, duymadan sadece görüyorsun. Hiç olmazsa ülûhiyetin sende bittiği yerde bit. Bu kudret sende; sana kendisini anlayacak kabiliyette zeki bir ruh vermekle bitmiştir. Onu kullanmasını bil. Bu harikulade gösteriden (hayattan, dünyadan yalnız şöyle görmüş olarak çıkıp gitme. Gör, tanı, öv ve kutla *

Geceleyin kapılar kapanıp da lâmbalar söndüğü vakit odanda yalnız kaldığını söylememeğe dikkat et. Zira yalnız değilsin.

Bütün teşebbüslerine ve hareketlerine şu dua ile başla:

«Ey büyük Allah ve sen ey güçlü Talih! Gitmemi uygun gördüğünüz yere beni götürünüz! Sizi bütün gönlümle, tereddütsüz takib edeceğim. Sizin emirlerinize karşı gelmek istesem bile suçlu ve hain olmakla beraber, ister istemez sizi takib etmem gerekecektir.»

Bundan sonra şunu söyle : «Zarurete iyice uymasını bilen, ilâhi meselelerin anlaşılması hususunda hâkim ve ariftir.»

Nihayet üçüncü dilek olarak şunları söyle : «Kriton cesaretle bu geçitten yürüyelim. Zira Tanrı bizi oraya götürüyor ve oraya çağırıyorlar. Anytos ile Meletos beni öldürebilirler fakat bana zarar vere-

mezler!»

*Dostum artık memeden kesilmek ve sütü bırakarak, daha zengin bir gıda olan etle beslenmek istemiyor musun? Hâlâ daha sütananın memesi ve seni uyutmak için söylediği ninniler, masallar için ağlamak, haykırmak niyetinde misin?

Dünyayı kötü ruhlardan temizlemek için ne bir Herakles, ne de bir Theseus olabilirsin. Fakat içindeki kötü ihtirasları ortadan kaldırmakla onları taklit edebilirsin. Senin içinde yaban domuzu, aslan ve ejder vardır, bunlara hâkim ol. Prokrustes ile Skiron'u yeneceğine, İstıraba, korkuya, tamaha, hırsa, kötülüğe, cimriliğe, hovardalığa, azgınlığa hâkim ol. **Bu ejderhaları ezmek için tek yol yalnız Allah'ı düşünmek, ona bağlanmak ve yalnız onun emirlerine boyun eğmektir**

Artık boyunduruğu at ve esirlikten kurtulduktan sonra başını gökyüzüne kaldır ve Allah'a de ki: **«Şimdiden sonra bana ne istersen onu yap. Bana yapacağın her şeye razıyım. Ve senin bana yaptırdıklarının doğru olduğuna bütün insanları inandıracağım.»***

DÜNYA HAYATI

Eğer bir deniz yolculuğunda bindiğin gemi bir limana uğrar da seni kıyıya su almak için yollarlarsa, yolda midye kabuğu veya mantar bulursan bunları toplayabilirsin. Fakat aklın daima gemide olmalıdır. Sık sık başını gemiye çevirerek kaptanın seni çağırıp çağırmadığını araştırmalısın. Eğer kaptan çağırırsa seni eli ayağı bağlı bir hayvan gibi gemiye atmalarına meydan vermemek için, elindekilerinin

hepsini atıp hızla geriye dönmelisin. Hayat yolculuğunda da durum aynıdır. Bir midye kabuğu veya bir mantar yerine bir kadın veya bir çocuk nasibin olursa, bunları benimsersin. Fakat kaptan seni çağırınca arkana bakmadan her şeyi bırakıp gitmen lâzımdır. Eğer yaşlı isen yetişememek korkusuyla, gemiden pek uzaklaşmamalısın.

Hatırla ki, hayatta bir misafirlikte imisin gibi hareket etmelisin. Yemek sana kadar geldi mi, elini kibarca uzatarak bir parça al. Tabağı önünden kaldırıyorlar mı? Alıkoymaya çalışma. Yemek henüz önüne gelmedi mi? İstemeğe kalkma, sıranı bekle! Çocuklarına, kadınlara, mevki ve ikbale, paraya karşı da böyle davran! **O zaman Allah'ın bile sofrasına kabul edilmeğe lâyık olursun.** Sana verileni almazsan ve küçük görürsen, o zaman yalnız Allah'ın davetlisi ve misafiri değil fakat eşiti olur ve onlarla birlikte hükmedersin. İşte böylece hareket ederek Oiogenes, Herakleito ve daha bazı kimseler gerçekten lâyık oldukları gibi ilâhî insan diye anılmışlardır

*Amfiteatrda senatörlerin yerlerine oturmak istiyorum.

Kendini bir hayli zahmete sokacaksın, çok da acele etmen lâzım gelecek.

Ama böyle olmayınca oyunları rahatça seyredemem

Seyr etmeyiver. Oyunları seyr etmeğe ne mecburiyetin var? Eğer seni oralarda oturmak hırsı kışkırtıyorsa, halkın çıkmasını bekle, oyun bittiği vakit o kadar istediğin yere oturacak ve keyfinde, rahatın-

da olacaksın!*

*Yalnız kalınca çocuklar ne yaparlar? Eğlenirler, çakıl taşı ve kum toplayarak küçük kuleler yaparlar ve biraz sonra da onları yıkarlar. Böylece her zaman eğlence eksik olmaz. Onların çocukluk veyahut delilik yüzünden yaptıklarını kültür ve akıl ile yapamaz mısın? Her taraf çakıl ve kum dolu. Aslında içimizde inşa edecek ve yıkacak o kadar çok şey var ki! Yalnızlıktan hiç şikâyet etmeyelim.

Ancak başkalarıyla birlikte iken başkalarına uyarak şarkı söyleyebilen kötü bir müzisyen olmak ister misin?

İnsanların ruhlarından söküp atacakları yalnız iki şey vardır: **Bencilik ve imansızlık**.*

DÜNYA İŞLERİ

Dünyada olup biten şeylerin bir kısmı elimizdedir. Bir kısmı da elimizde değildir. Elimizde olanlar düşüncelerimiz, yaşayışımız, isteklerimiz, eğilimlerimiz, iğrenmelerimiz; bir kelimeyle bütün hareketlerimizdir.

O halde hatırla ki tabiatları dolayısıyla esir olanları hür ve başkasına bağlı olan şeyleri sana ayrılmış sanıyorsan her adımda engellere rastlayacak, kırılacak, üzülecek ve Allahtan da insanlardan da şikâyet edeceksin. Buna karşılık senin olanı benimser ve başkasının olanı da başkasının iradesinde sayarsan; o zaman kimse sana istemediğini yaptıramadığı gibi, istediğini de yapmana engel olamaz. Dolayısıyla kimseden şikâyet etmez, kimseyi suçlandırmaz ve istemeden hiçbir hareketi

yapmağa zorlanmazsın. Kimse sana bir fenalık edemez, düşmanın olamaz ve başına kötü, zararlı bir şey de gelmez.

Bir gaye, erişilmemek için belirtilmediği gibi kötülüğün hamuru da bu sebepten dünya yüzünde yoktur.

* İnsanlar daha az iptidai ve daha az kaba olan bir yemeği icadettiği için Triptolemos'a mabetler ve sunaklar yaptılar. İçimizden hangimiz gönlünden; gerçeği bulanları, yolumuzu aydınlatanları ve ruhlarımızdan bilgisizlikle saptırmanın karanlıklarını kovanları kutlamıştır? *

*Uşaklarına kızıyor, evini alt üst ediyor ve komşularını rahatsız edip şaşırtıyor, ondan sonra da olgun bir insanın tavırlarını takınarak bir filozofu dinlemeğe gidiyor, insanın vazifeleri ve faziletlerin niteliği üzerinde tartışmalara girişiyorsun.

Dostum bütün bu kaideler ve formüller sana hiç fayda vermez. Zira sen onları dinlemek için gereken ruh haline sahip olarak gelmediğin için onları dinledikten sonra yine geldiğin gibi gideceksin.

Dostluğu anlamağa yalnız filozof olan elverişlidir. İyi veya kötünün ne olduğunu ayıramayan nasıl sevebilir?

Şu küçük köpeklerin oynaştıklarını görüyorsun. Birbirlerini okşuyorlar, birbirlerine sarılıyorlar, sevişiyorlar ve sana gerçekten iyi arkadaş gibi görünüyorlar. Küçük bir kemik at, o zaman hakikati göreceksin. Kardeşlerin, babaların ve çocukların dostlukları işte böyledir. Ele geçirilmesi lâzım gelen servet, bir tarla, bir

metres ortaya çıksın ne baba, ne kardeş, ne çocuk kalır.

Dünyada her hayvanın kendi çıkarına bağlandığı kadar sarılabileceği bir şey yoktur. Ona, faydalı olandan kendisini mahrum ettiğini duyunca baba, kardeş, oğul, dost ne olursa olsun tahammül edilmez bir yük olur. Çünkü **o; baba,, kardeş, oğul, dost, akraba, vatan, hattâ Allah yerine geçen çıkarını sever.**

Sevmek için faydayı, ermişliği, namusu, vatanı, akrabayı, dostları hattâ adaleti bir araya getirmek gerekir. Bütün bunları birbirinden ayırırlarsa artık dostluk kalmaz. Çünkü **ben ile benim'in bulunduğu yerde hayvan ortaya çıkar.** Ben namus ile adaletin bulunduğu tarafta ise ben iyi dost, iyi baba, iyi oğul, iyi kocayım. Fakat ben ile benim bir tarafta namus ile adalet başka tarafta olursa dostluğa elveda!

En kutlu, en zorlayıcı ödevlere elveda!*

DÜŞÜNCELİ HAREKET ETMEK

Bir iş yapacağın zaman yapacağın işin ne olduğunu iyice düşün. Hamama gideceksin, hamamlardaki âdetleri; insanların birbirlerini ıslattıklarını, itip kaktıklarını, küfür ettiklerini ve bu çevrede hırsızlığın tabiî bir hal olduğunu düşün. Eğer önceden kendi kendine **«Yıkanacağım, fakat aynı zamanda varlığımın gerçek nimeti olan hürriyetimi, bağımsızlığımı koruyacağım!»** dersen o zaman yapmak istediğini daha güvenle yaparsın. Başına gelecek her iş için bu böyledir. Zira bu usul ile yıkanmana

her hangi bir şey engel olursa cevabın hazırdır: «Ben sadece yıkanmak istemiyordum. Fakat aynı zamanda hürriyetimi de korumak niyetindeyim. Eğer kızmış olsaydım onları koruyamazdım.» diyebilirsin.

Yapacağın her işte, girişmeden önce ne olacağını ve arkasından ne çıkacağını iyice düşün, ondan sonra teşebbüse kalk. Bu yolu tutmazsan yapacağın her harekette başlangıçta zevk duyarsın. Zira arkasından ne çıkacağını tasarlamış değilsindir. Fakat sonunda rezalet kendini gösterince utanç içinde kalırsın.

Sana ait olanı iyice koru ve başkasına ait olana tamah etme, böylece hakaret edersen hiçbir aksilik saadetine engel olamaz.

Eğer bedenimi seversem, servete bağlı isem, ben mahvolmuşumdur, artık esirim demektir. Böylelikle nereden ilde edilebileceğimi, vurulacağımı belli etmişimdir.

Sana bir ihtiras musallat olduğu vakit onunla savaşı yarına bırakırsan, yarın gelecek ve savaşmayacaksın. Böylece yarından yarına bırakınca, sadece yenilmeyecek fakat öyle bir duygusuzluğa saplanacaksın ki, günah işlediğinin bile farkına varman mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla kesin olarak kendinde Hesiodos'un şu mısraındaki gerçeği duyacaksın: **«Bugün yapılması (gerekeni) yarına bırakan her vakit yıkımlarla karşılaşır.»***

*Kalabalığa incir ve fındık atarlar. **Çocuklar kapışmak için birbirlerine girerler. Fakat yaşlı insanlar hiç aldırış etmezler.**

Valilikler dağıtılır, işte çocuklara has olan bir şey. Mahkeme reislikleri, konsüllükler, onlar da çocuklara hastır. Bunlar benim için incir ve fındıktan ibarettir. Rastgele elbisemin üzerine düşerse alır ve yerim. Bunların değeri işte bu kadardır. Ama onları yerden almak için eğilmem ve hiç kimseyi itmem.

Sadece saraylarda oturmayı, sana hizmet edecek bir sürü subayı, şık ve zengince giyinmeyi, avlanma tertiplerini, müzisyenleri ve tiyatrocuları, aktörleri istiyorsun. Bütün bunlardan hiçbirini sende görüp tamah ediyor muyum? Fakat buna karşılık sen hiç aklını geliştirmeyi düşündün mü? Doğru düşünceler edinmek için gayret gösterdin mi? Gerçeğe bağlandın mı? Senin boş verdiğin bir işte senden ileri gidersem buna niye canın sıkılıyor?

Fakat o çok büyük ve çok değerlidir.

Bunu duyman iyi. Öyle ise bu yola girmene engel nedir? Bu avcılar, müzisyenler, hanendeler, aktörler yerine yanma olgun insanları al. Senden çok imkân ve rahata, senden çok kitaba ve üstada kim sahip olabilir? Başla, zamanının küçük bir parçasını aklına sarf et. Bir kelime ile seç! Eğer bunlara kendini vermeğe devam edersen hiç şüphesiz daha nadir ve başkalarındakinden daha değerli, eşyaya sahip olacaksın. Fakat boş verdiğin zavallı aklın son derece sınırlı ve iğrenç kalacaktır.*

FELSEFE YAPMAK

Bir filozof nedir? O, eğer dinlemek istersen seni bütün Roma valilerinden daha çok hür yapabilecek adamdır.

Filozof mu olmak istiyorsun? Hemen alaya alın-

maya hazırlan ve inan ki halk yuha diye bağıracak ve «Bu adam hır gecede filozof oldu. Bu küstahça bakış ona nereden geliyor?» diyecek. Sende küstahça bakış olmasın. Sana iyi ve güzel görünen düşüncelere kuvvetle bağlan. Ve unutma ki metin olursan önceleri seninle alay edenler bile ileride sana imreneceklerdir. Hâlbuki onların alaylarına önem verirsen iki kat gülünç olursun.

Eğer birine yaranmak için dış eşyaya bağlanırsan bil ki derecenden düşmüşsündür. Bu sebeple her işte ve her durumda filozof olmak sana kâfi gelsin. Ve eğer filozof olduğunu göstermek istersen kendi kendine görünmeği tercih et. Bu sana yeter.

Gerçekten felsefeyi seviyorsak irademizi hâdiselere göre düzenleyelim ki olan şeylerden ve olması icabederken olmayan şeyler yüzünden daima mesut bir halde kalalım. Bundan çok büyük bir faydamız olacaktır. İstediğimizden asla mahrum kalmaz ve korkularımızın sebebi olan hale de asla düşmeyiz. Böylece üzüntüsüz soydaşlarımızla yaşayıp gider, tabii veya sonradan doğmuş bütün bağlarımızı koruruz. Yani baba, oğul, kardeş, vatandaş, koca, komşu, ortak, hâkim veya uyruk olarak bütün görevlerimizi iyice yapmış oluruz.

Felsefe öğreniminde ilerlemek istersen, ruhu ilgilendirmeyen işlerde ahmak görünmekten korkma.

Felsefe öğreniminde ilerlemek istersen, şu kaygılan kafandan çıkarıp at: «İşlerime önem vermezsem, az zaman sonra iflâs ederim ve yiyip içecek bir şey bulamam. Kölemi cezalandırmazsam, gittikçe küstah olur.»

Felsefenin en önemli bölümü kaidelerin tatbikinden bahseden bölümdür. Meselâ: **Asla yalan söylememelidir.** İkinci bölümü **bunun ispatını gösterendir:** neden yalan söylememeli? Üçüncüsü, **ise bu ispatların delillerini vererek, bir ispatın ne olduğunu ve onun gerçekliğini ve kesinliğini gösteren bölümdür ki delil, netice, tezat, tenakuz, hakikat, çürüklük gibi türlü terimleri tarif ve izah eder.**

Üçüncü bölüm, ikincisi için ve ikinci birincisi için zaruridir. Fakat hepsi için zaruri olan birinci kısımdır ve orada durmak lâzımdır. Umumiyetle bu düzeni tersine çevirir ve sadece üçüncüye önem veririz. Bütün gayretimiz, bütün incelemelerimiz üçüncüsü için yani delil ve ispat için olur. Ve birinciyi yani tatbikattan ibaret olan bölümü unuturuz. Bunun neticesi olarak gerekince yalan söylemekten çekinmeyiz. Buna karşılık yalan söylememek gerektiğini her zaman iyice ispata hazırız.

Yumuşak peynirin olta iğnesinde kullanılacak bir yem olmaması gibi, ılık ve gevşek adamlar da felsefe gerçeklerine uyamazlar.

*Dostum niye bir baston yutmuş gibi yürüyorsun?

Sokakta rastladıklarımın hepsi tarafından imrenilmek ve sağdan soldan : «İşte büyük bir filozof!» sözünün sarf edilmesini duymak için böyle hareket ediyorum.

Hayranlığını istediğin kimlerdir? Onlar senin deli dediğin kimseler değiller mi? Delilerin sana hayran mı olmasını istiyorsun? Ah! Ey koca deli!*

Felsefe; ne olursa olsun yapmağa zorlandığımız vazifelerde cılızlığımızı ve bilgisizliğimizi anlamak ile başlar.

İyilik ve kötülük, namuslu veya namussuz, doğru veya yanlış, saadet ve bedbahtlık üzerinde yapılmış veyahut atlatılmış ödevler konusunda tabii olarak şöyle böyle bir fikre sahip olmayan insan yoktur. Nasıl oluyor da bu konularda şahsî olayları muhakeme ederken o kadar sık aldanılıyor? Bu, önce söylediğim gibi müşterek anlamlarımızı kötü tatbik ettiğimizden ve iyi çözülmemiş peşin düşüncelerle muhakeme etmemizden ileri geliyor. Güzel, iyi, fena, doğru, yanlış anlamları, incelikle ve ölçü ile tatbik etmesini öğrenmeden önce, herkesin rastgele kullandığı terimlerdir. Kavgalar, çatışmalar ve savaşlar hep bundan doğar. Ben «Bu doğrudur» derim.. Başka biri «Doğru değildir» der. Nasıl anlaşmalı?

İyice muhakeme etmek için elimizde hangi kaide var? Acaba inanç mı?

Fakat iste iki kişiyiz ve ikimizin de birbirine zıt iki inancımız var. Zaten inanç nasıl güvenilecek bir hâkim olabilir? Delilerin de kendilerine mahsus inançları yok mu? Bununla beraber gerçeği öğrenebilmek için sarsılmaz bir kaide olması gerekir. Zira Allah'ın insanları kendilerini idare etmek için bilmeleri lâzım gelen işlerde tam bir bilgisizlik içinde bırakması kabil değildir. O halde yanlışlarımızı önleyecek ve inançların delice cüretlerinden bizi kurtaracak olan kuralı arayalım... Bu kural cinste görülen özellikleri nev'e tatbik etmektir. Böylece herkes tarafından tasdik ve kabul edilen karakterler her özel olay karşısında geri fikirleri-

mizi doğru yola getirecektir. Meselâ iyilik fikrimiz var. Şehvetin biri iyilik olup olmadığını anlamak istersek, şehveti bu fikre göre çözelim ve bu terazide onu tartalım. Şehveti benim tartı aletim olan hayrın bu özellikleri ile tartarım. Neticede onu hafif bulur ve iterim. Zira iyilik sağlam bir şeydir ve terazide çok ağır basar.*

Senin düşüncelerin yanlış, bunları yoluna koymama izin ver. İşte bir filozofla konuşmak, bu demektir. Böyle yapacağın yerde beni ziyaret eder, boşuna zahmete katlanır söylenerek geri dönersin: «Epiktetos da bir şey değilmiş. Ne kaba konuşuyor, kendi dilini bile bilmiyor.» Hakikatta bahse konu olan bu mu idi? İşte insanların mahiyeti! İyi konuşanları ararlar, birbirlerini tanımadan, birbirlerini çözmeden ve daha iyi olmağa çalışmadan her gün heykeller gibi birlikte bulunurlar. Eğlence yahut merak bütün ilişiklerimizin ve eğilimlerimizin temelidir.

Hekimlik sürekli hastalığı olanlara hava değiştirmeyi sağlık verdiği gibi, felsefe de böylece kökleşmiş alışkanlıkları olanlara yer değiştirmelerini sağlık verir. Çünkü bu alışkanlıklarının kuruluşunu sağlayan hava onları kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmaz.

*«Cynique» lerin felsefesine az çok merakı olan talebelerimden biri bir gün bana bu felsefenin ne olduğunu ve bu alanda başarılı olmak için ne yapmak lâzım geldiğini sordu.

Ona, dostum diye cevap verdim. Topu topu sana söyleyebileceğim şey, Allah'ın daveti olmadan bu kadar büyük bir işe kalkışan kimse bir saraya efen-

di olmak için giren yahut Agamemnoon rolünü oynamak isteyen Thersites kadar delidir.

Ama ben bir çula, yamalı bir hırkaya alışabilirim, yerde yatarım, bir torba ve bir asâ alırım ve herkese küfredebilirim.

Dostum.; sen eğer bu felsefeyi bundan ibaret sanıyorsan, onu hiç anlamamışsın demektir. Cynique filozof baştan aşağı temizlik olan ve kendisini biteviye insanların gözü önüne koymaktan korkmayan bir adamdır. Çünkü utanılacak hiçbir şey yapmamıştır. O, Allah tarafından insanları yola getirmek için ve kendi verdiği örnekle onlara; çıplak, parasız, göklerden başka yorganı ve topraktan başka yatağı olmadan saadete kavuşmak kabil olduğunu öğretmek üzere gönderilmiş bir adamdır. O ne kadar büyük olursa olsun, kötü huylara kapılmış olanları esir sayan, fena muamele gördüğü, dövüldüğü zaman kendisine fena muamele edenleri ve kendisini dövenleri seven ve takdis eden, her insanı kendi çocuğu sayan, onlar için uyanık duran, bir baba gibi ve bir kardeş gibi ve Allah'ın davetçisi gibi onları iyilikle, şefkatle yola getirmeğe çalışan ve perişan kılığına rağmen kendisine karşı krallarla prenslerin hürmet duymadan bakamadıkları bir adamdır. Büyük İskender Diogenes'i işte böyle karşılamıştır.*

Gerçek filozofun büyük görüşlerini ve ruhunun ışığını iyice incelersen, onu son derece uyanık bulacaksın, onun yanında bütün gözleriyle Argos bile sana bir kör görünecektir.

GAYE-HEDEF

Kalp (sahte) bir insanın alâmeti uzun müddet sporla uğraşmak, uzun müddet içmek, uzun müddet yemek yemek, bunlardan başka geriye kalan maddî ihtiyaçlara uzun zaman sarf etmek, kısacası biteviye vücuduyla uğraşmaktır. Bunlar hayatımızın esası değil, teferruatı olmalı ve bunları âdeta ayaküstünde bir çırpıda yapıvermelidir. Bütün itinamız ve bütün dikkatimiz yalnız ruhumuz için olmalıdır.

Ne zamana kadar şahsını en büyük şeylere lâyık saymak ve sağduyuyu baltalamak hususunda kendi kendine süre vereceksin? Razı olacağın kaideleri öğrendin ve onlara rızanı verdin. **Kendini ıslah için hangi üstadın, mürşidin gelmesini bekliyorsun?** Artık sen bir çocuk değilsin, olgun bir adamsın. Kendini ihmal ederek ve öğrenmekle vakit geçirerek karar üstüne karar verirsen, kendini düzeltmen için her gün başka bir mühlet ayırırsan, haberin olmadan hiç ilerlemediğini, hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da cehalet içinde kalacağını bir gün gelecek anlayacaksın. Şu halde bugünden başlayarak bir insan gibi yaşamağa ve marifet işinde ilerlemiş bir adam gibi yaşamağa lâyık olduğunu kabul et. Şana çok güzel, çok iyi görünen şeyler hiç çiğnenmeyecek birer mukaddes gibi görünsün. Zahmetli yahut zevkli, şerefli yahut utanılacak bir şey karşına çıkarsa, hatırla ki artık savaş günü gelmiştir. Olimpiyad oyunları başlamış ve mühlet zamanı geçmiştir. İlerlemen veya mahvolman bir âna, bir cesaret veya korkaklık hareketine bağlıdır.

Her şeyi ve her olayı kendi yükselmesine hizmet ettirerek ve sadece akla uyarak Sokrates olgunluğa erişmiştir. Sana gelince: henüz Sokrates olmamakla beraber Sokrates olmak isteyen bir adam gibi yaşamalısın.

Başaklar niye sürer? Yetişmek ve sonra yetişince biçilmek için değil mi? Çünkü onları kutlu şeylermiş gibi sapları üzerinde bırakmazlar. Eğer başakların duyguları olsaydı biçilmemek dileğinde bulunacaklarını sanıyor musun? Şüphesiz hayır. Aksine biçilmemeği bir felâket sayacaklardı. İnsanlar için de bu böyledir. Ölmemek insanlar için bir felâkettir. Başak için sararıp olgunlaşmamak ve biçilmemek ne ise Âdemoğlu için de ölmemek odur.

*Bütün komşu memleket halkının gittiği bir panayırı görmedin mi? Bu insanların bir bölüğü satmak, bir bölüğü de almak için oraya giderler. Oraya, merak yüzünden, yalnız panayırı görmek, kimin bu panayırı kurduğuna ver için açtığını öğrenmek için giden azdır. Dünya için de bu böyledir. Dünyaya gelen insanların bir kısmı satmak, bir kısmı da satın almak için gelmişlerdir. Bunların içinde bu muhteşem gösteriyi seyretmek, onun ne olduğunu anlamak, kimin yaptığını, niçin yaptığını ve nasıl idare ettiğini öğrenmek kaygısını taşıyanlar pek azdır. Zira dünyanın bir kuvvet tarafından yaratılmış olmaması ve biri tarafından idare edilmemesi kabil değildir. Bir şehir; bir ev, bir işçi olmayınca var olamaz ve biri döndürmezse devam edemez. Bu kadar muazzam ve bu kadar harikulade bir makine nasıl olur da bir tesadüfle var olur ve sürer? Bu imkânsızdır. Dolayısıyla onu yaratan ve döndüren bir kuvvet vardır. O kimdir ve nasıl onu

idare eder? Ya; onun eseri olan biz kimiz, niçin varız? Bunları düşünen, esere imrendikten ve yaratanı kutladıktan sonra mutlu çekilip giden pek az kimse vardır. Bu soruları kendilerine soranlar çıkarsa tıpkı panayırda tüccarların alık diyerek eğlendikleri gibi öbürlerinin alay konusu olurlar.*
Eğer öküzlerle domuzlar konuşabilselerdi yemden başka şey düşünenlerle böyle alay edeceklerdi.

Kötü bir komşum, kötü bir babam var. Onlar yalnız kendilerine karşı kötü, bana karşı çok iyidirler. Zira onlar benim soğukkanlılığımı, hakseverliğimi, sabrımı kuvvetlendiriyorlar. İşte Mercurius'un sopası. Onunla dokunacağın her şey altına dönmeyecektir. Zira bu, çok büyük bir iş değildir. Fakat fena sanılan her belâyı, hastalığı, fakirliği, sürünmeyi hattâ ölümü iyiliğe çevirecektir.

*Ne Olympia yarışlarında kazanılan zaferler, ne savaşlarda elde edilen yenmeler insanı mesud edemez. Onu mesud edecek başarılar, kendi üzerinde kazandıklarıdır. Zevkin tuzaklarına karşı savunmalarınız gerçek savaşlardır. Bir kere, iki kere, birçok kere yenildin. Yine döğüş. Sonunda her vakit yenmiş bir insan gibi bütün hayatında mesut olursun.

Yaşadıkça vazifem, halk arasında veya yalnızken her işte Allaha şükretmek, onu her fırsatta övmek ve ölünceye kadar kutlamaktır.*

*Ne zavallıyım! Okuyup inceleyecek vaktim yok!

Dostum niye okuyup yazıyorsun? Boş bir merak için değil mi? Eğer bu doğru ise sen bayağı bir adamsın. Okuyup yazma iyi bir hayata hazırlık

içindir. Şu halde bugünden başlayarak daha iyi yaşa_ Her yerde kendi ödevini yapabilirsin ve olaylar seni kitaplardan çok aydınlatabilirler.

Şu prensipleri göz önünde tut:

«Benim olan nedir? Benim olmayan nedir? Bana verilen nedir? Allah'ın yapmamı istediği nedir? Yapmamamı istediği nedir? Allah, bu zamana kadar sana büyük bir rahatsızlık verdi. Sana kendinle sohbet etmek, okumak, düşünmek ve büyük meseleler hakkında yazmak ve hazırlanmak zamanını verdi. Bu zaman sana yetmeli idi. Sana şöyle diyorlar:

«Gel, savaş! Elde ettiğin cevheri göster, bize mükâfatı kazanmağa değer bir atlet misin yoksa bütün dünyayı dolaşan ve her yerde yenilen serseri atletlerden misin, bunu göster?»*

***Romada, Atina'da yaşamakla mesud olunacağını iddia ediyorsan sen mahvolmuşsundur.** Zira ya oraya dönmemek yüzünden kendini zavallı sayacaksın yahut oraya dönersen senin için sonu feci bir sevince kapılacaksın. Bu yüzden şu hayranlıklardan kendini kurtar: «Roma ne güzel bir şehirdir! Atina ne eşsiz bir şehirdir!» Evet, ama saadet daha güzel bir şeydir. Roma'da o kadar yorgunluk vardır ve o kadar çok insana dalkavukluk etmek lâzımdır ki! Bu kadar yorgunlukla, bu kadar sıkıntıyı saadetle değiştirmiş olmandan sevinmemeli misin?

Sanıyor musun ki bütün gecelerini okuyup yazmakla, çalışmakla ve incelemekle geçirirsen sana gayretli diyeceğim. Hiç şüphesiz hayır. Her şeyden önce bu incelemeleri ve çalışmaları ne için

yaptığını öğrenmek isterim. **Bütün gece sevgilisini görebilmek için uyanık kalan adama gayretli demem, âşık derim.** Şöhret için uyanık kalırsan sana haris derim. Eğer para için uyanık kalırsan, sana çıkarına düşkün cimri derim, fakat aklını geliştirmek, olgunlaştırmak, tabiata uymaya alışmak ve ödevlerini yerine getirmek için uyanık kalırsan ancak o zaman sana gayretli derim. Çünkü insana yaraşır tek gayret işte budur.*

*Filozof kötü insanlardan, yaptıklarından daha çok fenalık bekler. Biri bana küfretti. Ona beni dövmediği için teşekkür ederim. Beni dövdü ise yaralamadığı için teşekkür ederim. Beni yaraladı ise öldürmediği için teşekkür ederim.

At şarkı söyleyemediği için talihsiz midir? Hayır, ama koşamazsa talihsiz olur. Köpek uçamadığı için talihsiz midir? Hayır, fakat koku alamazsa talihsiz olur. İnsan aslanları boğamadığı ve olağanüstü işler yapamadığı için bedbaht mıdır? Hayır, o bunun için yaratılmış değildir. Ama temizliği, iyiliği, vefayı, adaleti, kaybettiği vakit ve ruhuna Allah'ın işlediği ilâhî değerler silindiği vakit bedbahttır.

*O kadar büyük iktidar sahibi olan falan kimseye sokulmuyorsun

İstediği kadar iktidar sahibi olsun, bu benimle ilgili bir mesele mi ve ben ona dalkavukluk etmek için mi doğdum? Benim yaranacağım, itaat edeceğim, boyun eğeceğim kimsem yok mu? Elbette var, Allah ve onunla olanlar!.

İyiliğimiz ve kötülüğümüz yalnız irademizdedir.

Kültürsüzlüğü ve kültürsüzleri küçük görmeyen

sanat ve ilim yoktur. Felsefe bu ilim topluluğu arasında bir ayrılık kurup, onların tenkitleri ile kalp düşüncelerine önem verebilir mi?

Yanlış yapmamaya imkân yoktur. Ama bu yanlışı yapmamak için sürekli ve ince bir dikkatin olması mümkündür. Bu arkası kesilmeyen dikkatin yapabileceğin yanlışların sayısını azaltması ve bir parçasını ortadan kaldırması da büyük bir iştir.

Yarın kendimi yola sokacağım dediğin vakit iyi bil ki bugün saygısız, sefih, alçak, azgın, açgözlü, halktan uzak, çıkarına düşkün ve hain olmak istiyorsun. Bak, kendine ne kadar kötülük için izin veriyorsun.

Ama yarın başka türlü bir adam olacağım.

Niye bu günden başlamıyorsun? Bugün yarın için hazırlanmağa koyul, başka türlü hareket edersen yine yarına bırakacaksın.*

GELECEĞİ GÖRME

Kâhine danışmağa gittiğin vakit, başına gelecek şeyin ne olduğunu bilmediğini ve öğrenmek için ona gitmiş olduğunu hatırla. Eğer filozofsan kâhine kaderini öğrenmek üzere başvurduğun vakit, başına gelecek şeyin cinsini bilmediğini ve öğrenmek için ona gittiğini düşün. Zira başına gelecek hâdise bize tâbi olmayan bir şey ise bu muhakkak ki, senin için ne bir iyilik, ne de bir kötülüktür. Şu halde kâhine giderken dünyanın her hangi bir nimeti için ne temayülün, ne de nefretin olsun, aksi takdirde daima titreyeceksin. Yalnız şuna inan ki, başına gelecek her hangi hâdise sana yabancıdır ve se-

ninle ilgisi yoktur. Kimse sana engel olamayacağı için özelliği, niteliği ne olursa olsun onu faydalı bir hale getirmek senin elindedir.

Bunun için sana yol göstermek tenezzülünde bulunan Allah'ın önüne çıkar gibi emniyetle git. Nihayet sana bazı tavsiyelerde bulundukları vakit **başvurduğun zatın kim olduğunu ve itaat etmezsen emirlerini hakîr görmüş olacağını unutma.** Lâkin kâhinlere Sokrates'in lüzum gördüğü hallerde müracaat et. Yâni yalnız olaylarla öğrenilebilecek ve önceden akılla veyahut her hangi bir sanatın usulleriyle, kaideleriyle keşfedilemeyecek meseleler için git. Bu yüzden bir dost için veyahut vatan için büyük tehlikelere göğüs germen icabedince, bunu yapayım mı yahut yapmayayım mı diye kâhine sorma. Zira kâhin eğer kurban barsaklarının kötü olduğunu söylerse, bu işaret senin için ya ölüm, ya vurulma yahut sürgün manasınadır. Fakat sağduyu bütün bunlara rağmen, dosta «yardım etmeyi ve vatan için tehlikelere göğüs germeyi emreder. Bu yüzden oyuna başvurduğun kâhinden daha büyük bir kâhine, öldürülmek üzere olduğunu gördüğün bir dostuna yardıma koşmayan adamı mabedinden kovmuş olan Apollon Phthios'a uymağa çalış.

İbadetlerimizin belli olduğu meselelerde kâhinin düşüncesini almağa ne lüzum var? Dostum için her hangi bir tehlikeye göğüs germek veya onun için ölmek bahis konusu ise kâhine ne ihtiyacım var? Bana iyiliğin ve kötülüğün mahiyetini ve bunları tanıyabileceğim bütün alâmetleri öğrenmiş olan, içimde inanılır ve asla yanılmaz bir kâhinim yok mu?

*İnsanın kâhinlere ihtiyacı korkusundan gelir. Olaylardan korkar. İşte bunun için kâhinlere son derece düşkündür. Onları bütün işlerinin hâkimi yapar. Varını yoğunu onlara emânet eder. Eğer iyiliğini söylerlerse sanki ona bunu hediye ediyorlarmış gibi teşekkür eder. Ne körlük! Eğer hikmet nedir bilseydik, yolculukta yolumuzu sağa mı sola mı sapmak lâzım geldiğini sorduğumuz gibi, hiç ehemmiyet vermeden kâhinlerin fikrini alırdık. **Zira hâkimlere danışmak ne demektir? Bu Tanrının iradesini öğrenmek ve yapmaktan başka bir şey değildir.** Şu halde gözlerimizi nasıl ve niçin kullanıyorsak kâhinlerden de bu maksatlarla faydalanmalıyız. Gözlerimize filân veyahut falan şeyi bize göstermeleri için rica etmiyoruz, fakat bize ne gösterirlerse onu görüyoruz. Kâhinlere karşı da böylece hareket etmeliyiz. Onlara dalkavukluk yapmamalıyız ve yalvarmamalıyız. Yalnız bize emrettiklerini yapmalıyız.*

Kâhinlerden falımızı sorarken titrer ve ateşli dualar ederiz: «Allah'ım bana acı, filân veya falan işten kolayca sıyrılmama müsaade et!» Hey alçak esir! Senin için en doğru olandan başka bir şey mi istiyorsun? Senin için en doğru olan, Allah'ın senin hakkında uygun gördüğünü yapmak değil midir? Senin hâkimin ve hakemin olanı niçin elinden geldiği kadar lekelemek ve kirletmek istiyorsun?

Saati gelince öleceğim. Lâkin kendisine verileni geri veren bir adam gibi öleceğim.

*Felicio hiç kimsenin konuşmağa tenezzül etmediği bir budala idi. Hükümdar ona kâhyalığını verdi. Felicio birdenbire önemli ve aydın bir adam oldu. Birçokları şöyle diyorlardı: Felicio bugün bir me-

lek gibi konuştu. «Ey benim dostum biraz bekleyin, Prens onu sadece kâhyalıktan çıkarsın, o yine birdenbire budala olacaktır.»*

*Romalı bir hanımefendi Domitianus'un sürgüne gönderdiği dostlarından bir hanımefendiye büyük bir para yollamak istiyordu. Biri ona Domitianus'un bu paraya el koyacağını söyledi. «Ne önemi var, diye cevap verdi. Ona bu parayı göndermemektense Domitianus'un el koymasını tercih ederim.»

GERÇEĞİ GÖRME SANATI

Belli bir gerçek yoktur diyenler bu yalancı iddiayı sözde bir gerçekle yalanlamaktadırlar. Çünkü söyledikleri ya doğru ya yanlıştır: Demek bu bilinen bir gerçektir.

*Bir hekim bir hastaya gider ve ona şunu söyler : **«Sıtmanız var. Bugün hiçbir şey demeyiniz, yalnız su içiniz.»** Hasta ona inanır, teşekkür eder ve ücretini verir. Filozof da bir kültürsüze şöyle der: «Azgın isteklerinizin sonu yok, Kaygılarınız bayağıdır. İnançlarınız sahtedir, yanlıştır.» Kültürsüz öfkelenerek çıkıp gider ve tahkir edildiğini söyler. Bu ayrılık nereden geliyor? **Çünkü hasta ağrısını duyar, ama cahil bu acıyı duymaz***

*Eğer Allah sadece renkleri yaratmış ve onları ayırt edecek, görecek gözleri yaratmamış olsaydı bu renkler neye yarayacaktı? Renkleri ve gözleri yaratıp da ışığı yaratmasaydı renkler ve gözler niye yarayacaktı? Bu üç şeyi birbiri için yaratmış olan kimdir? Bu harikulade birliğin yaratıcısı, kimdir?

Allah’tır. Demek ki İlâhî bir kuvvet vardır.*

Sana senden gelmemiş olan özelliklerle asla öğünme. Bir at, gururla: «Ben güzelim!» dese buna tahammül edilebilir. Fakat sen böbürlenerek «Güzel bir atım var!» dersen bil ki güzel bir ata sahip olmakla öğünüyorsun. Bunda sana ait olan nedir? Muhayyileni kullanman! Bunun için muhayyileni kullanırken tabiatı kolla. İşte o zaman kendindeki meziyetle öğünebilirsin.

Eğer yenmesi senin elinde olmayan bir savaşa, girmezsen yenilemezsin.

Bir kimsenin pek erkenden yıkandığını görürsen çok erkenden yıkanmış olmakla fena ettiğini söyleme. Sadece zamanından önce yıkandığını söyle. Başka birinin **çok fazla şarap içtiğini görürsen çok içmekle fena ettiğini söyleme, sadece çok içtiğini söyle.** Zira onu böyle hareket ettiren sebebi iyice bilmeden fena ettiğini nasıl bileceksin. İşte bu yolda muhakeme ettiğin vakit, daima gözünle bir şeyi görüyor ve başka bir şey hakkında hüküm vermiş oluyorsun.

Bir kimse Khrysippos'un eserlerini anlamak ve açıklamakla öğünürse kendi kendine der ki; Eğer Khrysippos **biraz kapalı yazmamış olsaydı, bu adamın öğünebileceği hiçbir şey yoktu.** Bana gelince, ben ne istiyorum? Tabiatı bilmek ve ona uymak. O halde bu işi en iyi açıklayanı ararım. Diyorlar ki en iyi anlatan Khrysippos tur. Onu bana anlatacak birini sorarım. Buraya kadar olağan üstü bir şey yok. İyi bir tefsirci bulunca geriye, onun

bana anlattığı kaideleri kullanarak tatbik etmekten başka bir şey kalmaz. İşte sayılacak tek şey budur. Zira sadece bu filozofu inceleyerek söylediklerine hayran olmakla yetinirsem ben neyim? Halis bir gramerciyim ve filozof değilim. Şu farkla ki Homeros'u çözeceğim yerde Khrysippos'u inceliyorum. Biri çıkar da bana «Khrysippos'u anlat!» derse ve benim onun felsefesine uygun hareketim olmazsa, o zaman anlatamamaktan da çok utanç ve şaşkınlık duyarım.

Kendisine götürülen parayı yoklamak için sarraf neler yapmaz? Bütün duyularını kullanır: göz, el burun ve kulak. Bir altını bir iki defa tıngırdatmakla kalmaz. Sesleri dinliye dinliye âdeta bir müzisyen kesilir. Bize ait olduğunu sandığımız şeylerde hepimiz sarrafız. Aldanmamak için sarf ettiğimiz dikkat ve titizlik sonsuzdur. Aldatılmak korkusuyla aklimizi, fikrimizi yoklamak lâzım geldiği vakit ise sanki bunlar bize ait değilmişler gibi, ihmalci ve tembeliz. Çünkü bunların bize verdikleri zararları bilmeyiz.

* Eğer vaktin padişahı seni evlâd edinirse herkese karşı tahammül edilmez bir gururun olur ve o kadar borçlu olduğun Allah'ı unutursun.*

*Ben sana fazilet alanında yaptığın ilerlemeyi soruyorum. Ve sen bana Khrysippos'u iyi anladığını öğünerek söylediğin bir kitabını gösteriyorsun. Bu tıpkı, kuvvetini öğrenmek istediğim bir atletin bana sinirli kollarını ve geniş omuzlarını göstereceği yerde sadece eldivenlerini göstermesi gibi bir şeydir. Ey alçak esir! Bir atletin eldivenleri ile ne yaptığını öğrenmek istediğim gibi Khrysippos'un kita-

bının da senin ne işine yaradığını öğrenmek isterim. İsteklerini ve korkularını yerli yerine kullandın mı? Yalnız eserle ilerleme kendini gösterir. Şimdi ruhun daha yüksek, daha hür, dahi vefalı ve daha çok iffetle dolu mudur? Ruhun hiçbir şeyim, engel olamayacağı ve bulandıramayacağı bir halde midir? Bütün hayatından iniltileri, şikâyetleri ve mânâsız haykırışlara kovabildin mi?*

Hemen şimdi bütün duygularını incele ve güvenle her zorluğa, denenmeye hazırlan: silâhların tamdır ve en korkunç kazalardan yeni bir süs çıkaracak haldesin.

Sizden tavsiye mektubu istemiyorum, onları alçak ve korkaklar için saklayınız. İşte bu tavsiye mektuplarından birinin örneği : «Size bu cesedi, bu henüz donmamış olan kan tulumunu takdim ediyorum.» İşte kendisini kırmanın başkasının elinde olmadığını anlamak inceliğini göstermeyen bir adamı böyle takdim etmelidir.

*Çok büyük mevki sahibi bir adam, (bugün iaşe vekili) sürgünden gelip Romaya giderken bana uğradı. Bana saray hayatının korkunç bir tasvirini yaptı. Bundan iğrendiğine beni kandırmağa çalıştı ve her ne pahasına olursa olsun bu çevreye artık girmeyeceğini, yılları sayılı olan ömrünün son günlerini huzur içinde, işlerin telâşından ve gürültüsünden uzakta geçirmek istediğini söyledi. Ben ona bunların hiçbirini yapmayacağını, Roma'ya ayağını basar basmaz bütün bu güzel kararları unutacağını ve hükümdara yakınlaşmanın kolayını bulur bulmaz bundan faydalanacağını anlattım. O, bana veda ederken **«Epiktetos ayağımı saraya attığımı duyarsan dünyanın en büyük bir alçağı**

olduğumu söyle!» dedi. Netice: Romaya varmadan Caesar'ın mektubunu aldı ve ânında saraya her zamankinden daha yakın oldu ve tahminim böylece doğru çıktı. Biri bana «Ne yapmasını düşünüyordunuz? Hayatının gerisini avarelik ve tembellikle mi geçirmesini istiyordunuz?» dedi. Hey dostum, bir filozofun, kendi ruhuna itina etmek isteyen bir adamın; bir saray mensubundan daha tembel olacağını zannediyor musun? Onun daha önemli ve daha ciddî işleri vardır.*

*Bir adam hâkim olur, evine döner, yuvasını şenlik içinde bulur. Herkes onu tebrike gider. Hemen Capitolium'a çıkar, adaklar adar ve Allah'a şükreder. İçimizden hangimiz doğru inançlara, kanuna ve tabiata uygun isteklerimiz olduğu için Allah'a şükrederiz?

Bir adam Nicopolis'de Augustus rahiplerinin tarikatına girmek için oyumu almağa geldi. Ona «Peki dostum maksadın ne? Bu boş bir masraftır.» dedim.

Ama adım ebediyete kalacak, Çünkü kayıtlara geçecek!

Adını bir taşa kazdır daha uzun zaman kalır. Seni Nicopolis surlarının ötesinde kim bilecek?

Ama altın yaldızlı bir tacım olacak!

Eğer ihtirasın bu işe taç taca eştir, gülden bir taç giy, sana daha az ağır gelecek ve daha çok yakışacak.»*

*Yunanlıların Troia'ya girdikleri vakit her şeyi kana ve ateşe boğmaları, bütün Priamos ailesini öldürmeleri ve kadınlarını esir olarak alıp götürmele-

ri Paris için çok büyük bir felaket olduğu söyleniyor.

Aldanıyorsun dostum! Paris'in büyük felâketi saffeti, sadakati, tevazuu kaybettiği ve misafirperverliği çiğnediği vakit olmuştur. Öylece Akhilteus'un felâketi de Patroklos öldüğü vakit olmuş değil; fakat öfkeye tutulduğu., Briseis'e ağlamağa başladığı, bu savaşa metreslere sahip olmak için değil, bir kadını kocasına geri vermek için katıldığını unuttuğu vakit başlanmıştır.*

Euristheus tarafından imtihana çekilen Herakles kendisini talihsiz saymıyor ve bu zâlimin emirlerini yerine getiriyordu. Allah tarafından, seni yaratan Allah tarafından imtihana çekilen sen bağırıyor; şikâyet ediyor, kendini talihsiz sayıyorsun! Ne alçaklık! Ne kancıklık!

*Dostum, oğlun kaçtı, seni bıraktı ve sen ağlıyorsun. İnsanın bir yolcu olduğunu bilmiyor mu idin? Sen çılgınlığının cezasını, azabını çekiyorsun. Senin ferahını sağlayan şeylerin her zaman yanında olacağını ve daima sana hoş gelen yerlerden ve ilişiklerden zevk duyacağını mı ümid ediyorsun. Bunu sana kim vadetti?

Bu kadar güzel bir yerden ayrılmak seni üzüyor; titriyor ve ağlıyorsun. Şu halde sen kargalardan, kuzgunlardan zavallısın. Çünkü onlar inlemeden ve bıraktıklarına acımadan iklim değiştirirler, denizleri aşarlar!

Ama onlar şuuru olmayan hayvanlardır.

Allah sana şuuru kendi kendini alçaltmak için mi verdi? İnsanların ağaçlar gibi köklerine yapışık

olduklarını ve yer değiştirmeyeceklerini mi sanıyorsun?

Ama dostlarımı kaybediyorum!

Eh, ne yapalım! Bütün dünya dost ile doludur. Çünkü senin dostun olan ve seni koruyan Allah onu dost ile doldurmaktadır ve yeryüzü tabiatın seni bağladığı insanlarla doludur. O kadar yolculuk eden Odysseus dost bulmadı mı? Yeryüzünü baştanbaşa gezip dolaşan Herakles dost bulamadı mı?

Herakles, çocuklarını yetim bırakmaktan ıstırap çekmiyordu. Zira yeryüzünde hiçbir kimsenin yetim olmadığını, bütün insanların her yerde kendilerine bakacak ve kendilerini asla terk etmeyecek bir babaları olduğunu biliyordu*

HAKİKAT -HİKMET

Hikmetli ve kültürlü insan hayatını feda ederek, onu kazanır.

Bir karga, ötüşü ile sana fena bir haber verdiği vakit, sana bir karganın değil, Allah'ın seslendiğini sanıyorsun. Seni hâkim ve arif bir kimse uyandırdığı vakit de, bir filozofun, değil Allah'ın uyandırdığına inan.

Bir tüccarın, ayarı düzgün bir parayı çevirmemesi gibi ruh da gerçek nimetleri itmez. Böyle iken ekseriya kalp olanları da alır. Çünkü şekil onu aldatmıştır ve o kalpı, kalp olmayandan ayırdedecek bilgiye sahip değildir.

*Ruh su ile dolu bir havuz gibidir. Onun kanatları bu havuzu aydınlatan ışıktır. Havuzun suyu dalgalandıkça ışığın da dalgalandığı sanılır. Hâlbuki ışık

olduğu gibidir. İnsan için de bu böyledir. O bulanık ve üzüntülü iken, faziletleri bulanık ve perişan değildir. Onun özündeki kuvvetler harekete gelmiştir. Bu kuvvetler durgunlaşınca her şey durgunlaşacaktır.*

Epikuros'cu bir ilâhî hikmet var mıdır? Durmadan burnumdan sümük akıyor! Der. Sen bir esirsin! Ellerin ne güne duruyor? Burnunu sümek için değil mi? Epikuros'cu buna cevap verir: «Dünyada hiç balgam veya sümük olmaması daha iyi değil mi?» Burnunu silmek İlâhî hikmeti suçlamaktan daha iyi değil midir?

Vücutlarından yeryüzünü temizlediği aslanlar, kaplanlar, yaban domuzları, haydutlar, kısacası bütün bu canavarlar olmasaydı, Herakles olur muydu? Yine bu canavarlar olmasaydı asabî kollan, kuvveti, cesareti, yenilmez sabrı ve bütün geri kalan faziletleri niye yarayacaktı?

Zarar verebilecek olanlara karşı gösterilen saygı Romanın ortasında sıtmaya dikilen sunak gibidir. Bu kuvvete, korkulduğu için kulluk edilir.

Bir insanın en gerçek nimeti her vakit, hayvanlardan kendisini ayıran yönündedir. Bu bölümün çok, pek çok kuvvetlendirilmiş olması ve faziletlerin düşmanı kovmak için iyice uyanık bulunmaları onun selâmette olması ve hiçbir şeyden korkmaması için yeter.

*Bizi öldüren, bir kılıç, bir tekerlek, bir deniz, bir kiremit veyahut bir müstebittir. Seni Ahirete götürecek yolun ne önemi var? Hepsi birbirine eşittir. Bu yolların en kısalarından biri seni bir müstebidin Ahirete gönderdiği yoldur. Asla bir müstebid bir

insanı altı ayda öldüremez. Halbuki bir hastalık yıllarca sürebilir.*

Filozofun mektebi hekimin eczanesi gibidir. Oraya zevk duymak için gidilmez, fakat kurtaran bir ıstırabı çekmek için gidilir. Birinin çıkık bir omuzu, ötekinin bir yarası vardır. Berikinin bir fistülü, ötekinin başında bir sancısı vardır. Zevk, onları iyi edebilir mi?

*Allah beni fakirliğe, sürünmeğe ve esirliğe terkediyor. Bu bana düşmanlığı yüzünden değildir. Çünkü sâdık bir hizmetçisinden nefret eden bir efendi var mıdır? Yine bu bir ihmal yüzünden de değildir. Allah en küçük şeyleri bile gözden kaçırmaz. Fakat **Allah beni deniyor, benden iyilik için cesur bir asker, namuslu bir vatandaş çıkıp çıkmayacağını anlamak diliyor ve nihayet hareketimle insanlar arasında onun varlığına şahitlik etmemi istiyor.**

Vatanında iken sahip, fakat şimdi mahrum olduğun bütün zevklerin acısını çekerken, Allaha itaat ve teslimiyet göstermekte olduğunu, hikmetli bir insanın ibadetlerini yaptığını düşünerek avun!! Kendi kendine şunu söyleyebilmek ne büyük bir şeref: «Şu anda filozoflar mekteplerinde büyük meseleleri ele almışlardır. İyi bir adamın bütün vazifelerini anlatıyorlar. Hâlbuki ben o ibadetleri yapıyorum. Onlar benim faziletlerimi çözüyor, açıklıyorlar. Bilmeden beni övüyorlar. Zira bert onların Överek öğrettiklerini yapıyorum!»

*Şimdi yapılmamasında fayda olan bir şeyin bırakılmasında daha büyük fayda vardır.

Dikkat her şeyde, zevklerde bile elzemdir. Hayatta

yarına bırakmanın bizi daha çok başarıya götürdüğü olaylar gördün mü?*

HAYAL ve GERÇEK

Her korkunç hayalin karşısında **«Sen bir hayalsin ve asla göründüğün gibi değilsin!»** demeğe hazır ol. Sonra onu iyice incele. Ve bu inceleme için öğrendiğin usullerden hususuyla birincisini, yani sana azap veren şeyin elimizde olup olmadığını bildiren usulü göz önünde bulundur. Eğer bu bizim elimizde olmayan şeylerden ise kendi kendine duraksamadan de ki : «Bu, benimle ilgili değildir!»

Bir kimsenin matemli olduğu yahut çocuğu gurbette bulunduğu veya mal ve mülkünü kaybettiği için ağladığını görürsen, muhayyilenin coşmasına ve bu dış şeyler için; bu adamın gerçekten talihsiz olduğuna seni kandırmasına meydan verme! Kendi kendine içinden şöyle düşün: Onu dertli eden şey basma gelen felâkettir. Zira ondan başkası üzüntü duymuyor. Onu kederlendiren şey bu işteki inancıdır. Böyle iken gerekirse onunla birlikte ağlamaktan ve sözlerinle onu teselliden kaçınma. Lâkin gerçekten üzülmemeğe dikkat et.

En çok göze çarpan gerçeklere teslim olmayanlarla tartışma neye yarar? Bunlar insan değil taştırlar.

* Olimpia'ya gidip atlet oyunları görmek için uzun: bir yolculuğa katlanırsınız. Fidyas'ın güzel bir heykelini görmek için de daha uzun bir yolculuğa çıkarsınız ve onları görme zevkini tatmadan ölmeyi büyük bir felâket sayarsınız. Fakat Fidyas'ın hey-

kellerinden çok üstün olan ve bulup görmek için pek uzağa gitmeğe lüzum olmayan, ne o kadar zahmete ne de o kadar yorgunluğa mal olmayan, her yerde karşılaşılan eserleri görme isteğini asla duymayacak mısın? Acaba aklınıza kim olduğunuzu ve niçin doğmuş olduğunuzu düşünme kaygısı gelmeyecek mi? **Allah'ın bilmeniz ve tanımanız için gözünüzün önüne yaydığı, kâinatın o kadar imrenmeye lâyık manzaralarına hiç dikkat etmeden mi öleceksiniz?** *

Çocuğun son derece hasta olduğu vakit onu bırakıp gider ve çok sevdiğin için onu bu halde görecek cesaretin olmadığını söylersin. Dostluk eğer bu ise, onu bütün sevenlerin, anasının, sütanasının, kardeşlerinin, kızkardeşlerinin, mürşidinin de terk etmesi ve zavallının kendisini sevmeyenlerin elleri arasında kalması gerekir. Ne şaşkınlık, ne haksızlık, ne vahşet! Doğrusu, hasta iken, seni bu kadar şefkatle seven dostlara sahip olmak ister misin?

İşte sana dalkavuklar hakkında doğru fikir verecek buna benzer başka bir örnek. Nero'nun muhafız alayındaki subaylardan olan Epaphroditos'un zanaatı kunduracılık olan bir esiri vardı. Fakat bu esir o kadar aptal ve beceriksizdi ki, hiçbir işte kullanmadığı için onu sattı. Nero'nun uşaklarından biri onu satın aldı ve tesadüfle bu esir sultanın ayakkabıcısı ve sonunda gözdesi oldu. Epaphroditos hemen ertesi günden itibaren ona dalkavukluğa başladı. Artık Epaphroditos ortalıklarda, görünmüyordu. İşe yaramadığı için sattığı bu adamla en önemli işleri konuşmak için günlerce kapanıyor hiçbir yere çıkmıyordu.»

*İnsan sıfatının (haysiyetinin) vadettiğini yapa-

bilmek pek kolay bir iş değildir. İnsan akla sahip geçici bir hayvandır ve ancak akıl ile hayvanlardan ayrılır. O, akıldan uzaklaştığı, akılsız hareket ettiği zaman insan kaybolur ve hayvan ortaya çıkar.*

Ah, Atina'yı, Akropolis'i ne vakit göreceğim? Dostum göklerden, bu güneşten, bu aydan, bu yıldızlardan, bu dünyadan ve bu denizden daha güzel şey görebilir misin? Atina'yı görmekten mahrum olduğun için üzüntülü isen güneşi ebediyen görmekten mahrum olmak zamanı gelince ne yapacaksın?

*Hayalin seni şehvet ve eğlence rüyaları ile aldattığı vakit sürüklenme ve o ânda de ki : **«Ey hayalim dur, ilkönce biraz senin ne olduğunu, bana sunduğunu göreyim ve çözeyim.»** Onun daha ilerilere gitmesine ve sana daha çekici gösteriler hazırlamasına izin verme. Yumuşarsan bitmişsin demektir. Seni sürükleyecektir. Bu iğrenç resimler yerine onun sana daha uygun, daha güzel, daha asıl hayaller göstermesine çalış. Kurtulmanın çaresi budur.*

HEDEF ve ÇALIŞMAK

Olimpiyad yarışlarında birincilik kazanmayı elbette istersin. Doğrusu bunu ben de isterim. Çünkü çok şerefli bir şeydir. Fakat ilkin böyle bir teşebbüsün önünde, sonunda olup bitenleri iyice düşün. Bu incelemeden sonra teşebbüse girişebilirsin. Önce bir düzene girmek, zorla yemek yemek, zevki okşayan her şeyden uzaklaşmak, sıcak olsun, soğuk olsun belli saatlerde idman yapmak, soğuk suyu ve

şarabı gayet ölçülü içmek, bir kelime ile kayıtsız şartsız idman hocasına tıpkı bir doktora olduğu gibi teslim olmak, ondan sonra da yarışlara girmek lâzımdır. Orada yaralanabilirsin, ayağın kırılabilir, pek çok toz yutabilirsin, bazen kamçılanır ve nihayet yenilebilirsin de. Bütün bunları iyice düşünüp taşındıktan sonra gönlün dilerse git ve atlet ol. Bu tedbirleri almazsan bazen pehlivanları, bazen gladiatorları taklit eden, biraz önce boru çalarken biraz sonra trajedileri temsile kalkarak oyun oynayan çocuklar gibi saçma şeylerle uğraşmış olacaksın. Bazen atlet, bazen gladiator, bazen hatip ve bütün bunlardan sonra da filozof olmağa kalkacak ve hiçbir şey olmayacaksın. Bir maymun gibi yapıldığını gördüğün her şeyi taklit edeceksin. Her şey sırası ile hoşuna gidecek. Zira ne yapmak istediğini önceden düşünmedin, korkusuzca ve ileriyi görmeden, sadece hırsının ve hevesinin önderliği ile bu işlere atıldın. Böylece birçok kimseler bir filozofu görerek veyahut Euphrotes'in hatip olduğunu duyarak (onun gibi kim söz söyleyebilir) hemen filozof olmak isterler.

Dostum evvelâ yapacağın işin mahiyetini anlamağa çalış. Sonra bu yükü taşıyacak kadar kuvvetli olup olmadığını anlamak için kendi karakterini incele. Pentathlo mu yahut gladiator mu olmak istiyorsun? Kollarına, bacaklarına, beline bak. Zira hepimiz aynı şey için doğmuş değiliz. Filozof mu olmak istiyorsun? Düşün ki bu mesleğe girmekle başkaları gibi yemekle beraber, ancak filozoflar kadar içebilir, onlar gibi bütün zevklere veda edebilir misin? Geceleri uyanık kalıp, çalışmağa, filenden ve dost-

larından uzak kalmağa, bir esirin oyuncağı olmağa, şeref, mevki yolunda, hulâsa her yerde geride durmağa razı olmak icabeder. Bütün bunları gözünün önüne getir ve sükûnu, hürriyeti, hakikati bu ücret karşılığında satın alıp alamayacağını düşün. Eğer mümkün değilse, başka yola gir ve çocuklar gibi hareket etme. Bu gün filozof, yarın tefeci sonra hatip ve nihayet kayserin vekilharcı olma. Bu işler birbirine uymaz. Tek bir adam olman lâzım. İyi veya kötü bir adam. Ya ruhuna ait şeylerle yahut bedenine ait şeylerle uğraşmalısın. Hulâsa ya iç âleminin servetini yahut dış âleminin servetini elde etmeğe çalışmalısın. Yani ya bir filozofun karakterini yahut alelade bir adamın karakterini seçmelisin.

*Birçok güzel parçalar elde ettin. Birçok altın ve gümüş, vazoların var. Zenginsin. Ama sebattan, vefadan, Allah'ın emirlerine boyun eğmeden, huzurdan; kaygı ve korkudan kurtulmak gibi en güzel nimetlerden mahrumsun.. **Bana gelince, son derecede fakir olmakla beraber senden daha zenginim.** Sarayda beni koruyacak bir kimseyi düşünmek aklımdan geçmez, benim için hükümdara söylenecek olanlara önem vermem ve kimseye dalkavukluk yapmam. İşte benim gözümde her türlü servetin yerini tutan bunlardır. Senin altın ve gümüş, vazoların var. Fakat bütün düşüncelerin, bütün isteklerin, bütün eğilimlerin, bütün hareketlerin madde içindir ve yere bağlıdır.*

*Dostum uzun zaman azgın isteklere karşı savaş. Bütün hareketlerini incele ve bunların bir hastanın yersiz intihaları yahut isterik bir kadının çırpınma-

ları olup olmadığını anla. **Uzun zaman gizli kalmağa çalış. Yalnız felsefe ile uğraş.** Meyveler böylece olgunlaşır. **Tohum uzun zaman toprakta gömülü olarak gizli kalır.** Olgunlaşmak için yavaş yavaş büyür. Fakat gövdesi iyice gelişmeden başak verirse o, kusurludur ve sadece Adonis bahçesinin bir otudur. Boş bir şan ve şeref isteği seni zamanından önce ortaya çıkarıverdi, soğuk yahut sıcak seni öldürdü. Yaşar gibi görünüyorsun, Çünkü henüz başında birkaç çiçek açıyor, oysaki sen ölmüşsün, kökünden kurumuşsun.

Bir hastanın susaması sağlam bir adamın susamasından başkadır. Sağlam adam suyu içer içmez kanar, susaması geçmiştir. Ama öbürü bir ân zevk duyduktan sonra mide ağrıları başlar. Su onda safraya döner ve ondan sonra kusmaya başlar. Bağırsak sancıları gelir, susaması gittikçe çoğalır. Tamahla, hırsla servet sahibi olan, mevki ve makamına dört el ile sarılmış olan ve güzel bir kadını ihtirasla seven için de bu böyledir. İşte sıtmalının susuzluğu. Kıskançlıklar, korkular, iğrenç lâflar, kirli istekler ve utanılacak hareketler hep buradan doğar. Dostum önceleri ne uslu idin ve ne kadar saffetle dolu idin! Bu hikmet ve o saffet ne oldu? Khrysippos ile Zenon'un eserlerini okuyacağına, iğrenç kitaplara dalıyorsun, Aristeides'in Euenos'un kitaplarını okuyorsun. Sokrates'e, Diogenes'e hayran olacağın ve onların verdikleri örneği güdeceğin yerde; kadınları baştan çıkarmasını, aldatmasını bilenlere hayran oluyor ve onları taklit ediyorsun. Güzel olmak istiyorsun, süsleniyorsun, daha ileri giderek güzel olayım diye boyanıyorsun. Muhteşem elbiselerin var, güzel kokularla, esanslara büyük paralar sarf ediyorsun. Kendine gel, kendin-

le savaş. Saffetini, haysiyetini, hürriyetini yine ele geçir, bir kelime ile yine adam ol! Önceleri eğer sana «falanca, Epiktetos'a zina işletecek, ona şu elbiseleri giydirecek ve onu lavantalar sürünerek halk arasına çıkmağa mecbur edecek» deselerdi, hemen benim yardımıma koşar ve sanırım ki o adamı öldürürdün. Burada bir insanı öldürmek bahse konu değildir. Yalnız kendi içine girmen ve kendi kendinle konuşman yeter. Sen kendi kendini kandırmaya herkesten fazla kabiliyetli değil misin? Yaptıklarını çirkin bulmakla işe başla. Fakat seller gelmeden tez davran.*

HİKMET ve MARİFET SAHİBİ

Aklını kullanan bir adama akıllıca olmayan şey kadar katlanılmayacak bir dert yoktur.

Cahilin hali ve seciyesi: iyiliğini ve kötülüğünü asla kendisinden beklemez, daima başkalarından bekler. Filozofun hali ve seciyesi başına gelecek bütün iyiliği ve bütün fenalığı kendisinden bekler.

Hikmet ve marifet öğreniminde bir adamın ilerlediğine gerçek alâmetler; kimseyi yermez, kimseyi övmez, kimseden şikâyet etmez, kimseyi suçlandırmaz, bir şahsiyetmiş yahut bir şeyler bilirmiş gibi kendisinden asla bahsetmez. Elde etmek istediği şeyin eline geçmesine bir engel yahut her hangi şekilde zorluklar çıkarsa yalnız kendisini sorumlu sayar. Şayet bir kimse kendisini överse, onunla gizlice alay eder; eğer itham edilirse haklı çıkmağa çalışmaz. Fakat iyileşme halinde bulunan hastalar gibi, sıhhati iyice yerine gelmeden, yeni başlayan şifayı her hangi bir şey geciktirmesin diye

kendisini yoklar ve inceler. O, bütün isteklerini kökünden kesip atmıştır. **Bütün tiksinmelerini yalnız bizim elimizde olanlara yöneltmiştir.** Hiçbir şeye karşı taşkın ve coşkun hareketi yoktur. Onu aptal ve cahil yerine koyarlarsa aldırmaz. Bir kelimeyle, sanki en tehlikeli düşmanı olan ve kendisine biteviye tuzak kuran bir adama karşı imiş gibi kendisine karşı uyanıktır.

Yalnızken çölde kaldığını söylersin. Büyük, kibar muhitlerde de haydutların, hırsızların, hilekârların arasında bulunduğunu söylersin. Akrabandan, karından, çocuklarından, dostlarından ve komşularından şikâyet edersin. Eğer, akıllı bir adam olsaydın yalnız kaldığın zaman dinlenmekte olduğunu, serbest yaşadığını, kendi kendinden zevk aldığını ve Tanrılara benzediğini söylerdin. Kalabalık içinde iken de sıkılacağına ve buna boş bir gürültü diyeceğine bayram, şenlik, umumî eğlence derdin ve böylece her zaman mesud olurdun.

HİZMETTEKİ SINIR

«Fakat memleketim benden hiç bir hizmet görmeyecek!» diyebilirsiniz.

Ne hizmeti?

Memleketin senin tarafından yaptırılmış revaklara, hamamlara sahip olmayacak mı? Bunlar nedir?. Tabiatıyla bir demircinin pabuçlarına yahut bir kunduracının silâhlarına da sahip olmayacak. Hakikatte herkesin kendi mesleğiyle uğraşması ve işini yapması yeter. Fakat eğer şahsını örnek göstererek memlekete akıllı, hikmetli, alçak gönüllü, vefalı bir

vatandaş kazandırırsan ona hiç hizmet etmemiş mi olursun? Şüphesiz o zaman bir hizmet ve çok büyük bir hizmet etmiş ve böylece faydasız olmamış olursun.

«O halde memlekette hangi derecede yer almış olacağım?» Sadık ve alçak gönüllü kalmakla yükseleceğin seviyede! Ama hizmet edeyim derken bu faziletleri kaybedersen, utanmaz ve saygısız olursan memleketin senden ne hayır görür?

Başıma geleni her şeye tercih ederim. Çünkü Allah'ın hakkımda istediği şeyin benim istediğimden daha iyi olduğuna inanıyorum. Dolayısıyla ona bağlanıyorum, onun ardı sıra gidiyorum, isteklerimi, hareketlerimi, irademi, korkularımı ona bağlıyorum. Bir kelime ile Allah ne isterse onu istiyorum.

Bir zâlimi korkunç yapan nedir? Onun çavuşları kılıçla, mızrakla silâhlanmış adamlarıdır. Fakat bunlara sokulan bir çocuk korkmaz. Bu nereden geliyor? Çünkü çocuk tehlikeyi bilmez. Sen ise tehlikeyi bilmeli ve küçük görmelisin.

Bir kimsenin hükümdarın gözdesi olduğunu ve bahtiyar olduğunu duyarsam ilkin bu halin ona ne irat getirdiğini sorarım.

Bir vilâyetin valiliğini almıştır.

İyi ama bu vilâyeti iyi idare etmek için gereken şeylerin hepsini de almış mıdır?

En büyük mahkemenin reisliğini almıştır

Fakat bu vazifeyi yapmak için gereken her şeyi var mıdır? İnsanı mesud eden makam, mevki değil,

o mevkii doldurmak ve o yere yaraşmaktır.*

HÜRRİYET-ADALET

*Bir deli; **mademki hür adam, başına gelen her şey istediği şekilde olandır,** diyordu, ben de başıma gelen her şeyin istediğim gibi olmasını bekliyorum. Dostum hürriyetle delilik asla birlikte bulunmazlar.

Hürriyet sadece güzel değil aynı zamanda akla uygun bir şeydir.

Başımıza gelenlerin tasarladığımız gibi olmasını dilemek kadar budalalık, körlük yoktur. Dion kelimesini yazmağa niyet edersem istediğim gibi değil bir harfini değiştirmeden bile olduğu gibi yazmak zorundayım. Bütün sanatlarda ve bütün fenlerde de bu böyledir. Sen ise her şeyin en büyüğü ve önemlisi olan bir konuda yani hürriyette hevesle fantezinin hüküm sürmesini istiyorsun. Hayır dostum! Hürriyet olayların senin hoşuna gittiği şekilde gelmesinde değil, fakat olduğu şekilde gelmesin dedir.*

***Komşusunun karısı arkasından koşan bir insanın hali nedir?** Temizliği, sadakati ayaklar altına almıştır. Komşuluğu, dostluğu cemiyeti, en mukaddes kanunları kirletir. Artık ona ne dost, ne komşu, ne de vatandaş gözüyle bakılmaz. Hattâ esir sayılmağa bile lâyık değildir. Hiçbir işe yaramayan atılacak bir kab gibidir.

*Her hâdisede elimizde olanı yapmalı gerişi için metin ve sakin olmalıdır? Deniz yolculuğuna çıkmak zorundayım. O halde ne yapmalıyım? Gemiyi, kaptanı, tayfaları, mevsimi, günü, rüzgârı iyi seç-

mek, işte elimde olanlar. Denize açılır açılmaz müthiş bir fırtına kopar, bu benim düşüneceğim bir iş değildir, kaptanın vazifesidir. Gemi batıyor, ne yapmalıyım? Elimde olanı yaparım, bağırıp çağırmam, kendimi yemem. Biliyorum ki her doğan ölür, bu bilinen kanundur. O halde ölmem lâzımdır. Ben ebediyet değilim. Ben bir insanım; saat günün bir parçası olduğu gibi, ben de bütünün bir parçasıyım. Saat gelir ve geçer. Ben de gelir ve geçerim. Geçip gitme şekli önemli değildir. İster sıtma ile, ister su ile olsun hepsi eşittir.*

*İşte Epikuros'un bize öğrettiklerine bir baksana, Hey şaşkın! Bu güzel kitapları yazmak, birçok geceler uykusuz kalmağa değer mi idi? Sıcak yatağında yatmak ve bir solucanın hayatını yaşamak daha iyi değil mi idi? Çünkü senin yaşanmağa değer bulduğun biricik hayat budur. Sana göre dindarlık, şefkat, merhamet; küstah ve safsatacı insanların icadından başka bir şey değildir. Adalet zayıflıktır ve temizlik deliliktir. Ne baba, ne oğul, ne kardeş, ne vatandaş vardır. Ey hayâsızlık! Ey küfür! Kapkara Furia'ların baştan çıkardığı Orestes senden daha bunak değildir. **Allaha yaranmak istiyorsun. Onun kirlilik ile zulüm kadar iğrendiği bir şey mevcut olmadığını unutma.***

*Amfiteatra gidersin ve hemen bir tarafı tutarsın. Şu aktörün veya şu atletin mükâfatı kazanmasını istersin. Elbette, başkaları da, zaferi başka birinin kazanmasını isterler. Bu aksilik seni üzer. Çünkü sen büyük mevki sahibi bir hâkimsin ve herkesin sana boyun eğmesini dilersin. Ama başkalarının da bu konuda dilekleri ve inançları yok mudur?

Onların da, kendilerine doğru görünene senin karşı

koymandan kızmaya hakları yok mudur? Eğer rahat etmek niyetinde isen ve sana asla aksilik çıkarılmasını istemiyorsan, ancak yenmiş sayılacak olanın yenmesini iste. Yahut bu mükâfatı hoşuna gidene vermek istiyorsan, bu yarışları kendi çiftliğinde hazırla. O zaman istediğin gibi ilân edebilirsin: «Falanca Nemea, Pytho, Isthmos, Olympia oyunlarında galip gelmiştir!» Fakat halk arasında, **senin olmayan bir hakkı benimsemeğe kalkma ve kimsenin seçme hürriyetine engel olma.***

*İnsanın kendisine yanlış görünene rızâ göstermesi ve kendisine gerçek görüneni itmesi elinde olmadığı gibi, iyi görüneni de atıvermesi elinde değildir **Hırsızlık kötü değildir. Fakat yakalanmak kötüdür.** Diyen Epikuros'cu görülmeden çalabilirse elbette çalacaktır.*

*Epikuros'un prensiplerine göre idare edilen bir şehir tasarlayın. Orada her şey altüst olacak ve şehir hayatı kurulamayacaktır. **Evlilik olmayacak, mahkeme olmayacak, mektep, medrese kalmayacak, polis olmadığı gibi edep ve terbiye de olmayacak. O kasabadan dindarlık, namus, adalet ve saffet kovulacaktır.** Burada yalnız kötü inançlar; şehre zararlı inançlar; en bayağı kadınların bile savunmağa cesaret edemeyecekleri inançlar hüküm sürecektir. **Halbuki aklın emrettiği prensiplerle idare edilen bir şehirde; düzenin, edep ve hayânın hüküm sürdüğü görülür.** Böyle bir şehirde en doğru inançlar ele alınacak ve her türlü fazilet baş üstünde yer bulacaktır. Orda adalet nur saçacaktır, güvenlik iyi düzenlenecek, herkesin çoluğu çocuğu olacak ve bu çocuklar iyi terbiye edilerek yetiştirilecek, herkes imanla Allah’a kul-

luk edecektir. Koca karısından hoşnut olacak ve komşusunun karısına göz koymayacak, kendi servetinden memnun olacak başkasının servetini kıskanmayacak, bir kelime ile bütün ödevler yapılacak, bütün bağlar iyice korunacaktır.*

*Allah bana zenginlik vermedi. Benim bolluk içinde olup, zevk ve saf ada yaşamamı istemedi. Fakat bundan ne diye şikâyet edeyim? Kendi oğlu Herakles'e de böyle davrandı. Halbuki o ne evlâttı!

İsteklerini ve korkularını ortadan kaldır. Artık senin için hiçbir zâlim kalmaz.

Diogenes pek haklı olarak: **«Bir insanın hürriyetini korumasının tek çaresi, hiç üzülmeden ölmeğe hazır olmaktır.»** demiştir.

Diogenes İran padişahına yazmıştı: «Balıkları esir etmek kabil olmadığı gibi, senin de Atinalıları esir etmen elinde değildir. Bir balık bir Atinalının esaret altında yaşayacağı zamandan çok, su dışında yaşıyabilir.»*

*İsteyerek; cinayet, haksızlık, kuruntu, kaygı, sıkıntı içinde haris, her zaman mahrum ve korkularına esir olarak kim yaşamak ister? Hiç kimse. Şu halde bütün istemediklerini yapan kötü bir adam mevcut olmadığı gibi hür olan kötü bir adam da yoktur.

Kendisinin hür ve bağımsız olduğunu sanan büyük: bir adam bana: «Ne? Çelimsiz filozof, bütün dedeleri hür olan bana esir demeğe cesaret mi ediyorsun? Senatör, önceleri konsül ve şimdi de hükümdarın gözdesi olan bana? *

Büyük senatör bana dedelerinizin sizin gibi aynı

esaret içinde yaşamadığım ispat ediniz. Dilerim ki onlar yüce gönüllü olmuş olsunlar. Hâlbuki siz, alçak, çıkarına düşkün ve utanılacak haldesiniz, onlar belki kanaatkâr idiler, siz ise delice zevk içinde yaşıyorsunuz. Bununla hürriyetin ne ilgisi var?

Fakat ben ne istersem yaparım ve her şeyin hâkimi olan ve aynı zamanda benim efendim olan imparatordan başka kimse buna engel olamaz.

Büyük konsül ağzınızdan sizi zorlayarak bir efendiniz olduğu itirafını elde etmiş bulunuyoruz. Onun bütün dünyaya hâkim olması, size büyük bir âlemde ve milyonlarca başka esir arasında esir bulunmak gibi acı bir teselliden başka bir şey bırakmıyor..*

İNSANLARIN İŞLERİ

Elimizde olmayanlar; eşya, mal, şöhret, mevki bir kelime ile hareketlerimiz arasında olmayan şeylerdir.

Elimizde olanlar tabiatları dolayısıyla hürdürler. Hiçbir şey onları durduramadığı gibi onlara engel de olamaz. Elimizde olmayanlar ise güçsüz, esir, boyunduruk altında, binlerce engel ve terslik içinde olup bütün bütün bize aykırıdırlar.

Bu kadar büyük nimetler dileyince unutma ki onları elde etmek için şöyle böyle çalışmak yetmeyecek ve varlığından başka şeylerin bir parçasından tamamıyla vazgeçmen, bir parçasını başka bir zamana bırakman lâzım gelecektir. Zira bu gerçek nimetlerle birlikte para, yer ve unvan da istersen,

bu son istediklerini belki elde edemezsin. Fakat buna karşılık Hürriyetini, saadetini sağlayacak nimetlerden kesin olarak yoksun kalırsın.

* İnsanlar kendilerine ya çok pahalı veya çok ucuz kıymet biçerler. Herkes kendine ne kıymet biçerse pahası odur. Bunun için istersen kendine, hür, istersen esir olarak kıymet biç Bu, senin elindedir.

Gömleğinin bir teli nasıl bütün öteki tellere benziyorsa öylece sen de bayağı insanlara benzemek istiyorsun! Ben, sadece parlak olduğundan değil, fakat nerede kullanılırsa kullanılsın, orasını güzelleştirdiği için beğenilen al renkte bir kuşak olmak isterim. Niçin bana başkaları gibi olmamı tavsiye ediyorsun? O zaman sadece iplik olacağım, kadife olmayacağım. *

*İnsanlar ne yaparlar? Korktukları şeyden titreyerek yerlerinde dururlar ve çektikleri ıstıraptan inleyip şikâyet ederler. Bu zayıflıktan ne çıkar, ne elde edilir?

Şikâyet ve küfür.*

*Epikuros çocuk beslememek ve yetiştirmemek fikrini savunur. Çünkü şehvete bağladığı en büyük hayra bundan daha zararlı bir şey yoktur. Zavallı Epikuros'um; yavrularını asla bırakmayan en vahşi hayvanlardan daha aşağı mı düşmemizi istiyorsun? Babaların çocuklarına olan şefkati o kadar tabiidir ki annen ile baban bir kâhinden bu kadar münasebetsiz bir fikri ileri süreceğini haber alsalardı, senin doğmana meydan vermezlerdi.

* Bütün insanların benimsedikleri anlamlar vardır. Kavgalar, karışıklıklar, savaşlar nereden çıkıyor?

Bu ortaklaşa anlamların özel olaylara tatbikinden. Adalet ve saffet şüphesiz her varlıktan üstündür. Fakat falan iş doğru ve temiz midir? İşte üzerindeki çekişmelerde insanların birbirini boğazladıkları nokta. Bu bilgisizliği atalım ve bu anlamları her özel hale tatbik etmesini öğrenelim. Artık çekişme, savaş kalmaz ve Akhilleus ile Agamemnon anlaşırlar.*

Hayatta çabucak telâşa düşmemeli. Olup biteni öğrenmek için bir adam yollarız. Fakat casusumuzu iyi seçmemişizdir. Zira duyduğu en ufak bir gürültü ile gölgesinden korkarak dehşet için yanımıza gelir: «İşte ölüm, sürgün, iftira, fakirlik geliyor!» der.

*Dostum durumu iyice öğrenebilmek kaygısıyla yolladığımız adamı bu kadar fena seçtiğimiz için aptalız. Bu işleri senden çok önce araştırmış olan Diogenes bize t aşka türlü yol gösterir. O bize der ki: utandırıcı olmayınca ölüm korkunç, fena bir şey değildir. İftira ise bazı sersemlerin gürültüsünden ibarettir. Fakat Diogenes çalışma, ıstırap ve fakirlik hakkında ne söylemiştir?

O, çıplaklığın bütün atlas esvaplardan daha iyi olduğunu söyledi. Bir kelime ile «Hiçbir düşmanım yoktur, her şey yolunda. İşte bana bakın. Beni döğdüler mi? Yaralandım mı? Korkudan kaçtım mı?» İşte bu meseleleri araştırmaya gönderilecek adam! Bu cinsten insanlar hep bize kendimizden başka korkulacak bir şey olmadığını söyleyeceklerdir.*

*Hatırla ki bütün facialara konu hazırlayan zenginler, müstebitler ve krallardır: Tiyatro sahnelerinde

fakirler görünmez yahut görünürlerse şarkı söyleyenlerle dans edenlerin arasında bulunurlar. Piyesin başlangıcında bahtiyar olan krallardır: Her şey onlara gülümser, onlara boyun eğilir, saygı ve itibar gösterilir, anıtlar yapılır, sarayları çelenklerle süslenir ve üçüncü yahut dördüncü perdenin sonunda krallar Odipus ile birlikte haykırırlar: Ey Kytheron, beni niye bu hale getirdin?*

İNANÇ

İnançlarımızın ölçü ve kanunu hareketlerimizdir Euripides'ın Atreus'u nereden geliyor? İnançtan. Onun Medeia'sı, Hippolitos'u? İnançtan. Sophokles'in Oidipus'u İnançtan.

Paris'in Helene'yi kaçırması ve Helene'nin Paris'in arkasından gitmesi kendilerine güzel görünüyor, Menelaos'a da aldatan bir kadından vazgeçmek güzel ve kolay gelseydi ne olacaktı? İlias'ı ve Odysseia'yı kaybetmiş olacaktık. Ötesinin hiç kıymeti yoktur.

*Ergeç bir gün öleceğiz. Ölüm bize ne ile oyalanırken baskın verecektir**?**

Çiftçi tarla işleriyle, bahçıvan bahçesiyle, tüccar ticaretiyle uğraşırken ölüm gelecektir.

O zaman sen hangi işe dalmış bulunacaksın? Ben, bütün yüreğimle bu son anda ölümün beni irademi bilerken bulmasını dilerim. Ta ki üzülmeden, özürsüz, baskısız hür bir adam gibi bu son hareketi yerine getireyim ve Allah'a şunları söyleyeyim:

«Emirlerinize isyan ettim mi? Bana verdiğiniz

meziyetleri size bağlamadım mı? Sizden hiç şikâyet ettim mi? İlâhî hikmetinizi hiç suçlandırdım mı?

Hasta idim, Çünkü siz böyle istemiştiniz, ben de öyle istedim. Fakirdim, Çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben fakirliğimden memnundum. Sefalet içindeydim, Çünkü siz böyle istemiştiniz ve ben asla bu sefaletten kurtulmak istemedim. Benim halimden hiç mahzun olduğumu gördünüz mü? Beni kırılmış, sızlanır gördünüz mü? Gene de hakkımda vereceğiniz hoşunuza gidecek her hükmü kabule hazırım. Sizin tarafınızdan verilecek en küçük işaret benim için kesin bir emirdir. Bu muhteşem gösteriden çıkıp gitmemi mi istiyorsunuz? Çıkıyorum ve bütün eserlerinizi göstermek ve kâinatı idare ettiğiniz harikulade düzeni gözlerimin önüne yaymak için beni buraya kabule tenezzülünüzden dolayı size bin kere şükrediyorum.»*

*Roma'ya gidiyorsun. Bu yolculuğu kendi vatanında elde ettiğin mevkiden daha büyüğünü ele geçirmek üzere yapıyorsun. Daha iyi duygulara ve daha iyi düşüncelere sahip olmak için ne vakit yola çıktın? Fena bir huyunu düzeltmek gayretiyle kimin reyine başvurdun? Ne vakit ve hangi yaşta inançlarını çözmeyi düşündün? Hayatının bütün yıllarını incele. Bugün yaptığını her zaman yapmış olduğunu anlayacaksın!.

Yolun rastgele bu şehre düştü. Bir kayıkçı ile pazarlık ederken içinden «Haydi gidelim, Epiktetos'u dinleyelim, bakalım neler söylüyor.» dersin. Gelirsin, beni görürsün. İşte o kadar. Bir insanla konuşmak ne demektir? **Bir insanla konuşmak ona düşünce ve inançlarını sormak ve ona kendi**

inançlarımızı söylemek değil midir?

Benim kötü bir inancım var, onu benden sök çıkar.*

*Nasıl yanlış muhakeme etmeyelim. Çocukluğumuzdan beri bize öğretilen bundan başka bir şey değildir. **Bizi yürümeğe alıştıran dadımız, bir taşa çarparak ağlamağa başladığımız vakit, bizi azarlayacağı yerde taşı dövmeğe koyulur.**

Hey Allah'ım!

Bu taşın kabahati nedir?

Çarpacağımızı keşfetmek ve yer değiştirmek taşın ödevi mi? Büyüyünce; hamamdan dönüşümüzde yemeği hazır bulmazsak kızar, gürültü ederiz ve lalamız bu taşkınlığı önleyeceği yerde, o da ayrıca bağırıp çağırmağa ve aşçıyı dövmeğe kalkar.

Dostum seni aşçının lalası diye mi, yoksa çocuğun lalası diye mi aldılar? O halde taşkınlıkları önle ve talebenin sabırsızlığını yola koy! Yaşlanıp mevki sahibi olduğumuz vakit her gün gözlerimizin önünde aynı misaller vardır. İşte çocuk yaşayıp çocuk öldüğümüzün sırrı buradadır. Çocuk olmak nedir?

Musikide, edebiyatda bilmeyene yahut az bilene çocuk denildiği gibi, böylece hayatta da yaşamasını bilmeyene veyahut doğru inançlara sahip olmayana çocuk denir.*

*Sokrates çocuklarını seviyordu. Fakat hür bir adam gibi, Allah'ı her şeyden fazla sevmek lazım geldiğini bilen bir adam gibi seviyordu. İşte bunun için ne hâkimler önünde kendini savunurken, ne

kendini ölüme mahkûm ederlerken, ne senatör olduğu vakit, ne savaşta iken iyi bir adama lâyık olmayan hareketi yapmadı ve sözü söylemedi. Hâlbuki bize gelince bir oğul, bir ana, bir kardeş kısacası her şey bize bayağılık ve alçaklık, için fırsattır. Bununla beraber hiçbir kimse için üzülmemek gerekir. Aksine her varlığı ve bizi bahtiyar olmak için yaratmış olan Allah'ı saadetimize yararlı olmak üzere inanmalıyız.*

***Ölüm kelimesini sanki uğursuz bir kelime imiş gibi kullanmak istemiyorsun.** Sadece tabiatın bir işini belirten şeylerde uğursuz bir yön yoktur. Fakat tembellik, utanç, alçaklık, küstahlık ve bütün öbür kötü huylar işte uğursuz olan bunlardır ve nihayet olayı önledikten sonra kelimeyi kullanmaktan korkmamalıdır.

Hayrı seven insan, gerçek uslu; kendisinin nereden geldiğini, kendisini kimin yarattığını hatırlayarak her zaman durumunu korur ve Allaha şöylece seslenerek, sadece teslimiyetini göstermeğe çalışır. **«Burada kalmamı mı istiyorsunuz? Kalıyorum. Buradan çıkıp gitmemi mi istiyorsunuz? Çıkıp gidiyorum. Zira burada yalnız sizin için bulunduğum gibi; yine sadece sizin için buradan çıkıp gidiyorum. Ve her zaman gözümün önünde emirleriniz ve yasaklarınız vardır.»***

İSTEK

Hayatında olup biten şeylerin, dilediğin şekilde olmasını isteme: Nasıl oluyorlarsa, öyle olmalarını iste. Böylece her zaman mutlu olursun.

Ölüm, sürgün ve bunlara benzeyen korkunç gö-

rünen şeyler, hususuyla ölüm her vakit gözünün önünde olsun. O zaman asla bayağı kaygılara düşmezsin ve hiçbir şeyi coşkunlukla istemezsin.

Unutma ki arzularının amacı istediklerini elde etmektir. Ve korkularının sonu da korktuklarını önlemektir. İstediğini ele geçiremeyen zavallıdır. Korktuğu çukura düşen de alçaktır. Gerçek yararına uygun olmayan şeye karşı yalnız tiksinmen varsa ve o şey senin elinde ise korktuğun çukura hiç düşmezsin. Fakat ölümden, hastalıktan, fakirlikten korkarsan sefil olursun. O halde korkularının yerini değiştir ve elimizde olmayan şeyleri elimizde olan şeylere kaydır. İsteklerine gelince onları şimdilik tamamıyla ortadan kaldır. Zira elinde olmayan şeylerden birini istersen zarurî olarak bedbaht olursun. Elimizde olan şeylere gelince henüz bunların arasında hangilerinin istenmeğe yaraşır olduğunu bilecek halde değilsin. Bu hale gelmek için uzaklaşman veyahut araman lâzım gelen şeyleri aramakla veya onlardan uzaklaşmakla yetin. Fakat bu hareketlerin her vakit ihtiyatlı olmalı ve acele ile yapılmamalıdır.

Eğer çocuklarının, karının, dostlarının ebediyen yaşamasını istiyorsan, sen delisin. Zira elinde olmayan şeylerin sana bağlı olmasını ve başkasına bağlı bulunan şeylerin sana bağlı bulunmasını istiyorsun. Nitekim esirinin hiç kusur etmemesini diliyorsan; yine delisin. Zira kötülüğün kötülükten başka bir şey olmasını istiyorsun. Arzularından mahrum olmamak niyetinde misin? Bu mümkündür: ancak senin elinde olanları iste!

*Ne nankör ve ne akılsızsın! Yalnız kendine bağlı olabilirken seni gerçek saadetinden uzaklaştıran, sana yabancı, bir milyon şeyin boyunduruğuna girmek istiyorsun! *

*Denize açılmak niyetinde isek açılmak için, iyi bir rüzgâr isteriz. Bu rüzgârı üzüntü içinde beklerken ekseriya havanın nasıl olduğunu soruştururuz. «Ah, gene kuzey rüzgârı! İşimize hiç yaramayan bu kuzey rüzgârını ne yapmalı? Ne vakit batı rüzgârı esecek?» Dostum bati rüzgârı ne vakit isterse o vakit esecek, daha doğrusu ona hüküm yürüten ne vakit isterse! Sen yani bir Aiolos gibi rüzgârları düzenleyen kuvvet misin. Biz ancak elimizde olana hâkimiz ve bütün başka şeyleri karşımıza çıktıkları gibi almağa mecburuz.

Lateranus'un cesaretini hatırla. Nero, serbest bıraktığı kölesini, Epaphroditos'u göndererek onu katıldığı bir suikast içinde sorguya çekmek istemişti. Lateranus ona dedi ki :

«Söylenecek sözüm varsa onu senin efendine söylerim.»

“Zindana gideceksin!”

“Zindana gideceksem göz yaşıyla mi gitmeliyim?”

“Sürgüne gideceksin!”

“Sürgüne neşe ile, ümitle ve kendimden memnun olarak gitmekten beni alıkoyan ne olabilir?”

“Ölüme mahkûm olacaksın!”

“Homurdanarak, inleyerek mi ölmeliyim?”

“Sırrını bana söyle!”

“Onu sana söyleyemem. Zira bu bana ait bir şeydir.”

“Zincire vurun!”

“Dostum ne diyorsun? Zincire vurmakla mı beni tehdid ediyorsun? Bunu yapamazsın! Yalnız bacaklarımı zincire vurabilirsin. İrademe gelince, o her vakit hür kalacaktır. Jüpiter bile onun hürriyetine engel olamaz.”

“Hemen şimdi boynumu vurduracağım!”

“Ben ne vakit boynumun vurulmamak imtiyazı olduğunu söyledim?”

Olaylar bu cesur sözlere uygun çıktı. Lateranus ceza meydanına götürüldü. Cellâdın ilk vuruşu başını koparacak kadar kuvvetli olmadığından, bir an için kafasını geri çekti, sonra daha çok metanet ve cesaretle gene ileriye uzattı.*

Dostum sen bir kadın mı yahut bir erkek misin? Eğer bir erkeksen bir erkek gibi süslen, bir maskara veya sapıtmış bir adam gibi ortaca çıkma. Sokrates Alkibiades'e daha güzel görünmesini tavsiye ettiği vakit, ne demek istiyordu? Ondan bedenin güzelliğini öne almadan, ruhun güzelliğini sağlamağa çalışmasını istiyordu. O halde pis ve iğrenç mi olmalıyım? Hayır! Ama temizliğinin erkekçe ve erkeğe yaraşır olması gerektiğini bilmelisin.

*Bir çocuk; ağzı dar, içinde fındık incir bulunan bir kaba elini sokar, avucunu alabildiği kadar doldurur ve bu kadar, şişince, elini dışarıya çıkaramayarak ağlamağa başlar. Yavrum onun yansını bırak. Elini yine oldukça dolu dışarıya çıkarabilirsin... Sen işte bu çocuksun. Çok istiyorsun ve

hepsini elde edemiyorsun. Daha az iste, o zaman istediğin senin olur.*

*Bu madalyayı kim verdi? Trianus mu? Onu alır ve saklarım. Nero mu? O Madalyayı atar ve ondan iğrenirim. Bütün iyi işler ve kötü şeyler için böyle hareket et! Şu adam nasıldı? O tatlı, cana yakın, iyiliksever, sabırlı dost bir adamdır. Onu benimser, onu hemşerim, dostum, yoldaşım, misafirim sayarım. Ya şu adam nasıldır? Bu adamın Nero'ya benzeyen tarafları vardır. Atılgan, hain, azgın; utanma bilmeyen bir adamdır. Onu iterim. Onun bana niye bir insan olduğunu söyledin? Atılgan, kinci, öfkeli bir insan; bal mumundan bir elma olamayacağı gibi o da bir insan değildir. Onda insanın yalnız sureti ve rengi vardır.

Güzel sözler yazarız. Fakat bu sözler bize işlemiş midir ve onları tatbik ediyor muyuz? Lakedaimon'lulara söylenilen şey yani kendi yurtlarında aslan, Ephessos'ta ise maymun olduklarını söyleyen atalar sözü, biz filozofların «münevverlerin, aydınların» çoğumuza uygun düşmez mi? Özel sohbetlerimizde aslan ve halk arasında ise maymunuz.

Bir şeye bütün varlığını verenin başarılı olması ve kendini vermeyenden çok ilerlemiş olması tabiidir ve doğrudur.

Falan bütün ömrünce para kazanmağa ve mevki edinmeğe çalışır: yataktan kalkar kalkmaz hükümdarın bir uşağına veya sevdiği bir kapatmasına nasıl yaranacağını düşünür. Onların önünde yerlere yatar, dalkavukluk eder, onlara hediyeler verir. Allah’a ibadet ederken ve kurban-

lar adarken, yalnız bu uşaklara yaranabilmeyi diler. Her akşam vicdan hesaplaşmasını yapar: «Acaba ne kusur işledim? Ne yaptım? Yapmam gereken şeylerden hangisini unuttum? Acaba efendimin hoşuna gidecek olan şu dalkavukluğu yapmakta kusur mu ettim? Acaba onun hoşuna gitmeyecek her hangi hakikati dikkatsizlikle ağzımdan kaçırdım mı? Onun kusurlarını, yaptığı falan haksızlığı ve falan kötü hareketi alkışlamayı unuttum mu?» Eğer ahlâklı ve hür bir adama yaraşır bir söz ağzından kaçarsa kendi kendini hırpalar, bunun azabını çeker ve kendisini mahvolmuş sayar. İşte böylece çıkarına çalışır ve servet toplamağa uğraşır. Sen ise hiç kimseye sırnaşmazsın hiç kimseye dalkavukluk yapmazsın, ruhunu yükseltmeğe, doğru inançlar elde etmeğe çalışırsın. Senin vicdan muhaseben onunkinden büsbütün başkadır. Kendi kendine sorarsın: «Saadetin ele geçmesine yardım eden ve Allah'ın hoşuna giden şeylerden hiçbirini ihmal ettim mi? Dostluğa, cemiyete; adalete karşı bir suç işledim mi? Ahlâklı bir adamın yapması gereken şeylerden birini unuttum mu?» Bu kadar aykırı arzularla, bu kadar zıt duygularla ve bu kadar değişik işlerle şu adamın servetine denk bir refaha erişmemiş olmaktan niye üzülüyorsun? Ona aç gözlerle bakman neden ileri geliyor? Her halde o seni kıskanmaz. Bunun sebebi bahsi geçen adamın cehalete batmış, gerçek nimetlerden faydalandığına kuvvetle inanmış olmasında ve senin ise bütün saadetin senin tarafında olduğunu görecek ve duyacak kadar aydın ve prensiplerinde sağlam olmadığındadır.*

KADIN HAKLARI

Kadınlar genç iken kocaları tarafından metres sayılırlar. Bu kadınlar kocalarının; yalnız sağladıkları zevk için kendilerine değer verdiklerine bakarak, sadece hoşa gitmek için süslenmeyi düşünürler ve bütün ümitlerini, güvenlerini süse bağlarlar. Bu yüzden onlara yalnız taşıdıkları kültür, namus, alçak gönüllülük nispetinde saygı göreceklerini anlatmağa çalışmak kadar hiçbir şey faydalı değildir.

*Zina halinde yakalanmış olan bir sefih, Diogenes'e **«Kadınlar orta malıdır. Bu tabiatın kanunudur diyordu. «Sofraya konan etler de önce ortaklaşadır. Fakat tabaklara dağıtıldıktan sonra komşunun hissesine düşeni tabağından almağa kalkarsan bütün temizliğini, utanmanı kaybetmiş olursun.**

Tiyatro da bütün vatandaşlar için ortaklaşadır. Fakat yerler tutulduktan sonra o tomak için komşunu ne yerinden kaldırmağa teşebbüs eder, ne de kaldırabilirsin. Kadınlar da böyledir. Fakat kanunu yapan onları dağıttıktan ve her biri kocaya gittikten sonra, kendi karını bırakıp komşunun karısını almağa kalkman meşru mudur? Eğer bunu yaparsan sen bir adam değil bir maymunsun yahut bir canavarsın!*

*Bana kendisini vermeğe hazır güzel bir kadına, mukavemet edersem kendime şunları söylerim: «Epiktetos çok iyi davrandım Bu en ince safsatayı yere vurmaktan: daha mükemmel bir şeydir. Onun açık kapılarına karşı kendimi savunduktan sonra okşamalarını itersem, en çapraşık istidlalleri yere

vurmaktan daha çok öğünme duyarım.. Ama bu kadar zorlayıcı bir büyüye nasıl dayanmalı? Bunun için kendime hoş görünmeyi ve Allah'ın gözünde güzel olmayı istemem, lâzımdır. Daha doğrusu bedenin ve ruhun temizliğini istemem, gerekir.*

KAZA VE KADER

Hatırla ki, uzun veya kısa bir piyeste rejisörün, sana verdiği rolü oynayacak bir aktörsün. Eğer senin bir dilenci rolü oynamanı uygun görmüşse, elinden geldiği kadar iyi oynaman lâzımdır. Eğer bir topalın yahut bir prensin veyahut ayaktakımından birinin rolünü oynamanı uygun görürse, yine başka türlü hareket edecek değilsin. Zira verilen rolü iyi oynamak sana düşer. Lâkin bu rolü seçmek başkasının elindedir.

Hastalık beden için bir engeldir. Fakat irade zayıf olmadıkça irade için engel değildir. «Ben topalım!» Bu, beden için bir zayıflıktır. Fakat iradem için asla zaaf değildir. Başına gelecek her kaza için aynı şeyi düşün. O zaman bunların başka bir şeye engel olduklarını fakat sana asla engel olmadıklarını anlayacaksın.

Karga uğursuz sesi ile öttüğü vakit, hayalin sarsılmasın. Hemen kendine gel ve de ki : «Bu uğursuz sesin haber verdiği felâketlerin hiçbir kıymeti olamaz. Çünkü bu felâketler ya benim zayıf vücudumu, ya küçücük servetimi, ya zavallı şöhretimi yahut çocuklarımı veya karımı ilgilendirir. Bana gelince, benim için saadet müjdecisi olmayan hiç-

bir şey yoktur. Zira ne olursa olsun ondan saadet çıkarabilmek benim elimdedir.»

Tabiatın gayesini üzerinde iyice anlaştığımız konulardan çıkarabiliriz. Meselâ **komşunun kölesi bir bardak veya başka bir şey kırmış olsa onu yatıştırmak için bunun bayağı bir kaza olduğunu söylersin.** O halde senin bardağını kırdıkları vakit de komşunun bardağı kırıldığı zamanki kadar sakin olmalısın. Bu prensibi en önemli meselelere tatbik et.. Başkasının oğlu veya karısı öldüğü vakit hiçbir insan yoktur ki bunun insanlığın kaderi olduğunu söylemesin. Fakat bu sözü söyleyen adamın oğlu veya karısı ölünce yalnız hıçkırık, haykırış ve inleme duyulur: «Ne kadar talihsizim! Mahvoldum!» Böyle hallerde aynı kazaların başkalarının başına geldiği vakit duyduklarımızı hatırlamalıyız.

KENDİNİ TANIMA

Ruhun büyüklüğü enginliğiyle değil, inançlardaki kesinlik ve gerçeklikle ölçülür.

Ben niye böyle bir ana ile böyle bir babadan doğdum? Ey benim zavallı dostum, doğmadan evvel «Ben filancanın filânca ile evlenmesini ve benim onlardan doğmamı istiyorum» demek elinde mi idi. Eğer doğuşun uğursuz oldu ise bunu fazilet ile düzeltmek senin elinde değil midir?

* Yüksek bir makamda bulunuyorsun. İşte hemen soydaşının müstebidi ve zâlimi oluverdin. Artık kim olduğunu ve kimlere hükmettiğini hatırlamayacak mısın? Akrabana ve kardeşlerine hükmediyorsun. «İyi ama ben yerimi satın aldım. Benim

imtiyazlarım ve haklarım var!» Ey zavallı, senin bütün kaygıların balçık ve çamurdur; yalnız geçicilerin kanunu olan beşeri kanunları düşünüyorsun ve gözlerini ilâhî kanunlara açmıyorsun.*

Esirini serbest bıraktın. Fakat seni hür yapan kimdir? Sen hür müsün? Paranın, bir kadının, bir kızın, bir müstebidin yahut müstebidin en âdi uşağının esir değil misin?

Güvenlik ile ihtiyat birbirleriyle barıştırılamaz diyorsun. Bu bir yanlıştır ve sen onları birleştirebilirsin. İhtiyatı yalnız senin elinde olan şeylere ve güveni de elinde olmayan şeylere tatbik et. Böylece hem ihtiyatlı hem de emin olursun. Zira gerçek kötülükleri (felâketleri) ihtiyatla uzaklaştırarak, tehdidi altında bulunduğun sahte felâketlere cesaretle karşı koyacaksın.

İnsanların felâketi daima ihtiyatlarını, güvenlerini kötü ve yanlış kullanmaktan gelir. Hepsi, üzerlerine saldıran kuştan kurtulmak ve gizlenmenin çaresini bulmak için kendilerinin yakalanmalarına tuzak olan ağın içine düşen geyikler gibidirler.*

*Güzel konuşmalar yazıyorum ve mükemmel kitaplar telif ediyorum. Dostum daha iyisini istersen bana ihtiraslarına hâkim olduğunu, isteklerini düzene soktuğunu ve inançların da gerçeğin yolundan gittiğini göster. Ne zindandan, ne sür gulden, ne ıstıraptan, ne fakirlikten, ne de ölümden korkmadığına beni inandır. Bunlar olmayınca ne kadar güzel kitaplar meydana getirirsen getir, şuna inan ki sen henüz bir toysun.

Diogenes bir gün tavsiye mektubu isteyen birine, şu cevabı verdi : «Dostum, kendisine mektup yaz-

mamı istediğin kişi, ben söylemeden önce senin bir adam olduğunu görecektir. Eğer ayırd etmeyi bilirse senin iyi veya fena olduğunu da görecektir. Eğer ayırt edemiyorsa yüz mektup da yazsam seni daha iyi tanıyıp bilemeyecektir. Senin için yapılacak şey halis altın ile karışık altını anlayabilecek bir adama kendi kendini bildiren sâf bir atın gibi olmaktır.»*

*Appollon, Laios'un, kendi kâhinliğine boyun eğmiyeceğini biliyordu. Bu hal, Laios'a başında dolaşan tehlikeleri söylemesine engel olmadı. Allah'ın iyiliği insanları uyandırmaktan bıkmaz. **Gerçek kaynağı biteviye akar, ama insanlar daima imansız, itaatsiz ve âsidirler.***

*Küçük ve büyük esirler vardır.

Küçükler küçük şeyler için, bir yemek, bir ev, ufak tefek yardımlar için esir olanlardır.

Büyükler ise konsüllük, valilik gibi şeyler için esir olanlardır. Vilâyet makamının sembolü olan baltaların ve okların kimin önünde taşındığını görüyorsun, o vali öbür esirlerden daha esirdir.

Bir insanın hür olup olmadığını anlamak için mevkiine bakma. İş tersinedir. Makam yükseldikçe, o makamın sahibi daha çok esirdir.

Fakat bunların arasında istediklerini yapanları görüyorum diyeceksin. Kabul. Önce sana haber vereyim ki o, bayramda efendisinin yokluğundan faydalanan bir esirdir. Bayram bitip de efendisinin geri dönmesini bekle, göreceksin.

Onun efendisi kinidir?

Ondan istediğini elinden alabilen veyahut istediği-

ni kendisine hediye edebilendir.

Bir hükümdara sırf şahsına olan sevgiden dolayı milletinin bağlanması için, o hükümdarın olağanüstü meziyetleri olması lâzım gelir.*

KİBİR

Bir ziyafette, bir toplantıda veyahut bir ziyarette birisi sana üstün tutulsa, eğer bu bir mutluluk ise soydaşına nasip olan bu halden sevinmelisin. Yok, bunlar sevinilecek şeyler değilse, kurtulduğun için üzülme. Fakat hatırla ki elimizde olmayan şeyleri elde etmek için biz hiçbir şey yapmazken ve başkaları birçok girişmeler yaparken, senin de onlar kadar hisse alman veyahut eşit karşılanma görmen olamaz. Zira büyük bir kişinin kapısına hiç uğramayan kimse, nasıl olur da, oraya her gün giden kadar veyahut sokağa çıktığı vakit yanında bulunmayan, bulunan kadar, dalkavukluk etmeyen, övmeyen biteviye dalkavukluk edip, öven kadar iyi muamele görür? Bu lütufları satın almak için verilen şeyleri vermeden, onları bedava elde etmeğe kalkarsan, sen haksız ve aç gözlü bir adamsın demektir.

Çarşıda marulları kaça satarlar?

Bir akçeye. Eğer komşun bir akçe vererek marulunu alıp götürürse ve sen bir akçe vermediğin için çarşıdan marulsuz dönersen, komşundan daha aza sahip olduğunu zannetme. Zira onun marulu varsa, senin de sarf etmediğinden cebinde kalan paran vardır. İş burada da böyledir. Bir ziyafete davetli değildin. Çünkü ziyafet sahibine bu ziyafeti sattığı bahayı ödemedin. Bu baha ya bir övme, ya bir

ziyaret, ya bir dalkavukluk, yahut bağlılık ve teslim olmadır. İş eğer hoşuna gidiyorsa o halde bahasını öde! Lâkin bahasını vermeden o nesneye sahip olmak istersen haksız ve açgözlüsün demektir. Gitmediğin ziyafetin yerine koyacağın hiçbir şeyin yok mu? Şüphesiz o ziyafetten daha güzel bir şeyin vardır: O da methetmek istemediğini methetmiş olmaman ve ziyafet sahibinin kapısında gururuna ve küstahlığına katlanmış olmamandır.

KONUŞMA-SOHBET SANATI

Olabildiği kadar sus yahut elzem sözleri söyle ve az kelimeyle söyle. Ara sıra konuşman lâzım gelir. Bu durumda asla bayağı konulardan söz açma. Gladiator dövüşlerinden, at koşularından, atletlerden bahse kalkma ve yemekten, içmekte» de söz açma. Hususuyla yerme, övme ve karşılaştırma için tanıdığın insanları ele alma.

Becerebilirsen dostlarının konuşmalarını sözleri ile düzelt ve ahlâka uygun konulara çevir. Eğer yabancılar arasında isen hiç ağzını açma.

Uzun zaman, sık sık ve kahkahalarla gülme.

Mecbur olmazsan hiçbir zaman, hiçbir şey için yemin etme. Mecbur olursan olabildiği kadar az yemin et.

Bazı kimselerin hikâyelerini dinleme ve eserlerini dinlemeğe de gitme. Hiç olmazsa mecbur olmayınca gitme. Lâkin zorlanırsan, ağırbaşlılığını, vakarını, hiçbir sıkıntı aksettirmeyen huzurunu korumağa çalış.

Düpedüz konuşmalarda damdan düşer gibi ve uzun uzadıya; katıldığın savaşlardan ve karşılaştığın tehlikelerden bahsetme. **Sen bunları anlatmakla çok zevk duyuyorsan, başkaları dinlemekten pek o kadar zevk, duymazlar.**

Tuhaflık yapmamağa çok dikkat et. Bu yolla filozof olmayanların kılığına girilmiş olur ve aynı zamanda başkalarının senin hakkında saygı ve itibarı azalır.

Edebe aykırı lâkırdılara kendini bırakıp koyuvermek: çok tehlikelidir. Böyle konuşmalara şahit olursan, fırsat düşünce konuşanı azarlamaktan çekinme. Olmazsa sus ve yüzünün kızarmasıyla bakışlarının ciddiyetiyle bu lâkırdıların hoşuna gitmediğini belli et.

Kendine asla filozof deme. Cahillerin önünde güzel vecizeleri sayıp dökme. En iyisi bu vecizelerin emrettikleri şeyleri yap. Meselâ **bir ziyafette nasıl yemek yendiğini anlatma. Fakat nasıl yenmesi lazımsa öyle ye.** Ve hatırla ki, her şeyde ve her yerde Sokrates böylece her gösterişten kaçınmıştır. Bazı gençler ondan kendilerini başka filozoflara tanıtmasını rica ederlerdi. Ve o kendisine önem verilmemesine, şikâyetsiz katlanarak onların isteklerini yerine getirirdi.

Kültürsüzlerin önünde derin ve önemli meseleler açılırsa sus. Zira henüz sindirmediğini çıkartmada büyük tehlike vardır. Bir gün bir kimse çıkar da senin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerse ve sen bu iddia karşısında öfkelenmezsen o zaman filozof olmağa başladığını anla. Zira **koyunlar ne kadar**

yem yemiş olduklarını çobanlarına gidip göstermezler, fakat yedikleri yemi iyice hazmettikten sonra süt ve yün yaparlar. Sen de cahillere güzel vecizeler sayıp dökme, iyice hazmetmişsen bunları hareketlerinle göster.

* Bir gün Florus. Agrippinus'a soruyordu: Nero ile tiyatroya gideyim ve onunla dans edeyim mi? Agrippinus ona: Git! dedi. Florus: Sen niye gitmiyorsun? deyince Agrippinus : Bunu henüz düşünmedim! diye cevap verdi.

Şu büyük vecize Priseus Helvidius'un yüreğine iyice işlemişti ve onu asaletle tatbik ediyordu. Vespasianus bir gün ona Senatoya gelmemesi için haber yolladı. Helvidius ona :

Beni vazifemden atmak elindedir. Fakat senatör oldukça Senatoya gideceğim!» diye cevap verdi Hükümdar ona:

Eğer gelirseniz sadece susmak için geliniz! dedi. Helvidius :

«Düşüncemi sormayınız, susarım!» diye cevap verdi. Hükümdar :

Eğer siz orada hazır bulunursanız fikrinizi almak zorundayım! dedi.

Helvidius :

Ben de doğru bulduğumu söylemek zorundayım! diye cevap verdi.

Eğer fikrinizi söylerseniz sizi idam ettiririm.

Helvidius buna da :

Size ölmez olduğumu ne vakit söyledim? İkimiz de

elimizde olan şeyi yapacağız. Sen beni öldüreceksin ve ben hiç şikayetsiz ölüme katlanacağım!

İmparatora karşı yalnız olduğu için bu hareketi ile Helvidius ne kazanmış oldu? Fakat ben de sana soranın. Bir manto üzerindeki şeref alâmeti olan erguvan rengi yalnız olmakla ne kazanmış olur? Onu süsler, güzelleştirir ve öyle bir mantoya sahip olmak arzusunu verir.*

Bir güzel söz söyleme sanatı varsa, bir de güzel anlama ve dinleme sanatı vardır.

*Güzel yazmak veya güzel söylemek iktidarını küçük görmüyorum. Ama bazı insanların bu meziyetlere en büyük yeri vermelerini istemiyorum. Çünkü bunlardan daha köklü bir şey vardır.

Hain ve kötü bir kimseye istemediğini yaptığını ve istediğini yapmadığını ispat edersen onu yola getirmiş olursun. Ama bunu ispat edemezsen, ondan şikâyet etme. Kendinden şikâyet et.*

KORKU

Ne fakirlikten, ne sürgünden, ne zindandan ne de ölümden korkmamalıdır. Fakat korkudan korkmalıdır.

*Deniz yolculuğuna çıktığım ve yalnız gökle denizi gördüğüm vakit, etrafı saran bu geniş su alanı beni korkutur. Sanki bir kaza olursa bütün bu suyu yutacağımı sanırım. Üç kulaç suyun beni boğmaya yettiğini düşünmem. Yine böyle bir yer sarsıntısında bütün şehrin başıma yıkılacağını sanırım ve tek bir kiremitin kafatasımı parçalamağa yeteceğini aklıma getirmem. Yanlış düşüncenin talihsiz köle-

si!*

Hiçbir şeyden korkma; hiçbir şey isteme. O zaman bir atın bir ata, bir arının bir arıya karşı korkunç ve ezici bir silâhı olmadığı gibi, hiç kimsenin de sana karşı korkunç ve ezici bir silâhı olamaz. İsteklerinin ve korkularının seni esir etmek için efendilerinin tıpkı bir kalede olduğu gibi senin gönlünde besledikleri silâhlı bir ordu olduğunun farkında değil misin? Bu askeri kov! Kalene hükmet, hemen hür olacaksın!

*İhtiyatlı yolcular geçecekleri yolun hırsızlarla, yol kesenlerle dolu olduğunu haber alırlarsa ne yaparlar? Yollarına yalnız olarak devam etmemeğe; fakat bir sefirin, bir questor'un yahut bir proconsül'ün kafilesi arkasından gidebilmek için beklemeyi tercih ederler. Ve bu tedbirle yolculuklarını rahatça geçirirler. Hâkim de bu dünyada böylece hareket eder. Her yer haydutlukla, zulümle, sefaletle, felâketle doludur. Bu geçitten mahvolmadan nasıl yalnız başına geçip gidebilir? İyi ama kimi bekleyecek? Bir Praetor (muhafız) mu?

Onlar en korkulacak düşmanlardandır. Bunun için emin, sâdık, baskına uğramayacak bir yoldaşı bekler. Bu yoldaş ise Allah'tır. Bunun için Allaha sokulur, onunla yürür ve bu hayatın bütün sarp kayalıklarından rahatça geçip gider.*

KURALLARA UYMA

Bütün bu prensiplerin tatbikinde sebat et. Ve alçaklığa razı olmadan aşamayacağın kanunlara itaat ettiğin gibi bunlara da itaat et. Hakkında söylene-

cek şeylere önem verme. Çünkü bunlar senin elinde olan şeylerden değildir.

Nöbetçiler yanlarına sokulanlara parolayı sorarlar. Sen de öyle yap. Muhayyilene gelen her şeye parolayı sor. Asla baskına uğramazsın.

MUHAKEME

*Bir kimse Epiktetos'a dedi ki: Hiçbirini atlamadan Allah'ın bütün hareketlerimi görmüş olduğuna beni nasıl inandırabilirler? Epiktetos ona şu cevabı verdi: Bütün dünyadaki eşya ve olayların aralarında bağları olduğuna inanmıyor musun?

Evet

Dünyada olup bitenlerin gök kuvvetleri tarafından idare edildiğine emin değil misin?

Evet

Nitekim her şeyin zamanında olup bittiğini ve her mevsimin zamanında başladığını görüyorsun. Güneşin yakınlaşması veya uzaklaşması ile ayın dolgunlaşması veya hilâle dönmesiyle bütün tabiatın yüzü değişiyor. Bundan sonra, yeryüzündeki her şeyin vücutlarımızın «bütün» ile o kadar birleşik olduğunu gördükten sonra, bu kâinattan daha ilâhî olan ruhumuzun ondan ayrı olduğunu ve Onu yaratan Allah'ın ayrı ve bağımsız olabileceğini nasıl kabul edebilirsin?

Fakat o, birbirinden çok değişik, uzak olan şeyleri nasıl görebilir?

Zavallı kör! Senin o kadar sınırlı olan aklın ne kadar çok birbirinden başka işler yapıyor; ilâhî ve

insanî olayları kavrıyor, muhakeme ediyor, taksim ediyor, hükmediyor, razı oluyor ve inkâr ediyor. Onda ne kadar çok birbirine benzemeyen hayaller ve hattâ birbirine zıt düşünceler vardır? Güneş aynı zamanda dünyanın en büyük parçasını aydınlatıyor. Yalnız arzın gölgesinin düştüğü yerler onun ışıklarından mahrum kalıyor. Güneşi yaratan ne kadar büyük olursa olsun ki bu sonsuz kâinatın bir noktasıdır. Bu dünyayı baştanbaşa aydınlatamaz mı?

Ama benim zekâm muhakemelelerini yalnız birer birer yapar ve eşyayı teker teker göz önüne getirebilir.

Hey dostum senin anlayışının Tanrılık kadar engin olduğunu sana kim söyledi? Fakat ey cılız solucan! Bu kadar küçük olan gözün ile birçok şeyi birden nasıl kavradığını düşün! Ufukta görünen her şey senin gözünün önündedir. Gözü yaratanın gözünden bazı şeylerin kaçıp kaçamayacağını sen düşün.*

*Sağduyu nedir?

Bütün insanlarda ortaklaşa ve umumî olan bir duyma kabiliyeti vardır ki, bununla, işittikleri bütün sesleri duyarlar ve söylenilen her sözü anlarlar. Bundan başka yapma olan bir duyma kabiliyeti daha vardır ki, tonları sezer ve ayırdedebilir. Gene **bütün insanlarda tabiî bir duygu vardır ki, ruhlarında esaslı bir kusur olmayınca, kendilerine söylenilen her şeyi anlarlar. Bu kabiliyet bütün insanlarda eşittir**. İşte sağduyu denilen budur.*

*Galba öldürülünce, biri Rufus'a : «Şimdi artık Allah dünyaya karışmağa başlıyor, dedi. Rusuf ona

zavallı!» diye cevap verdi. «**Bir Galba'nın Allah'ı dünyayı idare etmekten alıkoyacağını sanıyor musun? Seni Allahtan şüphe ettiren şey, üzerinde iyice izini bırakmış!»**

Sık sık düşüp kalktığımız kimselerin üzerimizdeki tesiri az değildir. Biteviye bir sefih ile düşüp kalkarsan, çok kuvvetli bir şahsiyetin yoksa senin onu yola getireceğini ümîdî etmekten çok onun seni bozmasından korkmalıdır. **Mademki kültürsüzlerle temasta bu kadar tehlike vardır, onlarla ancak: büyük bir ihtiyat ile ve anlayışla düşüp kalkmalıdır.**

Harp çalan bir müzisyen, harpını eline alır almaz, hangi tellerin bozuk olduğunu gönür ve kolayca akortlarını düzeltir. İnsanlar arasında emniyetle yaşayabilmek için, hâkim harpı çalan müzisyenin yaptığını insanlara tatbik etmek sanatına sahib olmalı, ahenksiz olanlarını görmeli, notaları yola sokmalı, ahenkli bir hale getirmelidir. Sokrates bu sanatın ustası idi.

Nasıl oluyor da tartışmalarda ve kavgalarda kültürsüzler sizden daha kuvvetli oluyarlar ve sizi susmağa mecbur ediyorlar? Çünkü onlar yanlış prensiplerine kuvvetle inanmışlardır. Siz ise kendi prensiplerinizin gerçekliğine zayıf bir ilişik ile bağlısınız. Sizin gerçekleriniz yürekten gelmiyor, dudaklarda doğuyor. İşte bunun için cılız ve ölüdürler. Bu prensipleriniz bahsettiğiniz o sefil imtiyazı halkın kahkahasına uğratıyor ve kendileri de güneşte bal mumu gibi eriyorlar. Bunun için bal mumundan inançlara sahip olduğunuz müddetçe güneşten uzaklasınız.*

*Bazı felsefe prensiplerini yuttun, hemen onları öğretmeğe kalkıyorsun. Bu hareketin, hazmedemediği için yenilen etleri kusan bozuk bir mide gibi; hazmetmediğini kusmaktan başka nedir?

Önce sindir dostum ve senin esaslı bir yerindeki değişikliği göster.

Fakat falanca bir mektep açtı, ben de bir mektep açmak istiyorum.

Hey alçak! Bir heves veya bir tesadüfle mi bir mektep açılır?

Olgun bir yaşa gelmek, belli bir hayat sürmek ve Allah'ın davetine erişmek lâzımdır. Böyle olmayınca sen bir yalancı ve bir kâfirsin. Bir eczane açıyorsun, ilâçların var. Fakat onları hazırlamasını ve kullanacağın yeri bilmiyorsun.*

OYUN ve EĞLENCE

Tiyatroya veya umumî eğlencelere sık sık etmeğe lüzum yoktur. Bu yerlere gidersen, hiçbir partiyi tutma, bütün partizanlığın kendinde kalsın! Netice nasıl çıkarsa memnun olmağa çalış. Zaferin yenene ait olmasından memnun ol. Böylece asla ne kızar, ne de üzülürsün! Hele alkıştan, kahkahadan ve taşkın hareketlerden çekin. Bu yerlerden kendi evine döndüğün zaman, gördüklerinden uzun uzadıya lâf açma. Çünkü bunlar ne senin huylarını düzeltmeğe, ne de seni daha ahlâklı bir adam haline getirmeğe yarar. Bu sonsuz tartışmalar ve konuşmalar yalnız senin gördüğün sahnelere hayran olduğunu ortaya kor.

ÖTELEME

Bir kimse sana haksızlık eder yahut aleyhinde söylerse onun bunu yapmağa kendisini mecbur saydığına inanmağa çalış. Zira o, hakikatte senin düşünceni değil, kendi fikrini güder. Neticede kötü muhakeme ederse yalnız kendisi aldandığı gibi yine yalnız kendisini yaralamış olur. Nitekim bir kimse çok doğru ve çok benimsenmiş bir kaziyeyi bâtıl sanırsa, "bundan zarar görecek kaziye değil, onu yanlış muhakeme ederek, aldanandır. Bu kaideyi iyi kullanırsan aleyhinde söyleyenlere sabırla katlanırsın. Zira her küfredene **«Kendini haklı zannediyor!»** diyebilirsin.

ÖZGÜRLÜK

Her birimizin gerçek efendisi istediğimizi bize veren ve istemediğimizi yolumuzdan uzaklaştırandır. Şu halde hür olmak isteyen her insan, ne başkalarının elinde olan şeyleri istemeli, ne de onlardan kaçmalıdır. Eğer bunu yapmazsa zaruri olarak esirdir.

*Sende sana hediye edilmeyen, benim diyebileceğin hiçbir şey yoktur. Sana her şeyi veren senden bir şeyi geri mi alıyor? Ona karşı koymakla yalnız deli değil, aynı zamanda nankör ve haksızsın!

Bir konsüllük elde ettin ve bir il'e vali oldun. Kimin gölgesinde? Felicio'nun gölgesinde mi? Bana gelince Felicio'nun gölgesinde yaşamak ve onun kibrine, esirlere has küstahlığına uğramaktan ise ölmeyi tercih ederim. Zira kendisini mutlu sanan ve servetiyle gözü kör olan bir esirin ne olduğunu

bilirim. Fakat sen hiç olmazsa sandığın kadar hür müsün? diyeceksin. Hayır, hür olmağa çalışıyorum. Henüz buna ermedim.

Efendilerime karşı korkusuz gözlerle bakamıyorum. Henüz bedenime bağlıyım; sakat olduğu halde onu korumak istiyorum. Zayıflığımı itiraf ediyorum. Fakat sana tam hür olan bir adamı göstermemi ister misin? O, Diogenes'dir.

Onun bu kadar hür olması nereden geliyor?

Zira o esirliğin ruhundaki bütün köprübaşlarını koparıp atmıştı. Her şeyden sıyrılmış ve hiçbir şeye değer vermemişti. Ondan servetini isterdiniz, verirdi. Ayağını isterdiniz, verirdi. Bütün vücudunu isterdiniz, verirdi. Fakat mânevi varlığıyla Allaha bağlı idi. Mutlak hâkime olan teslimiyetinde, saygısında, bağlılığında kimseden geri kalmazdı. Onun hürriyeti işte buradan geliyordu. Fakat kendisini hayata bağlayacak hiçbir şeyi olmayan ve dünyada tek başına kalmış bir inşam örnek olarak gösteriyorsun mu diyeceksin? Sokrates'in karısı, çocukları vardı ve Diogenes'den daha az hür değildi. Çünkü Diogenes her şeyi kanuna ve kanuna borçlu olduğumuz boyun eğmeğe, teslim olmaya bağlamıştı.*

*Eğer Sokrates kurtulmuş olsaydı, hayatta insanlara, daha da faydası olurdu mu? diyorsun. Dostum, Sokrates'in kendisini kurtarmaktan vazgeçerek ve adalet uğrunda ölerek söylediği ve yaptığı; kurtulduktan sonra söyleyeceği ve yapacağı işlerden çok daha faydalıdır.

Sahte bir hürriyeti kazanmak için insanlar en büyük tehlikelere göğüs gererler. Denize atılır-

lar, en yüksek kulelerden kendilerini fırlatırlar. Baştan başa birçok şehirlerin ahalisi tarafından yakıldığı görülmüştür. Sen ise gerçek, güvenli, hiçbir kuvvetin elinden alamayacağı hürriyeti kazanmak için hiçbir tedbir almayacak mısın? En ufak bir zahmete girmeyecek misin?

İstediğini elde eder etmez mesut olacağını sanıyorsun. Aldanıyorsun. Onu elde eder etmez aynı kaygılar, kederler, tiksinmeler, korkular, istekler baş gösterecek. Saadet elde etmekte ve zevk duymakta değil, fakat istememektedir. Çünkü saadet hür olmaktadır.*

Allah bana hürriyet vermiştir ve ben de onun emirlerini tanıyorum. Bu durumda hiç kimse beni esirliğe götüremez. Zira beni koruyacak kurtarıcıya ve bana lâzım olan hâkime sahibim.

SABIR

* Ülûhiyet sana en acı felâketlere dayanman için silâhlar ihsan etmiştir. Sana ruh büyüklüğü, kuvvet, sabır, sebat vermiştir. Bunlardan faydalanman lâzımdır. Eğer şikâyet edersen hiç olmazsa sana verdiği silâhları yere atmış olduğunu itiraf et. *

Önüne çıkan şer'ler karşısında, kendi içine çekilerek o şeylerden iyice faydalanmak için mutlaka bir faziletin olacağını hatırla. Eğer güzel bir çocuk veya güzel bir kız görürsen, bunlara karşı kendinde perhiz denilen meziyeti bulacaksın. Eğer karşına zahmet; zorluklar çıkarsa cesareti bulacaksın. Şayet küfürle, hakaretle karşılaşırsan rıza ile sabrı bulacaksın. Böylece onları yenmek için, sana tabiatın

verdiği iyi huylarla karşı koymak âdetini kazanırsan boş korkuların asla seni sürükleyip götürmeyecektir.

Aza razı bir ömür sürmeğe ve bedenini sert kullanmaya alışmışsan, bundan gurur duyma. Eğer sade su içiyorsan, her fırsatta yalnız su içtiğini söylemeğe kalkma. Sabra tahammüle alışmak istiyorsan, bunları kendin için yap, başkaları için değil. Heykelleri kucaklamağa kalkma.. En çok susadığın zaman ağzına bir yudum su al, sonra tükür ve bunu kimseye söyleme.

* Thraseas yarın sürgüne gönderilmekten ise bu gün öldürülmeyi tercih ettiğini söyledi. Bir gün Rufus ona şu cevabı verdi: «Ölümü daha zor sanıyorsan ne aldanış! Eğer ölümü sürgünden daha tatlı sanıyorsan sana seçme hakkını kim verdi?»

Bu da Agrippinus'un güzel bir sözüdür: «Kendi kendime asla engel olmayacağım!»

Her şeyden memnun olan ve her şeyin gelmesi gerektiği gibi gelmesini isteyen bir adam görmek ister misin? Bu adam Agrippinus'tur. Senato'nun kendisini muhakeme etmek üzere olduğunu ona haber verdiler.

«Hele şükür! dedi. Ben de âdetim olduğu üzere banyoya gireceğim!»

Banyodan henüz çıkmıştı ki mahkûm olduğunu haber verdiler.

Ölüme mi, sürgüne mi?»

Sürgüne!

Malım hacz edilecek mi?

Hayır!

O halde hemen Aricia'da akşam yemeğini yemeğe gidelim. Orada da, Roma'da olduğu kadar iyi yemek yiyebiliriz.*

* Yiyecek bir şeyin olmadığını ve bana; bunu sağlamak için en iğrenç işlere, efendinin oturağını tutmağa kadar düşüp düşmemek mi lâzım geldiğini soruyorsun? Bu işte ne söyleyebilirim? Bazı insanlar oturak dökmeyi açlıktan ölmeğe üstün tutarlar. Bazıları oturak tutmağa katlanamazlar. Bu meselede reyi alınacak ben değilim, sensin. Kendi değerini tart ve karar ver.*

Candan bir şeyden mahrum olmadan ve adamakıllı zarar görmeden kimse hain veya alçak olamaz.

*Öç almam ve bana yapılan fenalığa karşı koymam icabetmez mi?

Dostum sana fenalık yapılmamıştır. Çünkü iyi ve kötü senin iradene bağlıdır. Zaten her hangi bir kimse sana karşı haksızlık yaparak kendini yaralamış ise, bu fenalığı ona geri çevirerek neden sen de kendi kendini yaralamak istiyorsun?*

SAVUNMA

Başına gelen belâlar yüzünden başkasını suçlamak bilgisizin yapacağı iştir. Yalnız kendini sorumlu saymak, bu, gözü açılmak üzere olan bir adamın işidir. Ne kendini ne de başkalarını suçlandırmamaksa uyanık bir kimseye yakışan davranıştır.

Vazifeler ekseriya bulunduğumuz durumla ilgili olarak ölçülür. Bahse konu olan baban mıdır? Ona bakmağa, her şeyde itaate, azarlamalarına, kötü muamelelerine katlanmağa, mecbursun.

Fakat benim babam kötü bir baba!

İyi ama dostum, tabiat sana mutlaka iyi bir baba mı bahşedecek? Hayır, sadece sana bir baba verecektir. Kardeşin sana karşı haksızlık mı ediyor? Onun yine kardeşi olarak kal ve yaptığına önem verme. Her şeyden önce yapmağa mecbur olduğuna, hürriyetinin nerede bulunduğuna ve tabiatın senden yapmış olmanı istemediği şeyi yapıp yapmadığına dikkat et. Zira başkaları (sen kendini bilirsen) seni asla tahkir edemezler, kıramazlar. Sen ancak kırıldığını sandığın vakit kırılabilirsin. Böylece, eğer bu münasebetleri göz önünde tutmayı âdet edinirsen komşundan, hemşerinden, âmirinden her vakit hoşnut olursun.

SEVİNEBİLME ARZUSU

*Gerçekten sevinmeğe değer, kendilerine şeref veren ve faydalı olan bir konu olduğu vakit, insanlar arasında sevinmeli ve yalnız o zaman kendilerini kutlamalıdır.

Zindanda olsaydık ölüm cezası verilecek bir suç ile muhakeme edileceğimiz vakitten bir gün önce, bize gelip de «Yazdığım şiirleri okumamı ister misiniz?» diyen bir adama tahammül edebilir miydik?

Dostum beni niye bu kadar yersiz rahatsız ediyorsun? Buna gelinceye kadar bir sürü işim var. Bil-

miyor musun ki yarın öldürüleceğim?

Sokrates zindanda idi ve öldürüleceği günün arifesinde ilâhiler yazıyordu.*

*Sıtmam var, okuyup çalışamıyorum diye sızlanıyorsun. Pekâlâ, niçin okuyup çalışacaksın? Sabırlı, dayanıklı, sağlam olmak için değil mi? Sıtma varken sabini, dayanıklı ol, her şeyi biliyorsun demektir. Sıtma da gezinti, yolculuk gibi hayatı ören unsurlardandır, onlardan bile faydalıdır. Çünkü olgun adamı imtihana çeker, kendisine elde ettiği ilerlemeyi gösterir.

Sıtmam var. Bu hastalığı gerektiği gibi geçiriyorsan sıtmalı iken olabileceğin en iyi durumdasın demektir. Sıtmayı gerektiği gibi geçirmek ne demektir? Bu; ne Allahtan, ne insanlardan sızlanmamak; görünür tehlikeden telâşa düşmemektir. Çünkü her şey yolunda gidecektir. Ölümü cesaretle beklemek, hekimin iyileşmekte olduğunu söylemesiyle çılgınca sevinmemek, daha kötü olduğunu söylediği vakit de üzülmemek. Çünkü fenalaşmak ne demektir? Bu; ruhun bedenden ayrılacağı âna yakınlaşmaktır. Bu ayrılışa fenalık diye mi bakıyorsun? Bu ayrılış saati bu gün gelmezse yarın gelmeyecek midir? Sen öldüğün vakit dünya yıkılacak mı? Bunun için sağlamken olduğu gibi hastalıkta da sakin ol.*

*Hiç cesaretin kırılmasın. Bir delikanlıya güreşte yere yatırılınca hemen ayağa kalkmasını ve yine dövüşmesini emreden jimnastik hocalarını örnek al. Sen de ruhuna öyle seslen. İnsan ruhu kadar idaresi kolay bir şey yoktur. Sadece istemek lâzım. O zaman her şey olur. Fakat kendini bırakırsan her

şey mahvolmuştur. Bütün hayatında artık kalkınamazsın. Yok olman da, kurtulman da senin elindedir.

Ne ile uğraşırken Ölümün sana baskın vermesini istersin? Ben; ölümün bana insana yaraşır büyük, asıl, halka faydalı bir iş yaparken gelmesini isterdim. Yahut daha doğrusu kendimi yola kor iken, bütün ödevlerime karşı dikkatli bir haldeyken gelmesini isterdim. Ta ki o ânda göklere temiz ellerimi kaldırayım ve Allah'a şunları söyleyebileyim: «İlâhî yardımınızı tanıyabilmek, ona tam ve kesin olarak bağlanmak için bana verdiğiniz bütün fakültelerin hiçbirini körletmedim. Elimden geldiği kadar, size saygısızlık etmemeğe çalıştım. Duygularımı ve düşüncemi işte buna bağladım. Sizden asla şikâyet etmedim. Alnıma yazdığınız şeyler başıma geldiği vakit hiçbirinden ıstırap duymadım. Onları değiştirmek bile istemezdim. Bana verdiğiniz dostlukların hiçbirini kirletmedim. Beni yaratmış olduğunuz için size şükrederim. Sizin bana verdiğiniz nimetlerden bana müsaade ettiğiniz sürede faydalandım. Şimdi onları geri almak istiyorsanız, onları size geri veriyorum. O nimetler sizindir, onları nasıl isterseniz öylece kullanınız. Ben de kendimi ellerinizin arasına bırakıyorum!»*

SIKINTI ÇEKMEMEK İÇİN

Kaygıyla, ıstırapla varlık ve bolluk içinde yaşamaktansa; korkuları ve sıkıntıları kovup, açlık içinde ölmek daha iyidir. Senin sefil olmaktansa, uşağının küstah ve hain olması daha iyidir. Bunun için, küçük şeylerle işe başlayarak, yola gir. Yağını mı döktüler? Şarabını mı çaldılar? Kendi kendine de ki:

«Huzurun bahası budur. Hürriyetin bahası budur. Bedavaya hiçbir şey alınmaz.» Esirini çağırdığın vakit, düşün ki seni duymayabilir yahut duysa bile, emrettiğin şeyi yapmayabilir. «Sabrım esirimi azdırabilir ve sonunda yola gelmez olur» diyeceksin. Bunun böyle olması senin için daha iyidir. Çünkü böylelikle kendini sıkıntılardan uzaklaştırmanın çaresini bulmuş olursun.

İktidarını aşan rolü üzerine alırsan, bu rolü iyi oynayamadığın gibi yapabileceğin rolü de bırakmış olursun.

ŞİKÂYET

Neden şikâyete ediyorsun? Allah sana zatında bulunan en büyük, en asıl, en şahane, en ilâhî şeyi; düşüncelerini iyice kullanma kabiliyetini ve en gerçek nimetleri kendinde bulma iktidarını verdi. Daha fazla ne istiyorsun? Bunun için sevin, bu kadar iyi bir babaya teşekkür et ve biteviye duadan geri kalma.

Hapsin, sürgünün ve zehrin ne olduğunu iyice biliyor musun? Her hangi durumda; «bu geçitten geçelim, Çünkü Allah bizi bu yoldan çağırıyor!» diyebilir misin?

Bil ki, dinin esası ve temeli Allah Teâlâ'nın hakkında doğru ve sağlam düşüncelere sahip olmak, onun var olduğuna ve ilâhî lütuflarını her şeyin üzerine yaydığına, âlemi hikmet ve adaletle idare ettiğine ve senin ancak onlara itaat için ve başına gelenleri, çok hâkim ve çok iyi olan ilâhi hikmetten gelen şeylermiş gibi, tabiî olarak ve bütün gönlünle

benimsemek ve onlara rıza göstermek için dünyaya geldiğine inanmaktan ibarettir. Bu usulle **Tanrıdan asla şikâyet etmez ve sana ihtimam göstermediler diye onları suçlandırmazsın.** Fakat bu duygulara ancak elinde olmayan şeylerden vaz geçmekle ve bütün saadetini ve felâketini yalnız elinde olan şeylere bağlamakla sahip olabilirsin. Zira sana yabancı olan bu şeylerden birini iyi veya kötü diye alırsan, istediğinden mahrum olduğun vakit yahut korktuğunla karşılaştığın vakit felâketine sebep olandan şikâyet etmen veyahut ondan nefret etmen zaruridir. Zira her hayvan kendisine fena görünenden, muzır olup zarara sebep olandan nefret ederek, kaçmak ve kendisine faydalı olanı, iyi görüneni ve iyiliğe sebep olanı sevmek, aramak için doğmuştur. Bu yüzden; vurulmuş olduğunu zannedenin kendisini araladığını sandığı şeyden haz duyması imkânsızdır. Bunun neticesi olarak hiç kimse felâketinden zevk duyup memnun olamaz. Bir baba nimet, servet diye geçen şeylerden oğluna hisse vermezse oğlun babasına küfretmesi işte buradan gelir. Eteokles ile Polyneikes'i ebedî düşman yapan da budur. Onlar kral olmayı büyük bir saadet sanıyorlardı. Çiftçinin, gemicinin ve tüccarın Allah'a lanet etmelerindeki sebep bundan ibaret olduğu gibi karısını veya çocuklarını kaybedenlerin şikâyetlerindeki sebep de budur. Zira fayda nerede ise şefkat, sevgi ve merhamet oradadır. Böylece bir kimse isteklerini ve nefretlerini kanunu yaratanın tespit ettiği kaidelere göre düzenlerse, dindarlığını, şefkatini kuvvetlendirmiş olur. Tanrı'ya hürmet için dökülen şarap törenle-

rinde, kesilen kurbanlarda ve verilen adaklarda herkes memleketinin âdetine uymağa mecburdur. Bu törenleri saffetle, ihmalsiz, saygıda kusur etmeyerek yapmalı, âdi bir pintiliğe düşmemekle beraber, kendi iktidarının üstünde harcamaya da kaçmamalıdır.

ÜZÜLMEMEK İÇİN

Hatırla ki ne sana söven, ne seni döven, ne de sana hakaret eden vardır. Fakat bu işleri yapanların sana hakaret ettiklerine inancın onları sana böyle göstermektedir. Şu halde ne zaman biri seni kırar veya kızdırırsa, bil ki seni kızdıran o adam değil, senin inancındır.

İnsanları kederlendiren eşya ve olaylar değil, fakat bunlar hakkında edindikleri düşüncelerdir. Meselâ ölüm bir felâket değildir. Eğer bir felâket olsaydı, Sokrates'e de böyle görünecekti. Fakat ölümün bir felâket ve (kötülük) olduğuna inancımız, işte asıl yıkım budur. Bunun içindir ki kederli, üzüntülü, bahtı kara olduğumuz zaman kendimizden başkasını, yani düşünce ve inançlarımızdan başkasını suçlandırmamalıyız.

Seni eğlendiren, ihtiyaçlarını doyuran, bir kelime ile sevdiğin her şey karşısında, kendi kendine, onun ne olduğunu sormayı unutma. İlkönce en küçüklerinden başla. Bir çömleği seviyorsan, topraktan yapılmış bir çömleği sevdiğini bil Eğer kırılırsa üzülmezsin. Çocuğunu veya karını seviyorsan kendi kendine geçici bir varlığı seviyorum de. Eğer ölüverirlerse ıztırap çekmezsin.

Her ne hakkında olursa olsun: «Onu kaybettim!» deme. Fakat «Onu geri verdim!» de. Çocuğun mu öldü? Onu geri verdin. Karın mı öldü? Onu da geri verdin. Tarlanı mı elinden aldılar? İşte yine bir geri verme. Lâkin onu elimden alan kötü bir adamdı!

Onu sana verenin falan veya filân yolu ile geri almasının ne önemi var? Onu sende bıraktığı sürede, yolcuların otellerden faydalandıkları gibi, âdeta sana ait bir şey değilmiş gibi ondan faydalan.

Filozofların kararlarında kesin ve dayanıklı olmak lâzım geldiğini söylediklerini duymuş ve bu yüzden yanlış düşüncelerine, sapıtmalarına, deliliklerine sarılmışsın. Fakat dostum en zarurî olan şey kararların iyi olması yani bu kararların ihtiyatla, gerçeğe ve akla uyarak alınmasıdır. Sana bir insanın sinirleri olması lâzımdır, diyorum. Fakat bu sinirler sağlam bedenin, kuvvetli ve dinç bir atletin sinirleri olması lâzımdır. Sen ise bana isterik bir insanın perişan sinirlerini gösteriyorsun. Bunlar sinirli değil, sinir hastalığını belli ediyorlar.

*Sana kötü bir haber getirdikleri vakit, bu haberin sana ait olmadığını düşün. Zira o senin elinde olan şeylerin hiçbirini ilgilendirmez.

Bana en büyük suçu yüklüyorlar, bana dinsizlik isnad ediyorlar.

İyi ama Sokrates'i de bununla suçlandırmadılar mı?

Fakat beni ölüme mahkûm edebilirler.

Sokrates de böylece mahkûm olmadı mı? Kafana iyice yerleştir ki ceza suçun bulunduğu yerdedir.

Bu iki şeyin birbirinden ayrılması kabil değildir. Bunun için kendini talihsiz sanma. Sana göre Sokrates mi yahut onu mahkûm edenler mi daha zavallıdırlar? Dolayısıyla senin için hiçbir tehlike yoktur. Tehlike hâkimler içindir. Zira sen suçlu olarak ölemezsin, onlar ise bir suçsuzu öldürebilirler.*

TEDBİRLİ OLMAK

Şayet bir kimse senin bedenini karşına ilk çıkanın keyfine teslim ederse, şüphesiz buna çok canın sıkılır. Hakaret ettiği vakit müteessir olsun, bulansın diye sen kendi ruhunu önüne ilk çıkan adama bıraktığın vakit utanmaz, kızarmaz mısın?

Yürürken bir çiviye basmamağa, ayağının burkulmamasına itina ettiğin gibi, varlığının en esaslı tarafının yani seni idare eden aklın da çarpılmamasına dikkat et. Hayatımızın her hareketinde bu kaideye riayet edersek her şeyi daha emniyetle yapmış oluruz.

Ayak, pabucun ölçüsü olduğu gibi herkes için servetin ölçüsü de bedendir. Bu kaideye bağlanırsan daima doğru yoldan yürürsün. Buna önem vermezsen mahvolursun. Bir uçurumda yuvarlanıyormuşsun gibi artık hiçbir şey seni tutamaz. Pabuç için de böyledir. Ayağının ölçüsünü bir defa aştın mı ilkönce yaldızlı ayakkabıların sonra erguvan renginde kumaştan ayakkabıların olur ve nihayet nakışlı ayakkabı istemeğe kalkarsın. Zira bir kere sınırı aşan için artık sınır yoktur.

*Bir hükümdarı yahut büyük bir kişiyi görmeğe

gittiğin vakit sararır, titrer ve şaşırırsın.

Acaba beni nasıl kabul edecek? Bana nasıl muamele edecek?

Alçak esir! O ânda nasıl isterse öyle kabul edecek ve öyle muamele edecek. Hikmetli bir insanı kötü kabul ederse kendisi bilir, bunun ıstırabını yalnız başına çeker. Başkasının yaptığı suçtan dolayı sen ıstırap çekebilir misin?

Fakat onunla nasıl konuşacağım?

Nasıl istersen öyle konuşursun.

Şaşırmaktan korkuyorum.

Nasıl? Ölçü ile, ihtiyatla, edepli bir hürriyetle konuşmasını bilmiyor musun? Ne diye bir insandan korkuyorsun? Zenon Antigone'dan korkmazdı, fakat Antigone Zenon'dan korkardı. Sokrates zalimlere ve mahkemede hâkimlerine cevap verirken, hiç şaşkınlık alâmeti göstermiş miydi? Diogenes büyük İskender'e, Philippos'a, haydutlara, kendisini satın alan efendisine hitabettiği vakit her hangi bir çekingenlik gösteriyor muydu?*

*Kaptanın en ufak bir dalgınlığı, bir gemiyi mahvettiği gibi yapacağımız en küçük ihmal, en küçük bir dikkatsizlik de hikmet öğreniminde bütün ilerlemeyi yok edebilir. **O halde uyanık olalım. Koruyacağımız şey altın yüklü bir gemiden daha değerlidir.** Bu; temizlik, vefa, sebat, **Allah'ın emirlerine itaat,** İstıraptan, kaygıdan, korkudan kurtulma, bir kelime ile gerçek hürriyettir.

Biri hâkimliği, başka biri ordu kumandanlığını ister. Bana gelince saffet ile alçak gönüllülüğü

isterim. Zira ben hürüm. Allah'ın dostuyum ve ona bütün yüreğimle itaat ederim. Şu halde ne bedene, ne servete, ne mevkie, ne şöhrete ve ne de her hangi bir şeye önem vermemem lâzımdır. Allah bunları önemli saymamayı ister. Eğer Allah dilese idi bütün bunların benim için bir nimet olmasını sağlardı. Mademki bunu yapmadı, bunlar nimet değildirler. Benim ise onun emirlerine boyun eğmem lâzımdır.

Hatırla ki sadece şan ve şeref, mevki, servet arzusu bizi boyunduruğa sokmaz. Rahatlık, gezmek, okuyup yazma istekleri de bizi esirliğe götürürler. Bir kelime ile ne olursa olsun, bize yabancı her şey, değer verdiğimiz takdirde bizi esirliğe götürebilir.

Gerçek saadetin karakteri devam etmek ve hiçbir engele çarpmamaktadır. Bu iki karakteri olmayan saadet gerçek değildir.

İnsanların ne dediklerini, ne yaptıklarını, tenkit veya küçük görme için değil, fakat kendi kendime şunları söyleyip yapmak için çözüyorum: «Aynı suçları işliyor muyum? Bunlardan ne vakit vazgeçeceğim? Kendimi ne vakit yola sokacağım? Pek az zaman önce bu insanlar gibi hareket ediyordum. Allaha şükür artık onlar gibi günah işlemiyorum.»*

VAZİFE ŞUURU

Bir işe girişirken, bu işi yapmanın senin ödevin olduğunu bildikten sonra, halk ne kadar fena düşünecek olursa olsun yaparken görülmüş olmaktan korkma. Eğer bu hareket fena ise onu hiç yapma. Yok, iyi bir hareketse, o halde seni sebepsiz ve yersiz mahkûm edecek olanlardan niye korkuyor-

sun?

*Ben Yunanistan’da hâkimlik ediyorum.

Sen hâkim misin? Sen hükmetmesini bilir misin? Bu ilmi nereden öğrendin?

Caesar'dan fermanım var!

Eğer Caesar musikiden hiç anlamadığın halde, musiki üzerinde hüküm yürütmen için sana ferman gönderse idi ne yapardın? Bu ferman senin ne işine yarardı? Haydi, bu noktada ısrar etmeyeyim. Sana yalnız, hangi vasıtalarla bu mevkii elde ettiğini soruyorum. Bu mevkii sana sağlayan kimdir?

Kimin elini öptün?

Kimin kapısında yerlere yattın?

Kime rüşvet verdin?

Bu yeri hangi bayağılıklarla, hangi haysiyetsizlikle, hangi sahtekârlıkla satın aldın?*

*Bütün olaylardan faydalanmak senin elindedir. Artık bana «Başıma ne gelecek?» deme. Ne olursa olsun sana göre ne önemi var? Çünkü sen onu iyi idare ederek, ondan faydalanabilirsin ve her kaza, belâ da ne olursa olsun büyük bir saadete dönebilir. Herakles: **«Büyük bir aslan, müthiş bir yaban domuzu, asla karşıma çıkmasın, korkunç ve canavar gibi insanlarla döğüşmiyeyim»** dedi mi? Ne diye zahmete giriyorsun? Müthiş bir yaban domuzu karşına çıkarsa, savaş daha büyük ve daha şerefli olacaktır. Yolunun üzerinde acayip, hakkından gelinmez insanlar bulursan, dünyayı bunlardan. temizlemekle daha büyük yararlık göstermiş olacaksın!

Ama ölürsem?

Pekâlâ! Bir kahramana yakışan hareketi yaparak öleceksin, daha ne istersin?

Yeryüzünde hiçbir şey bedava değildir. Konsül mü olmak istiyorsun? Rüşvet vermen; dolaplar çevirmen, yalvarman kayırıcı bulman, şunun bunun elini öpmen, kapısında beklemen, bin bayağılık, bin haysiyetsizlik yapman ve her gün yeni hediyeler göndermen lâzım gelecektir.

Konsül olmak nedir?

On iki değnekten ibaret bir demetle, ortasında bir balta bulunan kuvvet ve kudret alâmetini gittiği yerde kendi önünde taşıtmak, üç dört büyük mahkemede hazır bulunmak, halka ziyafetler vermek ve oyunlar tertip etmek, işte bu kadar! İhtiraslardan ve kaygılardan kurtulmak, vefaya, uyurken uyumak, gözü açık iken uyanık bulunmak ve hiçbir üzüntü ve korku ile ezilmemek için hiçbir şey vermemek, hiçbir zahmete katlanmamak mı istiyorsun? Haklı olup olmadığına sen karar ver!*

YALAN-CILIK

Bilgiç geçinmekten sakın. Bazı kimselerin gözünde bir şahsiyet gibi görünürsen, kendinden şüphe et. Bil ki hem tabiata ve hem dış eşyaya iradeni uydurmak kolay değildir. Fakat her şeye rağmen bunlardan birine bağlanarak ötekini ihmal etmek zorundasın.

*Bizi mahveden şey, felsefeyi dudaklarımızın ucu ile tadar tatmaz hemen hâkim rolü oynamağa çıkmak, başkalarına faydalı olmayı düşünmek ve

dünyayı yeniden düzeltmek isteyişimizdir. Hey dostum!

İlk önce kendini düzelt. Ondan sonra insanlara, felsefenin yola koyduğu bir adam göster. Soydaşına yer, içerken, onlarla gezip dolaşırken kendi örneğinle onları aydınlat. Hepsine teslim ol, hepsini kendine üstün tut ve hepsine birden katlan. İşte böylece onlara faideli olursun.*

*İhtiyar bir zengine dalkavukluk edeceğine bir hakime yaranmağa çalış. Bu görüşme senin yüzünü kızartmaz ve sen de asla onun yanından elin boş olarak çıkmazsın. Bana inanmak istemiyorsan, dene. Bu deneme utanılacak bir şey değildir.

Dostlarının tenkitleri ve alayları senin hayatını değiştirmeğe engel olmasın. Rezalet içinde olup, onlara yaranmayı mı yahut faziletli olarak onların gözünden düşmeyi mi üstün tutarsın?*

YEME-İÇME

Evinden dışarıda yemek yeme ve bütün ziyafetlerden kaçmağa çalış. Lâkin olağanüstü bir sebep seni zorlarsa, ayaktakımı gibi hareket etmemek için, bütün dikkatini kendi özerinde topla. Bil ki, davetlilerden biri temiz ve namuslu denilse onun yanında oturan ve onun gibi hareket eden, özünde ne kadar temizlik olursa olsun gene kirlenir.

Bedene lâzım olan şeyleri meselâ yeme içmeyi, elbiseyi, «evi, hizmetçileri v. s. ruhun ihtiyaçları ne kadar ve nasıl gerektiriyorsa o kadar iste.

ZITLARI BİRLEŞTİRME

Şu iki görüş «Şimdi gündüzdür, yahut şimdi gecedir.» ayrı oldukları ve iki cüz halinde bulundukları vakit doğrudurlar, ikisi karıştırıldığı veya iki cüz birleştirildiği vakit de yanlıştırlar. Tıpkı bunun gibi, ziyafetlerde başkalarını düşünmeden her şeyin bize ait olmasını istemek kadar akılsızca bir şey olamaz. Bir yemeğe davet edildiğinde, seni çağıranın meziyetlerini ve ona borçlu olduğun saygıyı düşündüğün kadar, önüne Konacak ve iştihanı açacak yemeklerin lezzetini düşünme.

Her şeyin iki kulpu vardır: biri onu taşımağa elverişli olan kulp, öteki taşmağa elverişli olmayan kulptur. Şu halde kardeşin sana bir kötülük ederse, onu sana kötülük yaptığı yandan alma. Bu onu götürüp gitmeğe elverişli olmayan kulptur. Fakat öbür yandan yani senin kardeşin olduğu taraftan al. Bu suretle onu sana, tahammül edilebilir gösteren sağlam taraftan tutmuş olacaksın.

Şöyle düşünmek doğru muhakeme etmek değildir: «Ben sizden zenginim, demek ki sizden iyiyim. Ben sizden daha güzel konuşuyorum. Sizden daha kıymetliyim.» Doğru muhakeme etmek için şöyle düşünmelidir: «Ben sizden zenginim, yani servetim sizinkinden çoktur. Ben sizden daha güzel konuşuyorum. O halde benim sözlerim sizinkilerden daha değerlidir.» Çünkü sen ne söz ne de servetsin.

* Biz birbirinden çok farklı iki tabiattan kuruluyuz: Hayvanlarla ortaklaşa sahip olduğumuz bir beden

ve Allah ile ortaklaşa sahip olduğumuz bir ruh. Bazıları deyim yerinde ise, kötü ve geçici olan birinci akrabalığa düşkündürler. Bazıları da sonuncusuna; bu güzel ve ilâhi akrabalığa sokulurlar. Bu yüzden bir takım insanların düşünceleri asildir, sayısı çok olan öbürlerinin de düşünceleri sadece âdidir. Bana gelince ben neyim? Zavallı, küçücük bir adam; bedenimi meydana getiren bu pazılar ise hakikatta son derece cılız ve sefildirler.

Fakat sende bu kemiklerden, etlerden çok daha asıl şeyler vardır. O halde niçin o kadar yüksek olan bu prensipten uzaklaşarak pazılara ve kemiklere bağlanıyorsun? İşte aşağı yukarı bütün insanların ayaklarının kaydığı yer. Ve yine işte bunun için onların arasında bu kadar canavar, kurt, aslan, kaplan ve domuz vardır. Kendine dikkat et ve bu canavarların sayısını kabartmamağa çalış.*

*Kötü huylara, kötü ihtiraslara düşkün kimselerin ruhu asla doymaz. Daima kararsız, sebatsız akımlarına uyarak sürüklenip durur. Bunlar dost olamazlar.

Şu iki adamın dost olup olmadıklarını bilmek ister misin? Kardeş midirler, birlikte mi yetişmişlerdir, aynı hocalarda mı okumuşturlar, bunları sorma, sadece (iyilik ve kötülük) dediklerinin ne olduğunu öğrenmeğe çalış. Eğer iyilik dedikleri elimizde olmayan bir şey ise, onların dost olduklarını söylemekten çekin. Vefalı, hakikatli ve hür olmadıkları gibi dost da değillerdir. Fakat iyilik dedikleri şey irademiz altında olan ve sağduyulara bağlı bir şey ise, onların baba, oğul, kardeş olup olmadıklarını, uzun zamandan beri tanışıp tanışmadıklarını düşünme ve dost olduklarını söylemekten çekinme.

Dostluk; saffetin, vefanın ve bütün güzel, temiz olan şeylerde kaynaşmanın bulunduğu yerden başka bir yerde olabilir mi?

Amphiaraos uzun zaman karısı Eriphyle ile yaşamıştı. Bir sürü çocukları olmuştu. Bu kadar mutlu bir aile hiçbir yerde görülmemişti. Bu kadına bahalı bir gerdanlık sunuldu. **Ne kadın, ne ana kaldı.**

Güzellik ile çirkinlik arasında hiçbir fark olmadığını iddia etmek nankör ve toy olmaktır.

Nasıl?

Thersites, Akhillcus kadar hoş ve çekici olabilir mi? Şu çirkin kadın Helene'yi görmek kadar zevk verebilir mi? Bu inanç bayağıdır ve küfürdür. Bu, eşyanın mahiyetini bilmeyen ve aradaki farkı duyarlarsa sürüklenip mahvolacaklarını sanan kimselerin düşüncesidir. **Güzelliği inkâr ederek ondan kurtulmak mümkün değildir.** Onu bilmek ve ona dayanmak gerektir.*

***Alışkanlıklara zıt alışkanlıklarla hâkim olunur.** Şehvete mi düşkünsün, ona mahrum olmak ıstırabıyla hâkim ol. Tembel misin? Çalışmağa sarıl. Şaraba mı düşkünsün, sade su iç. Bütün kötü alışkanlıklara karşı böyle davran; boşuna uğraşmadığını göreceksin. Yalnız iyice kendine güvenmeden kötü alışkanlıklarla üstünkörü de olsa savaşma. Çünkü savaş için henüz iki kuvvet denk değildir. Seni yenmiş olan yine yenebilir.

Yalnızlıktan şikâyet ediyorsun. Yalnız olmak ne demektir. Acaba insanlarla düşüp kalkmaktan uzak olmak mıdır yahut her türlü yardımdan mahrum kalmak mıdır? İyi ama düşün ki Romanın ortasın-

da, aile içinde, dostlar, komşular ve bir sürü esir arasında da insan ekseriya yalnız olduğu zamankinden daha az yalnız sayılamaz. Yalnızlığı ortadan kaldıran her hangi bir insanla buluşmak değildir. Belki faziletli, vefalı, yardımsever bir insanla görüşmektir. Yalnızsan düşün ki Allah da yalnızdır ve kendisinden memnundur, her şeyi de kendisinde bulur. Ona benzemeğe çalış. Bu, senin elindedir. Kendi kendinle sohbet et, kendine söyleyeceğin ve soracağın o kadar çok şey var ki! Başkalarına ne ihtiyacın olabilir? Her türlü yardımdan mahrumsun. Ne baban, ne kardeşin, ne çocukların, ne dostların var. Hepsini kaybettin. Lâkin sana bakmakta kusur etmeyecek ve sana mutlaka lâzım olan her yardımı yapacak ölmez bir Rabbın yok mu? *

*Sağlık bir iyilik, hastalık bir kötülüktür.

Yanlış düşünce. Sıhhati yerinde kullanmak bir iyilik kullanmamak bir kötülüktür. Hastalığı akıllıca idare etmek bir iyilik, idare etmemek bir kötülüktür. İyiliği her şeyden, ölümden bile sızdırmak kabildir. Kreon'un oğlu Menoikeus vatanı için öldüğü vakit bundan büyük bir iyilik görmedi mi? Böylece dindarlığını, yüksekliğini, sadakatini ve cesaretini ispat etmiş oldu. Eğer hayata bağlı olsaydı bütün bunları kaybedecek ve bunların zıddı olan suçları işlemiş olacaktı: nankörlük, dinsizlik, korkaklık, sadakatsizlik, cesaretsizlik. O halde çamurdan Tanrıdan korkunuz ve hür olmak için gerçeğe gözlerinizi açınız.*

*Mutluluk ile istek birlikte olamazlar.İhtiyarlamak istiyorsun ve sevdiklerinden hiçbirinin öldüğünü görmek istemiyorsun. Bu; bütün dostlarının ölmez cumasını ummak ve yalnız senin için Allah'ın

kanunlarını ve dünyanın düzenini değiştirmesini istemektir. Bu, doğru mudur ve sen haklı mısın?

Roma'dan haber alıyorsun, birden üzüntüye ve mateme düşüyorsun. Senden iki yüz fersah mesafede olup bitenin seni kırmasına imkân var mıdır? Yalvarırım, bana söyle, senin bulunmadığın yerden sana ne zarar gelebilir?

Nasıl bir hayat sürüyorsun? İyice uyuduktan sonra, ne vakit istersen o vakit kalkıyorsun, esniyorsun, oyalanıyorsun, yüzünü yıkıyorsun, ondan sonra vaktini öldürmek için ya eline kötü bir kitap alıyorsun veyahut etrafında ilgi uyandırmak için saçma bir şeyler kaleme alıyorsun. Sonra çıkıyor; misafirliğe gidiyor, geziyor, dolaşıyorsun. Eve dönüyorsun, banyoya giriyorsun, yemek yiyorsun, yatıyorsun. Sürdüğün bu karanlık hayatın sırlarını sana açacak değilim, onları keşfetmek çok kolay. Bir Epikuros'cunun yahut bir hovardanın yapabileceği bu hareketlerle birlikte Zenon gibi Sokrates gibi konuşuyorsun. Dostum; ya huylarını değiştir yahut konuştuğun dili. Sahte olarak Roma hemşerisi adını kullanan ağır ceza görür. Filozofluğun büyük unvanını lâyık olmadan kullanan ceza görmeden kullanabilir mi? Bu, olamaz. Çünkü cezaların cinayetlerle denk olmasını isteyen Allah'ın sarsılmaz kanununa uygun düşmez.*